

Andrei Ždanov ja venäläiskeskeinen politiikka Neuvostoliitossa vuosina 1934–1948

Kansallisvaltion rakentaminen internationalismin sävyllä

Sergei Smirnov

Pro gradu –tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, yleinen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2025

Pro gradu -tutkielma

**Euroopan ja maailmanhistoria, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos,
Humanistinen tiedekunta**

Sergei Smirnov

**Andrei Ždanov ja venäläiskeskeinen politiikka 1934–1948: Kansallisvaltion
rakentaminen internationalismin sävyllä**

Sivumäärät: 75

Tiivistelmä:

Tutkielmassa käsitellään Neuvostoliiton poliitikon Andrei Ždanovin vaikutusta Neuvostoliiton venäläiskeskeiseen politiikkaan kulttuuri- ja ideologisella sektorilla vuosina 1934–1948. Tutkielmassa selvitetään Ždanovin keinoja venäläiskeskeisen politiikan ajamisessa ja kysytään, mitä venäläiskeskeinen politiikka käytännössä tarkoitti Neuvostoliitossa. Työssä analysoidaan Ždanovin retoriikkaa tämän politiikan saavuttamiseksi, jotta kommunistisen ideologian dogmaattisuus säilyisi lisäämällä siihen venäläisnationalistista isänmaallisuutta. Tutkimuksessa myös arvioidaan Ždanovin toiminnan itsenäisyyttä ja riippuvuutta Stalinin ajamasta politiikasta.

Tutkimuksen alkuperäisaineistona on käytetty Neuvostoliiton lehdissä julkaistuja Andrei Ždanovin poliittisia, ideologisia ja kulttuurisia puheita. Tutkielman päämetodina on lähiluku, jonka avulla kerättyä aineistoa on syvällisesti tutkittu kokonaisuudessaan. Poliittisten puheiden analyysissä on käytetty tukena diskurssianalyysia. Aineistoa on tarkasteltu aate- ja kansallisuuspoliittisen historian näkökulmasta. Tutkielmassa on hyödynnetty tutkimuskirjallisuutta, joista osassa tuettiin, mutta annettiin myös ristiriitaisia näkemyksiä arvioidun materiaaliin suhteen.

Lähiluvun avulla saatiin selville, millä tavoin Neuvostoliiton ideologiaa muunneltiin epäsuorasti 1930–1940-luvuilla. Venäläiskeskeisyys ei tarkoittanut käännoä Venäjän keisarikunnan politiikan suuntaan kansojen assimilaatioon, vaan siitä muodostui hybridi, jossa kommunismin ideologian yhdistäjäksi nousi venäläinen kulttuuri.

Tutkimus paljasti, että sekundaarisen henkilön rooli oli tärkeä tekijä myös Neuvostoliiton totalitaarisessa järjestelmässä. Ždanov ajoi venäläiskeskeistä politiikkaa yhdistäen venäläisen kansallisidentiteetin kommunistisen ideologian kanssa. Hänen näkemyksensä vaikuttivat pitkään venäläiseen identiteettiin ja historian opiskeluun. Neuvostoliiton johtajalle Josef Stalinille venäläiskeskeisyys oli työkalu toisessa maailmansodassa. Sitä ryhdyttiin kuitenkin rajamaan sodan jälkeen, ennen kuin se muuttui uhaksi valtiojohtajalle. Tästä syystä Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikka oli ristiriitainen niin Stalinin aikakaudella kuin myös hänen jälkeensä.

Avainsanat: ideologia, venäläisyys, kansallisuuspolitiikka, nationalismi, kommunismi, toinen maailmansota, diskurssianalyysi, lähiluku

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Aihe ja tutkimuskysymys	4
1.2	Käsitteet ja aiherajaus	5
1.3	Alkuperäisaineisto ja tutkimusmenetelmät	7
1.4	Tutkimuskirjallisuus ja tutkimuskenttä	11
2	Andrei Ždanov ja yhteiskunnallinen muutos	14
2.1	Venäläinen kansallisbolševikki	14
2.2	Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikka vallankumouksen jälkeen	17
2.3	Pokrovskin koulukunnan tuhoaminen	22
2.4	Ždanovin henkilöstövallankumous ja Leningradin uudistukset	26
3	Ždanovin kulttuuripolitiikka	34
3.1	Venäläisyys maanpuolustuspropagandana	34
3.2	Kosmopolitismi vs internationalismi	44
3.3	Emme ole niitä venäläisiä, jotka olivat ennen vuotta 1917	49
4	Sodanjälkeinen valtakamppailu	54
4.1	Leningradilaiset saapuvat Moskovaan	54
4.2	Venäläisistä takaisin neuvostoliittolaisiin – identiteetti osana politiikkaa	58
4.3	Ždanovin kuolema ja Leningradin juttu	63
5	Lopuksi	68
	Lähteet	71

1 Johdanto

1.1 Aihe ja tutkimuskysymys

Tutkielmani käsittelee Neuvostoliiton johtaja Josef Stalinin lähipiirin kuulunutta henkilöä ja merkittävää poliitikkoa Andrei Ždanovia (1896–1948). Ždanovin ura korkeassa virkapaikassa alkoi 1930-luvulla, kun hän pääsi keskuskomitean sihteerin paikalle. Tätä aikaa sosiologi Nikolai Timašeff kutsui ”suurena vetäytymisenä”, jolla tarkoitetaan Stalinin ideologista siirtymistä alkuperäisestä marxismileninismien perinteestä kansallisvaltion rakentamisen käytäntöihin.¹ Käytäntöön kuului venäläiskeskeinen² politiikka, jolla tarkoitetaan valtion identiteetin ja politiikan perustumista venäläiseen enemmistöön. Tätä politiikkaa ei kuitenkaan mainita virallisesti asiakirjoissa, vaan se rakentuu epäsuoraan pienistä palasista, jotka tulevat esiin aineistossani. Venäläiskeskeisyyttä esitettiin usein kommunistisen aatteen termeillä. Tästä syystä viranomaiset kuvasivat virallisissa asiakirjoissa kansallisvaltion rakentamista monikansallisen sosialismin rakentamisella. Keskuskomitean sihteerinä Ždanov pyrki yhdistämään venäläiskeskeisyyden ja kommunismin ideologian, josta syntyi historiassa kutsuttu kansallisbolševismien aate.³ Ždanov toimi Leningradin alueen johtajana ja teki paikallisesta puoluejärjestöstä poliittisen ryhmän, jota kutsuttiin nimensä mukaisesti leningradilaisiksi. Venäläisen tutkimustradition mukaan he ajoivat venäläiskeskeistä politiikkaa ja Venäjän sosialistisen federatiivisen neuvostotasavallan (lyhyesti Venäjän SFNT:n) etuja poliittisessa taistelussa. Andrei Ždanovin kuolema kesällä 1948 ja Leningradin puoluejärjestön tuhoaminen lokakuussa 1950 johtivat venäläiskeskeisen politiikan pysähtymiseen.⁴

Tutkielmani tarkoitus on nostaa esiin Neuvostoliiton sekundääristen poliitikkojen vaikutusta Neuvostoliiton politiikassa aatehistorian ja kansallisuuspolitiikan näkökulmista. Tutkielmani keskiössä on Andrei Ždanovin toiminta ja se, miten hän vaikutti venäläiskeskeiseen politiikkaan kääntymiseen 1930-luvulta aina kuolemaansa asti vuoteen 1948.

Tutkimuskysymykseni jakautuu kahteen osaan. Mitä keinoja Ždanov käytti venäläiskeskeisen politiikan ajamisessa ja mitä hänen venäläiskeskeinen politiikkansa käytännössä tarkoitti Neuvostoliitossa? Ensimmäisellä tarkoitan erilaisia tapoja ja toimenpiteitä, joilla Ždanov

¹ Smatov 2018, 171–172.

² Olen ottanut ja kääntänyt tämän termin suoraan David Brandenbergerin käyttämästä englanninkielisestä termistä russocentrism.

³ Ks.Brandenberger 2002.

⁴ Vdovin 2019, 368, 373.

uudisti historiapolitiikkaa, kansallisidentiteettiä ja hallintoa. Jälkimmäisellä tarkoitan sitä, miten venäläiskeskeisyys esitettiin, millainen rooli venäläiselle kansalle annettiin ja millä tavalla venäläisten kansallisyylpeyttä nostettiin ja käytettiin politiikassa.

Läpi työn kulkee myös pohdinta historian tulkintatapojen ja kulttuuripolitiikan yhteydestä Neuvostoliiton sisäisessä valtakamppailussa. Koska venäläiskeskeisyyttä ei koskaan julistettu virallisesti, havainnoin työssäni sen piilotettuja epäsuoria muotoja, jotka esiintyivät Ždanovin puheissa. Tähän liittyy Ždanovin retorinen tapa peittää siirtyminen kansallisenemmistön valtioidentiteettiin käyttämällä monikulttuurisen sosialistisen ideologian termistöä. Lisäksi arvioin, millaisissa tilanteisessa Ždanov toimi itsenäisesti ja milloin Stalinin käskystä. Vaikka en varsinaisesti tutki työssäni Stalinia, tuon myös esiin hänen suhtautumistaan Ždanovin ja leningradilaisten toimintaan ja venäläiskeskeiseen politiikkaan. Tutkimukseni hypoteesi on, että Stalinin venäläismielinen politiikkaa oli ainoastaan sota-ajan työkalu, josta sodan päätyttyä muodostui Stalinille uhka. Toinen hypoteesi perustuu väitteeseeni, jonka mukaan eniten vaikutusvaltaa saanut poliittinen ryhmä johti Neuvostoliitossa niin sisä- kuin ulkopolitiikkaa, vaikka valtion johtajaa pysyi samana.

1.2 Käsitteet ja aiherajaus

Andrei Ždanoviin toimintaan liittyy useita poliittisia ja ideologisia aiheita, mutta tutkielman rajallisuuden vuoksi keskityn siihen politiikkaan, joka johti venäläiskeskeisyyden käänteeseen. En esimerkiksi käsittele Ždanovin toimintaa Virossa ja Suomessa. Tutkielmani aikarajaus alkaa vuodesta 1934, jolloin Ždanov nousi Leningradin puoluejärjestön johtajaksi ja keskuskomitean sihteeriksi, eli Stalinin varahenkilöksi. Tutkielmani loppuu hänen kuolemaansa vuonna 1948. Kontekstin ymmärtämiseksi kerron aluksi lyhyesti Ždanovin elämästä ja poliittisesta noususta mikä tapahtui ennen vuotta 1934. Lisäksi kerron mitä hänen kuolemastaan seurasi Neuvostoliiton politiikalle.

Lähestyn tutkimusta havainnoimalla venäläiskeskeisyyden ilmiöitä ja arvioimalla käsittelemieni henkilöiden toimintaa Neuvostoliiton politiikassa. Tutkimus jakaantuu kolmeen varsinaiseen aiheeseen, joita käsittelen omissa käsittelyluvuissa. Ensimmäinen luku käsittelee Ždanovin osallistumista historiallisiin kysymyksiin ja venäläiskeskeisen kysymyksen hallinnollisesta näkökulmasta. Toinen luku tarkastelee Ždanovin ja yleisesti Neuvostoliiton kulttuuripolitiikkaa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Kolmas luku käsittelee sodanjälkeistä valtakamppailua ja Ždanovin ryhmän esittämää poliittista ohjelmaa. Työssäni

käsittelen myös Ždanovin puoluejärjestön jäseniä, leningradilaisia, jotka olivat mukana venäläiskeskeisessä politiikassa.

Käytän tutkimuksessa useita aikaisemmista tutkimuksista nousevia termejä ja käsitteitä, kuten Leningradin puoluejärjestön jäsenten nimitystä leningradilaiset. Lisäksi käytän Neuvostoliiton aikaisia maantieteellisiä nimityksiä, kuten nykyisen Pietarin kaupungin nimeä, josta käytettiin vuosina 1924–1991 nimitystä Leningrad. Käytän myös monia tutkimusajan termejä kuten YKP(b) – Yleisliittolainen kommunistinen puolue (bolševikit), vaikka suomalaisissa tutkimuksissa on usein käytössä termi NKP (Neuvostoliiton kommunistinen puolue), joka ilmestyi kuitenkin vasta vuonna 1952.

Venäläiskeskeinen politiikka on merkittävä osa tutkimustani. Käsitteenä se voi tarkoittaa venäläisen massakulttuurin tukemista ja sen yleistymistä, Venäjän valtakunnan ja etnisten venäläisten historian näkökulman hyväksymistä valtakunnallisella tasolla tai vähemmistöjen poliittisen ja kulttuurisen autonomian syrjäyttämistä. Geoffrey Hosking huomioi artikkelissaan ”Rulers and Victims: The Russians in the Soviet Union” (2006), että etnisillä venäläisillä ei ollut vaikutusvaltaa Neuvostoliiton keskusvallan päätöksiin, huolimatta siitä, että venäläiset olivat Neuvostoliiton valtakunnan enemmistöryhmä. Keskusvalta, joka sijaitsi Venäjän SFNT:n alueella, harjoitti Hosking mukaan koko Neuvostoliiton alueen politiikkaa, mikä oli jossain asioissa etnisten venäläisten intressien vastaista.⁵ Tästä huolimatta 1930-luvulla oli havaittavissa Venäjän kulttuurin ja historian keskeisyys. Terry Martinin ja Ronald Grigor Sunyn teoksessa *A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin* (2001) venäläiskeskeisen politiikan esimerkkinä nostetaan pakkovenäjän käyttöönotto kaikissa ei-venäjänkielisissä kouluissa vuonna 1938. He kuvaavat sitä koulujen venäläistämispolitiikkana ja ainoana radikaalina koulutuspolitiikan muutoksena.⁶ Tilannetta ei kuitenkaan voi kuvata täydellisenä venäläistämispolitiikkana, sillä alkuperäiskansojen äidinkielen opetus säilyi. Tutkielmassani venäläiskeskeisellä politiikalla tarkoitan hallinnollisten uudistusten lisäksi perinteistä kansallisvaltion kulttuurin rakentamista, johon liittyy kansallismusiikin ihannoiti, historiallisten sankarimyyttien konstruointi ja Venäjän (Moskovan) valtakuntakeskeisyys historian tutkimuksessa.

⁵ Artikkelissa Hosking antaa esimerkkeinä Venäjän SFNT:n aluemenetyksistä, joissa oli merkittävä määrä etnisiä venäläisiä. Aluemenetykset johtuivat keskusvallan päätöksistä. Esimerkkeinä ovat Krimin niemimaan siirtäminen Venäjältä SFNT Ukrainan sosialistiselle neuvostotasavallalle vuonna 1954 ja Kazakstanin autonomian muuttamista neuvostotasavallaksi vuonna 1936. Hosking 2006, 14.

⁶ Martin & Suny 2001, 255–256.

1.3 Alkuperäisaineisto ja tutkimusmenetelmät

Alkuperäisaineistona käytän pääasiassa Andrei Ždanovin kirjoittamia artikkeleita ja puheita, joita on tallennettu tekstimuodossa ja julkaistu Neuvostoliiton lehdistössä 1930–1950-luvuilla. Lehdet olivat tärkeä poliittinen työkalu Neuvostoliitossa, koska niiden välityksellä poliittiset henkilöt oikeuttivat toimintaansa sekä kansalaisille että hallitukselle. Puheita tai poliittisia ohjelmia on julkaistu runsaasti, jotta kansalaiset saattoivat lukea niitä.

Lehdistöjulkaisun jälkeen poliittisia puheita tai artikkeleita kopioitiin ja lähetettiin useisiin arkistoihin. Osa näistä artikkeleista löytyy Kansalliskirjaston Slaavilaisen kirjaston osastolla Helsingistä. Näiden lisäksi käytän lainauksia Ždanovin puheista, jotka olen löytänyt tutkimuskirjallisuudesta. Niissä on viitattu suoraan asiakirjoihin, jotka löytyvät Venäjän valtakunnallisista arkistoista.

Maailmantilanteen takia kaikkiin Ždanoviin liittyviin aineistoihin on mahdotonta päästä fyysisesti käsiksi. Sen vuoksi tutkimus painottuu pääsääntöisesti sellaiseen aineistoon, joka on fyysisesti saatavilla Suomessa. Tiedostan, että kokonaisuutena tämän työn aineisto on hyvin rajallinen enkä sen vuoksi pysty antamaan täydellistä kuvaa Ždanovin toiminnasta. Tästä syystä joudun luottamaan tutkimuskirjallisuudessa tehtyihin siteerauksiin, joiden oletan olevan suoria kopioita alkuperäisaineistosta.

Kansallisarkistossa löytyy useita Ždanovin liittyviä asiakirjoja, kuten hänen kirjoittamiaan viestejä muille Neuvostoliiton korkeille virkamiehille. Suuren aineistomäärän joukosta olen valinnut sellaisia tekstejä, jotka osuvat tutkimusajankohtaani ja jotka ovat kytköksissä venäläiskeskeiseen politiikkaan. Valitsemisani teksteissä Ždanov on keskeisessä roolissa ja hänen retoriikkansa venäläiskeskeisestä politiikasta tulee hyvin esiin. Aineiston avulla olen pyrkinyt havaitsemaan Ždanovin kielenkäyttöä ja narratiivia, jonka myötä yritin selvittää, millä tavalla hän oikeutti omaa politiikkaansa. Seuraavaksi esittelen käyttämiäni alkuperäisaineistoa ja niiden merkitystä työssäni.

Kokoelma *K izutšeniju istorii: sbornik* käsittelee vuoden 1934 tehtyä historian oppikirjojen konseptia ja historiankomitean päätöksiä, jotka vaikuttivat suoraan uuteen Neuvostoliiton historian lähestymistapaan.⁷ Tekstin tarkastelussa painotan sitä, miten Ždanovin muutti kansallishistorian narratiivia yhdistämällä sen marxismileninisin internationalismin ideaan. Ždanovin poliittista työkalua, eli hänen retoriikkansa, tarkastelen aineistosta

⁷ Ždanov 1938, 20.

*Puoluejärjestöjen valmistautuminen SSTL:n korkeimman neuvoston vaaleihin uuden vaalisysteemin pohjalla sekä puoluepoliittisen työn vastaava uudestijärjestäminen: selostus YKP(b):n KK:n pleenumissa 26 helmikuuta v. 1937.*⁸ Aineisto on oleellinen, sillä siinä Ždanov perustelee valtion sentralisoimista. Aineistosta on havaittavissa epäsuora venäläiskeskeisyys, sillä Ždanov moittii erityisesti muiden neuvostotasavaltojen hallitusten toimintaa, luodakseen heistä Stalinille epäluottamusta.⁹

Aineistossa *Karjalan autonomisen sosialistisen neuvostotasavallan muuttamisesta Karjalais-suomalaiseksi sosialistiseksi neuvosto-liittotasavallaksi: selostus Neuvostoliiton Korkeimman neuvoston VI sessiossa 31 maaliskuuta vuonna 1940,*¹⁰ keskityn Ždanovin kielelliseen ilmaisuun venäläiskeskeisestä narratiivista sekä kansallis- että ulkopoliittikkaan liittyen. Keskityn aikalaistermistöön, jota Neuvostoliiton poliitikot käyttivät muista maista ja eri etnisyyksistä. Suomen kohdalla näitä termejä olivat valkosuomalaiset ja kapitalistit.¹¹

Ždanovin kosmopolitismien vastaisen kampanjan tarkastelussa ja kosmopolitismien käsitteen analyysissä hyödynnän hänen avauspuhettaan musiikkitoimijoiden kokouksessa sodan jälkeen. Käsitettä kosmopoliitti käytettiin negatiivisesti kulttuurihenkilöistä, jotka Neuvostoliiton hallituksen mukaan olivat yhteyksissä länsimaiden kanssa. Puheessa analysoin sitä, miten Ždanov integroi keisarikunnan ajan länsivastaista termistöä kosmopolitismien vastaiseen hyökkäykseen. Koko puhe löytyy aineistosta *Vstupitel'naja Retš I Vystuplenie Na Sovešanii Dejatelej Sovetskoj Muziki V CK VKP(b) V janvare 1948 Goda.*¹² Ždanovin hyökkäys Anna Ahmatovaa ja Mihail Zoštšenkoa kohtaan tulee esiin aineistossa *Selostus aikakauslehdistä "Zvezda" ja "Leningrad"*. Puheeseen sisältyy Ždanovin kritiikki epäpatriotismia, kosmopolitismia ja vanhaa aristokraattista kulttuuria kohtaan. Käytän aineistoa analysoidessani Ždanovin toimintaa erityisesti kulttuurihenkilöitä vastaan.

Neuvostoliitossa poliittisia asioita päätettiin usein kulissien takana, jolloin asioista ei mainita suoraan asiakirjoissa vaan niistä kerrotaan myöhemmin politiikkojen omissa muistelmakertomuksissa. Ždanovin puheiden lisäksi käytän muistelmia, joiden avulla pyrin

⁸ Alkuperäinen aineiston nimitys: *Podgotovka Partijnih Organizatšij K Vyboram V Verhovnij Sovet SSSR Po Novoj Izbiratel'noj Sisteme I Sootvetstvujušaja Perestrojka Partijno-političeskoj Raboty: Doklad Na Plenum TSK VKP(b) 26 Fevrala 1937.*

⁹ Ždanov 1937, 12.

¹⁰ Alkuperäinen aineiston nimitys: *O Preobrazovanii Karelskoj Avtonomnoj Sovetskoj Sotšialistišeskoj Respubliki V Sojuznuju Karelo-Finskiju Sovetskiju Sotšialistišeskuju Respubliku: Doklad Na VI Sessii Verhovnogo Soveta Sojuza SSR 31 Marta 1940 G.*

¹¹ Ždanov 1940, 4.

¹² Ždanov 1952, 20–21.

luomaan kontekstin puheiden ja tapahtumien välille. Käytän tarkastelemani aikakauden Neuvostoliiton politiikan Anastas Mikojanin muistelmia hänen vuonna 1999 julkaistussa teoksessaan *Tak Bylo*. Mikojanin muistelmat ovat arvokkaita, sillä hän kuului Politbyroon ja kuuli monia Stalinin keskusteluja virallisten istuntoja ulkopuolella. Lisäksi käytän Ždanovin pojan Juri Ždanovin muistelmia, jotka hän kirjoitti vuonna 2004 teokseen *Vzgljad v prošloe: vospominanija oševidtsa*. Hänen teoksensa avaa Ždanovin perheen näkökulmaa menneisyyden tapahtumiin. Vaikka suhtaudun muistelmien subjektiivisuuteen kriittisesti, Juri Ždanovin teos on työlleni tärkeä erityisesti Ždanovin toiminnan kontekstualisoinnin kannalta.

Lähestyn tutkielmani aatehistoriallisesta ja kansallisuuspolitiikan historian näkökulmasta.

Olen analysoinut valitsemani aineistoa kontekstuaalisen lähiluvun menetelmällä (contextual close reading), jonka avulla keskityin syvällisesti Ždanovin toiminnan ja venäläiskeskeisen politiikan elementtien tarkasteluun. Kontekstuaalisuudella tarkoitan historiallisten asiayhteyksien selvittämistä aineistosta. Lähiluku tarkoittaa kirjallisten tekstien kriittistä ja objektiivista analyysia ja tulkintaa. Ane Ohrvikin mukaan historiantutkimukselle on ominaista pyrkiä ymmärtämään ja tulkitsemaan tarkistettavan materiaalin luonnetta, luomisen olosuhteita ja syitä materiaalin luomiselle.¹³ Kontekstuaalisen lähiluvun menetelmällä olen lukenut aineistoja yksityiskohtaisesti ja yhdistänyt niiden sisällön tutkimusajankohdalla vallinneeseen poliittiseen ympäristöön ja tapahtumiin, jotka mahdollisesti vaikuttivat aineiston syntyyn. Tutkielmassani en lähesty aihetta tutkimusteorian kautta, vaan tutkimusaineisto itsessään luo teoreettisen kokonaisuuden.

Tarkisteltavan sisällön kritiikki ja toisaalta myös haasteellisuus perustuu tekstimuodossa oleviin politiikan puheisiin, jotka eivät ole aina suoraviivaisia ja vaativat rivienvälistä lukemista. Lähiluku mahdollistaa tekstiin sisältyneiden ilmaisujen merkitysten havainnoimisen ja tekstien välisten yhteyksien löytämisen.¹⁴ Ohrvik viittaa Quentin Skinneriin kertoessaan tekstin intentiosta, eli syystä minkä takia tekstiä, tai tutkielmani tarkasteltavan materiaalin tapauksessa puheen tallennusta, on luotu. Poliitikon puheen analysoinnissa on tärkeää tunnistaa motivaatio ja ne uskomukset, joita hän esittää.¹⁵

Lähiluvun menetelmällä pyrin havaitsemaan puheesta piiloteltuja elementtejä tai tarkoituksia, jotka sisälsivät venäläiskeskeistä politiikkaa, mikä on tämän tutkimuksen fokus.

¹³ Ohrvik 2024, 239.

¹⁴ Ibid., 242.

¹⁵ Ibid., 245–246.

Historiantutkimus perustuu historioitsijan empiiriseen tutkimukseen, jolloin tärkeäksi nousevat lähteiden keräämis- ja analyysimetodit. Historioitsija pyrkii löydetyn aineiston perusteella havainnoimaan hänelle tutkimuskysymyksen kannalta tärkeitä asioita ja antaa oman argumentaationsa kautta mahdollisimman objektiivisia tutkimustuloksia. Kuitenkaan ei ole olemassa puhdasta objektiivisuutta, koska se perustuu tutkijan subjektiivisen päätökseen – tutkijan omaan ymmärrykseen.¹⁶

Lähiluvun lisäksi hyödynnän diskurssianalyysin menetelmää, jonka avulla voin tarkastella alkuperäisaineiston tekstin kieliasua, kontekstia ja merkitystä. Diskurssianalyysin kautta oletetaan, että kielen käyttö on sosiaalisen todellisuuden rakentava luonne. Tutkijan tehtävänä tässä tilanteessa on paljastaa ”oikean todellisuuden” konstruktio, mikä Neuvostoliiton kontekstissa on erittäin haastava, koska puheiden avulla kansakunnalle rakennettiin sosiaalista todellisuutta. Neuvostoliiton poliitikkojen puheita tarkasteltaessa täytyy huomioida, että ne ovat valtapuheita. Valtakunnan luomaa todellisuutta kansalaiset eivät suoraan hyväksyneet, mutta oman turvallisuutensa vuoksi eivät niitä kuitenkaan julkisesti kyseenalaistaneet. Tämä ilmiö on tyypillinen totalitaarisessa valtakunnassa, jossa kansalaiset ovat hyvin varovaisia sanojen ja ilmaisujen kanssa, koska sanat voivat johtaa seurauksiin. Arja Jokinen ja Kirsi Juhila teoksessa *Diskurssianalyysin aakkoset* keskittyvät valtasuhteiden analysoimiseen. Heidän mukaansa tietyt diskurssit muotoutuvat hegemoniseksi. Toisin sanoen retoriikasta tulee hyväksytty normi ja se vakiintuu kielenkäytössä.¹⁷ Neuvostoliitossa se on havaittavissa, kun erilaisia henkilöitä yhdistetään osaksi vihollisryhmiä, joiden nimitykset normalisoituvat valtasuhteiden kautta.¹⁸

Andrei Ždanov käytti retorisia keinoja saadakseen tukea ajamalleen politiikalle. Tästä syystä jokaisen puheeseen täytyy suhtautua mahdollisimman kriittisesti ja tutkia useasta eri näkökulmasta. Ždanov keskittyi historiaan, kulttuuriin ja identiteettikysymyksiin. Jokisen ja Juhilan mukaan identiteettien rakentumisessa on myös usein kyse naturalisoivasta yksinkertaistamisesta. Ždanov käytti viranomaiskieltä ja lisäsi siihen yksinkertaisia ja selittäviä repliikkejä. Näin hän loi itsestään kuvaa asiantuntijana, joka samalla perusteli kaikille ymmärrettäviä ja ”itsestään selviä” asioita. Jokisen ja Juhilan mukaan tämä keino on tyypillinen viranomaispuheelle.¹⁹

¹⁶ Tuomi & Sarajärvi 2009, 20.

¹⁷ Jokinen & Juhila 1993, 89.

¹⁸ Esimerkiksi trotskilais-buharinin ryhmä -termi esiintyy viholliskuvan konstruktiona. Ibid., 96.

¹⁹ Ibid., 79, 94.

Ždanovin puhe ja erityisesti hänen poliittinen kielenkäyttönsä oli kommunikaation väline, jonka avulla hän esitti ”oikeaa” ideologista oppia, asetusta kulttuurihenkilöille ja perusteli omaa politiikkaansa. Poliitiikan perustelu ei suuntautunut kansalaisille, vaan koski oman toiminnan selitystä itse Stalinille ja muille korkeille virkamiehille. Tästä syystä on relevanttia tarkastella sisältöanalyysin lisäksi myös diskurssianalyysiä, koska kyseessä on todellisuuden rakentaminen eikä todellisuuden kuvaus.

1.4 Tutkimuskirjallisuus ja tutkimuskenttä

Andrei Ždanov esiintyy usein sivuhenkilönä Stalinin tai stalinismin käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa, koska hän toimi Stalinin valtakaudella. Olen kerännyt tutkimuskirjallisuutta, jotka käsittelevät Neuvostoliittoon aate- ja kansallisuuspoliittista historiaa. Tärkein käyttämäni tutkimuksista on David Brandenbergerin teos *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity* (2001), jonka pohjalta suurin osa käsittelemäni tutkimus muodostuu. Stephen Kotkinin *Stalin. Volume I, Paradoxes of Power, 1878–1928* (2014) ja *Stalin. Vol. II, Waiting for Hitler, 1928–1941* (2017) ovat uusimmat Stalinin elämäkertateokset, joiden avulla selvitän Stalinin näkemysten ja poliittisen toiminnan evoluutiota. Kotkinin teoksessa Ždanov esiintyy venäläisenä nationalistina ja Stalinin käskyjen toimeenpanijana.²⁰ Terry Martinin teoksissa *A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin* (2001) ja *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939* (2017) perustuvat Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikan käsittelyyn, mikä on tärkein osa tutkimustani. Teoksessa tuodaan ristiriitoja ja vastakkaisuuksissa, mitkä tapahtuivat kansallisuuspolitiikan harjoituksessa.

Andrei Ždanovista on useita suomalaisia tutkimuksia. Ne keskittyvät Ždanovin toimintaan Suomen valvontakomissiossa ja hänen politiikkaansa inkerinsuomalaisia kohtaan hänen ollessaan Leningradin alueen johtaja. Suomalaisissa teoksissa Ždanovia kuvataan Stalinin politiikkaan toimijana. Jukka Nevakiven teos *Ždanov Suomessa: miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu?* (1995) keskittyy Ždanovin toimintaan Suomessa vuosina 1944–1945 hänen ollessaan Suomen valvontakomission johtaja. Toivo Flinkin teoksessa *Kotiin karkotettavaksi* (2010) ja Anni Reuterin väitöskirjassa *Inkerinsuomalaisten karkotus, hajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon*

²⁰ Kotkin 2014, 9–10. Kotkin 2017, 162.

valossa (2023) kerrotaan Ždanovin politiikan aiheuttamasta alueellisista uudistuksista ja pakkosiirtolaisuudesta, joiden myötä inkerinsuomalaiset menettivät vaikutusvaltaansa.²¹ Nämä aiheet ovat osana tutkimusaiheittani, mutta eivät täysin osu täydellisesti tutkielmani fokukseen, koska ne eivät keskity riittävästi Neuvostoliiton sisäpolitiikkaan vaan enemmän Suomen ulko- ja sisäpolitiikkaan.

Venäläisestä tutkimuskirjallisuudesta käytän Aleksei Volynetsin vuonna 2013 kirjoittamaa Andrei Ždanovin elämäkertateosta. Teos on yksityiskohtainen kuvaus Ždanovin elämästä, taustasta, nuoruudesta, aatteen muodostumisesta ja perhe-elämästä. Volynets käsittelee myös Ždanovin kansallisuuspolitiikkaa, jossa Ždanov yhdisti marxismileninismien ja venäläisen nationalismien, mutta teos ei käsittele erityisesti kiistaa Stalinin ja Ždanovin välillä.²²

Vladislav Kutuzov ja Viktor Demidov ovat yhdessä kirjoittaneet useita artikkeleita, jotka käsittelevät Ždanovia eri aikakausina. Osa artikkeleista kertoo nuoruudesta, toiset käsittelevät Leningradin piiritystä ja sodanjälkeistä valtakamppailua. Vladimir Kuznetševski teoksissa *Stalin i "russkij vopros" v politišeskoj istorii Sovetskogo Sojuza 1931–1953 gg* (2016) ja *Leningradskoe delo* (2016) ei suoraan käsittele Ždanovia, vaan keskittyy enimmäkseen venäläismielisiin kommunistipoliitikkoihin. Kuznetševski väittää Leningradin puoluejärjestön ajaneen etnisten venäläisten intressejä ja käyttäneen valtakamppailussa venäläisen kulttuurin kysymyksiä. Hänen mukaansa Leningradin juttu tapahtui Ždanovin kuoleman takia ja Stalinin nousevan suurvenäläisnationalismin pelon myötä.²³ Aleksandr Vdovinin *Russkaja natsija v XX-veke* (2019)²⁴ käsittelee venäläisten kansallisidentiteetin kehitystä ja sen asemaa Neuvostoliiton politiikassa 1900-luvulla.

Tuon työni kautta myös esiin eroja tutkimustraditioissa kulttuuristen rajojen välillä. Länsimaalaisissa tutkimuksissa, kuten Brandenbergerin teoksessa venäläiskeskeinen politiikkaa liitetään 1930-luvun Josef Stalinin valtakautteen ja osaksi stalinismia.²⁵ David Hoffman kuvailee Stalinin politiikkaa siirtymisenä internationalismista nationalismiin. Hänen mukaansa lokakuun vallankumouksen jälkeen alkaneen kansallisvähemmistöjen myönnytyspolitiikan sijaan Stalin aloitti suurvaltion rakentamisen. Tuona aikana vähemmistökansojen nationalismi nähtiin suurempana uhkana verrattuna isovenäläiseen

²¹ Flink 2010, 36, 146–148. Reuter 2023.

²² Volynets 2013, 112.

²³ Kuznetševski 2017, 84–85.

²⁴ Русская нация в XX-веке. Suomeksi Venäläinen kansa 1900-luvulla.

²⁵ Brandenberger 2002, 1.

suurvaltasoviniin.²⁶ Suomenkielisissä tutkimuksissa painotetaan vahvasti stalinismia osana vähemmistökansojen poliittista heikentymistä ja pakkosiirtolaisuutta.²⁷

Venäläisistä tutkijoista etenkin Aleksandr Vdovin ja Vladimir Kuznetševski kritisoivat edellä olevia väitettä. Heidän mukaansa Stalin ei henkilökohtaisesti pitänyt venäläismielisistä teemoista ja käytti niitä ainoastaan oman valtansa säilyttämiseen. He viittaavat, että toisen maailmansodan jälkeen Stalin luopui venäläiskeskeisestä politiikasta. Hän siirtyi takaisin monikansallisen neuvostoliittolaisen identiteetin rakentamiseen ja suurvenäläissoviniin vastaiseen taisteluun.²⁸ Heidän mukaansa venäläiskeskeinen politiikka ei parantanut etnisten venäläisten asemaa.

Tämä ristiriita tutkimusten välillä voi johtua erilaisista lähtökohdista ja tulkinnoista, mitkä vaikuttivat erilaisten johtopäätösten syntyyn. Länsimaisten tutkijoiden näkemykset perustuvat vahvaan Neuvostoliiton kommunistiseen yksipuolueelliseen diktatuurin ja Stalinin yksinvaltiaalliseen henkilökulttiin. Venäläiset tutkijat painottavat enemmän diktatuurin sisällä taistelevia poliittisia ryhmiä, joilla oli erilaisia näkemyksiä politiikasta. Poliittisten ryhmien eroista huolimatta valtiomuotona säilyi totalitaarinen yksipuoluejärjestelmä. Omalla tutkimuksellani tuon uutta näkökulmaa tähän tutkimuskenttään arvioimalla Stalinin alaisuudessa toimineiden poliitikkojen itsenäisyyttä ja heidän vaikutustaan venäläiskeskeiseen politiikkaan Stalinin vaikutuksesta tai hänestä riippumatta.

²⁶ Hoffman 2003, 19–20.

²⁷ Ks. Flink 2011 ja Reuter 2023.

²⁸ Kuznetševski 2017, 36.

2 Andrei Ždanov ja yhteiskunnallinen muutos

2.1 Venäläinen kansallisbolševikki

Tässä käsittelyluvussa kerron lyhyesti Ždanovin elämästä ja hänen taustastaan, joka vaikutti myöhemmin hänen poliittiseen toimintaansa. Käsittelen erityisesti hänen ensimmäistä merkittävä toimintaa korkeassa virassa historianopetuksen uudistukseen liittyen, mikä oli merkittävä asia 1930-luvulla Neuvostoliiton kansallirakenteessa.

Andrei Ždanov syntyi 3. maaliskuuta 1896 Mariupolissa Moskovan teologisen akatemian dosentin ja kansankoulujen tarkastajan Aleksandr Alekseevitš Ždanovin perheessä. Andrei oli perheen neljäs lapsi kolmen sisaren lisäksi. Aleksandr Ždanovia kuvailaan vapaamielisenä ja demokratian ihailijana.²⁹ Hän antoi pojalle kotiopetusta, koska oli kriittinen Venäjän keisarikunnan koulutusjärjestelmää kohtaan. Nelivuotiaana Andrei alkoi lukea useita klassisia kirjoja. Aleksandr opetti lapsilleen venäjän ja saksan kielen lisäksi filosofiaa ja psykologiaa. Andrein äiti Ekaterina, joka oli professorin perheestä, opetti ranskaa, historiaa ja maantiedettä.³⁰ Voidaan päätellä, että jo lapsuudessaan Ždanov sai sen ajan klassisen humanistisen koulutuksen. Koulutuksen lisäksi vanhemmat opettivat lapsiaan laulamaan ja soittamaan pianoa. Kaikille lapsille oli siirtynyt musikaalinen taito. Juri Ždanov muisteli, että hänen isänsä Andrei Ždanov rakasti musiikkia, soitti pianolla ja rakasti laulaa Šostakovitšin lauluja.³¹ Tarkastelemalla Andrei Ždanovin perhetaustaa voidaan havaita useita kulttuurisia taitoja, joita hän käytti hyödyllisesti kulttuurisektorissa. Ei ole yllättävää, että monissa kulttuuria koskevissa kysymyksissä Stalin luotti nimenomaan Andrei Ždanoviin.

Maaliskuussa 1909 rasituksen jälkeen Aleksandr Ždanov kuoli yllättäen, mikä vaikutti Andrein persoonallisuuteen. Isän kuoltua Ždanovin perhe oli veloissa ja ajautui köyhyyteen, joten he muuttivat Tveriin. Vuonna 1910 Ždanovi pääsi hyvillä arvosanoilla Tverin reaalikoulu, josta valmistui vuonna 1915. Lain mukaan reaalikoulusta valmistuneet eivät voineet päästä yliopistoon, joten Ždanov jatkoi valmistumisen jälkeen opintoja Moskovan maatalousinstituutissa.³²

²⁹ Andrei Ždanov ja Juri Ždanov omissa henkilöbiografisissa teksteissään yrittivät painottaa perheen olleen vallankumouksellinen jo useita sukupolvia. Tutkijat ovat skeptisiä Aleksandr Ždanovin progressiivisuudesta. Demidov & Kutuzov 2004, 35–37; Volynets 2013, 7.

³⁰ Demidov & Kutuzov 2004, 39; Volynets 2013, 4, 10.

³¹ Demidov & Kutuzov 2004, 39; Volynets 2013, 11; Ždanov 2004, 78, 122.

³² Demidov & Kutuzov 2004, 40–42; Volynets 2013, 13–15.

Ždanovin poliittinen toiminta nähdään alkaneen 1915, kun hän alkoi toimia Tverin sosiaalidemokraattien kanssa ja jakeli kiellettyä lehdistöä.³³ Seuraavana vuonna Ždanov lopetti opiskelun mobilisoinnin takia ja lähti Tiflisiin³⁴ ”vänrikkikouluun”. Saatuaan aliupseeriarvon Ždanovia lähetettiin varapataljoonan kanssa Permin alueen Šadrinskiin. Ensimmäisen maailmansodan rintamalle Ždanov ei päässyt, mutta hänen sisarensa Elena ja Anna lähtivät vapaaehtoisesti sotilashoitajiksi rintamalle, koska halusivat olla kansan kanssa.³⁵ Helmikuun vallankumouksen aikana Ždanov järjesti Šadrinskissa väliaikaisen hallituksen tukeman sotilaskomitean, jonka kautta hän päätyi paikalliseen sotilas- ja työväen neuvostoon, jossa hän edusti paikallisia bolševikkeja. Samanaikaisesti hän järjesti puoluejärjestöä ja sai kokemusta henkilöstöasioissa. Syyskuussa hän avioitui Zinaidan Kondratjevan kanssa. Vaikka Ždanov oli ateisti, hän meni naimisiin ortodoksisessa kirkossa papin siunauksella.³⁶ Tämä ristiriita progressiivisen marxismileninisin aatteen ja kansallisperinteen välillä jatkui läpi Ždanovin elämän.

Lokakuun vallankumouksen jälkeen marraskuussa 1917 Ždanov onnistui siirtämään paikallista valtaa bolševikkien johtamalle neuvostolle Šadrinskissa.³⁷ Verrattuna bolševikkien johtajiin, jotka ajoivat rauhaa ilman rajamuutoksia tai sotakorvauksia, Ždanov edusti suojelijoiden linjaa, joka vaati sodan jatkamista voiton asti. Ždanovin mukaan työväen tuli taistella oikeuksistaan maan sisällä ja samalla puolustaa kotimaataan ulkoiselta viholliselta. Helmikuun 1918 bolševikkihallituksen ja Saksan keisarikunnan välillä allekirjoitettua Brestin rauhaa³⁸ Ždanov ja Uralin bolševikit eivät hyväksyneet Brestin rauhaa, koska heidän mukaansa se oli salainen sopimus vihollisten ja kapitalistien kanssa.³⁹ Huolimatta erimielisyyksistä keskusjohdon kanssa sisällissodan myötä Uralissa alkaneet antibolševikkien kapinat pakottivat kesäkuussa 1918 Ždanovia liittymään puna-armeijaan, jossa hän toimi poliittisena agitaattorina. Vaikka hän ei osallistunut henkilökohtaisesti taisteluihin, monet puna-armeijan epäonnistumiset Siperiassa valkoarmeijaa vastaan vuonna 1918 antoivat Ždanoville tarvittavia kokemuksia, joita hän käytti Leningradin piirityksen aikana toisessa maailmansodassa. Terveydellisten ja psykologisten syiden takia Ždanov poistui puna-

³³ Volynets 2013, 19.

³⁴ Nykyinen Tbilisi.

³⁵ Demidov & Kutuzov 2004, 40–43; Ždanov 2004, 65.

³⁶ Volynets 2013, 34, 38.

³⁷ Ibid., 30, 40.

³⁸ Brestin rauhan mukaan Neuvostohallitus luovutti Baltian maiden, Valko-Venäjän, Ukrainan ja Donin kasakoiden alueita Keskusvalloille ja hyväksyi näiden alueiden miehitystä.

³⁹ Volynets 2013, 45.

armeijasta ja palasi Tveriin maaliskuussa 1919, jossa hän jatkoi siviilisektorissa poliittisena agitaattorina kuvernöörikomiteassa.⁴⁰

Kuvernöörikomitean agitaattorina Ždanov käsitteli lehdistössä kulttuuria, venäläisen älymystön roolia ja taloudellisia kysymyksiä. Sisällissodan jälkeen hän tuki marxismin dogmin vastaisesti NEP:iä⁴¹ ja kertoi markkinatalouden hyödyllisyydestä. Vuonna 1922 Ždanovia siirrettiin Nižni Novgorodin agitaattoriksi, mutta jo vuonna 1924 hänet valittiin Nižni Novgorodin puoluejärjestön johtajaksi.⁴² Leninin kuolemaan jälkeen Ždanov liittyi Stalinin puolelle ja syytti tämän vastustajan Trotskia opportunistista.⁴³ Vuonna 1926 Nižni Novgorodissa Ždanov ensimmäistä kertaa törmäsi tulevan vastustajaan Georgi Maximilianovitš Malenkoviin, joka Keskuskomitean järjestelyjakautumisen osaston johtajana tuli tarkistamaan vuoden 1925 alueellisten tehtaiden lakkotilanteita.⁴⁴

Malenkov tarkisti teollistumisen tilannetta ja lakkojen syitä. Hänen raportissaan Ždanovia syytettiin työläisten osallistumattomuudesta kommunistisen puolueen toimintaan, heikosta propagandasta ja korruptiosta. 12. syyskuuta 1926 Ždanov tuli Moskovaan organisaatiobyroon oikeudenkäyntiin. Keskuskomitean pääsihteeri Josef Stalin kysyi useita teollistumiseen ja lakkoihin liittyviä kysymyksiä, joihin Ždanov vastasi. Stalin arvosti Ždanovin vastauksia esitettyihin kysymyksiin ja Ždanovia tunnustettiin viattomaksi. Malenkov hävisi tämän kamppailun, mutta tapahtuma jätti heidän välilleen vihanpitoa. Stalin ryhtyi tarkkailemaan Andrei Ždanovin toimintaa ja vastineeksi Ždanov tuki Stalinia tulevassa puoluekamppailussa.⁴⁵ Vuoteen 1932 asti Ždanov oli ollut merkittävä tekijä Nižni Novgorodin teollistumisessa. Hän osallistui kollektivisointiin, mutta sai kritiikkiä Stalinilta, kun toimi eri tavalla kuin keskusvalta oli halunnut.⁴⁶

Ždanovin korkein virkapaikka Neuvostoliitossa oli keskuskomitean sihteeri vuosina 1934–1948. Paikka teki hänestä merkittävimmän henkilön heti Stalinin jälkeen. Toinen merkittävä virka oli vuonna 1946 alkanut paikka järjestäytymistöimiston (ven. оргбюро)

⁴⁰ Volynets 2013, 52.

⁴¹ Termi NEP tarkoittaa uutta talouspolitiikkaa, jota harjoitettiin Neuvostoliitossa vuosina 1921–1928. Historiantutkimuksen traditiossa ja kansallisessa perinteessä talouspolitiikalla tarkoitettiin markkinoiden vapautumista. Käsitettä käytettiin usein, kun valtio alkoi vähentämään elinkeinorajoituksia.

⁴² Volynets, 2013, 58, 61, 65–66.

⁴³ Ždanovin mielestä Trotski ei ollut hyvä seuraaja, koska Trotski liittyi bolševikkeihin vasta kesällä 1917, Stalinin oltua jo pidemmän aikaa puolueessa. Volynets 2013, 66.

⁴⁴ Volynets 2013, 67.

⁴⁵ Kuznetševski 2017, 38–39.

⁴⁶ Ždanov oli kollektivisoinnin kannattaja, mutta samalla hän hyväksyi alueiden eroavaisuuksia. Tästä syystä hänen vastuualueellaan kollektivisointi oli erilainen. Volynets 2013, 70.

puheenjohtajana, joka nimitti kommunistisen puolueen jäseniä. Lisäksi Ždanov toimi Venäjän SFNT:n korkeimman neuvoston puheenjohtajana, propaganda- ja agitaatio-osaston puheenjohtajana ja Politbyron jäsenenä.⁴⁷ Käytännössä Ždanov hoiti propaganda-, agitaatio-, henkilöstöasioita ollessaan Stalinin luottamus- ja varahenkilö. Hänen asemansa hallinnon hierarkiassa mahdollisti vaikuttamisen Neuvostoliiton ideologiaan ja kommunistisen puolueen jäsenten valintaan, jolloin hän pyrkii nimittämään itselleen luotettavia henkilöitä. Ždanovin toiminnoista näissä virkapaikoissa kerron tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Tässä luvussa selvitin Ždanovin taustaa ja luonnetta. Hän tuki sosialistista vallankumousta ja kommunistista puoluetta, mutta samalla taisteli valtakunnan ja venäläisen kansallisperinteen puolesta. Tästä syystä historioitsijat kutsuvat venäläiseksi kansallisbolševikiksi.⁴⁸

2.2 Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikka vallankumouksen jälkeen

Tässä luvussa keskityn Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikan kehitykseen sekä 1920-luvulla ilmestyneeseen historian opetukseen. Tämä luku on varsinaisen aikarajaukseni ulkopuolella, mutta näen tärkeäksi kontekstualisoida 1900-luvun alussa tapahtuneita venäläisen kulttuurin, identiteetin ja poliittisen tradition muutoksia, koska ne ovat merkittäviä tutkimukseni pääteeman kannalta.

Venäläinen kansallisidentiteetti, joka on olemassa nykypäivänä, ei vielä 1930-luvun lopulla esiintynyt massaidentiteettinä, vaan oli enimmäkseen lukutaitoisen kaupungin älymystön kulttuuri. David Brandenberger kertoo ensimmäisen maailmansodan tilanteesta, jolloin venäläisillä sotilaille ei ole kehittynyt valtakunnallista kansallisidentiteettiä, toisin kuin ranskalaisilla tai saksalaisilla. Monen mobilisoidun talonpojan identiteetti perustui kotipaikkakuntaan, jolloin he kutsuivat itseään pskovilaiseksi tai kostromalaiseksi. Lokakuun vallankumous esti väliaikaisesti enemmistökansan perinteistä eurooppalaista kansallisidentiteetin kehitystä, koska nationalismiin ja kansallisidentiteetin sijaan painotettiin internationaalisen työväen identiteettiä. Kommunistisen teoria painottui enimmäkseen talouteen ja sosiologiaan ja vähemmän kansalliskysymykseen.⁴⁹

Lokakuun vallankumousta tehneet bolševikkien hallituksen jäsenet edustivat länsimielistä eurooppalaisuuden aatetta marxilaisuuden oppien kautta. Bolševikkien johtaja Vladimir Lenin

⁴⁷ Volynets 2013, 151, 240–241.

⁴⁸ Volynets kuvailee Ždanovia kansallisbolševikkina. Ibid., 253.

⁴⁹ Branderberger 2012, 16–17.

kuvasi puolueen tehtäväksi modernisoida venäläistä yhteiskuntaa tuomalla länsimaisuutta ”Barbaariselle Venäjälle”.⁵⁰ Ajatukseen sisältyi kansallisnihilismi⁵¹ venäläisen enemmistön suhteen ja uusi hallitus halusi muokata täydellisesti aikaisempia yhteiskuntaperiaatteita. Varsinaisena hyökkäyskohteena olivat kansallisvaltion periaatteet viitaten Karl Marxin ja Friedrich Engelsin sanojen mukaan, että työläisillä ei ole kotimaata. Marxin mukaan yhteiskuntaluokkien erot olivat merkittävämpiä verrattuna kansallisuuksien eroihin, kun kansallisvaltiot kuihtuisivat edistyksen myötä.⁵² Klassikkojen oppien mukaisesti uusi hallitus ei nähnyt Neuvostoliittoa Venäjän keisarikunnan tai väliaikaishallituksen jatkumona kuvatessaan niitä ”kansojen tyrmänä”. Sen sijaan Neuvostoliitto nähtiin täysin uutena valtiona, jonka tehtävänä oli levittää maailmanlaajuista vallankumousta. Sen vuoksi etnisten venäläisten kansallisuusintressejä ei noudatettu. Venäjän SFNT:n ja Neuvostoliiton ulkoasioiden kansankomissaarin Georgi Tšitšerinin sanoi vuonna 1921 seuraavasti Tarton Rauhasta:

Annoimme Virolle puhtaasti venäläisen alueen, annoimme Suomelle - Petsamon, vaikka paikallinen väestö itsepintaisesti ei halunnut sitä, emme kysyneet Latgalelta siirtäessämme sitä Latviaan, annoimme Puolalle puhtaasti Valko-Venäjän alueita. Tämä kaikki johtuu siitä, että nykyisessä yleisilanteessa, Neuvostotasavallan taistelussa kapitalistista piiritystä vastaan, ylimpänä periaatteena on Neuvostotasavallan itsesäilyttäminen vallankumouksen linnoituksena... Me emme toimi kansallisten, vaan maailmanvallankumouksen intressien mukaisesti.⁵³

Lainauksessa tulee esiin se, miten vallankumousvaltion säilyttäminen oli tärkeämpänä kuin aikaisempien kansallisrajojen ylläpitäminen. Samoin kuin ulkopolitiikassa Neuvostoliiton sisäpolitiikassa kieltäydyttiin kansallisintresseistä ja kansalliskulttuurista. Vielä ennen vallankumousta Lenin kirjoitti artikkelissaan ”Arvostelevia huomautuksia kansallisuuskysymyksestä” seuraavasti: ”Kansallisen kulttuurin tunnus on porvarillista (ja usein myös mustasotnialais⁵⁴-klerikaalista) petosta. Meidän tunnuksenamme on demokratismin ja yleismaailmallisen työväenliikkeen kansainvälinen kulttuuri.”⁵⁵

⁵⁰ Kangaspuro 2000, 20.

⁵¹ Usea tutkija käyttää Kansallisnihilismin termiä viitattaessaan negatiiviseen sävyyn sen käyttöä Venäjän kansanensemistöä ja venäläistä kansallishistoriaa kohtaan. Konservatiivinen lehtimies Mihail Katkov toi termin yleiseen käyttöön 1850-luvulla, minkä jälkeen se säilyi nykypäivän asti. Ks. Brandenberger, Kuznetševski, Vdovin, Vdovin 2019, 136.

⁵² Kuznetševski 2017, 42.

⁵³ Ghazandjyan 2001, 117–118.

⁵⁴ Radikaaleja venäläisiä oikeistolaismonarkistisia ja nationalistia järjestöjä kutsuttiin mustasotnialaisiksi.

⁵⁵ Lenin 1913. <https://www.marxists.org/suomi/lenin/1913/arvostelevia-huomautuksia-kansallisuuskysymyksesta.htm> [haettu 15.11.2023]

Kritisoidessaan venäläistä suurvaltakulttuuria Lenin suhtautui myönteisemmin pienten kansojen nationalismiin. Lokakuun vallankumouksen jälkeisessä sisällissodassa vähemmistökansat liittoutuivat bolševikkien kanssa valkoisia vastaan. Voiton jälkeen alkoi pienten kansojen kansallisidentiteetin kehitystä tukeva politiikka nimeltään *korenizatsija*⁵⁶, mikä nähtiin osana väestön nopeaa modernisaatiota. Yksi bolševikkien johtajista Nikolai Buharin sanoi 14. puoluekokouksessa vuonna 1923 seuraavasti:

Entisenä suurvaltakansakuntana meidän tulee tyytyä [ei-venäläisten] kansallisiin pyrkimyksiin ja asettua epätasa-arvoiseen asemaan siinä mielessä, että teemme vielä suurempia myönnytyksiä kansalliselle virtaukselle. Vain sellaisella politiikalla, kun asetamme itsemme keinotekoisesti alemmalle asemalle verrattuna muihin, voimme vain sellaisella hinnalla ostaa itsellemme aiemmin sorrettujen kansojen luottamuksen.⁵⁷

Buharin tarkoitti sanoillaan, että vähemmistöille pitäisi tehdä myönnytyksiä ja parantaa näiden asemaa venäläisten kustannuksella. Terry Martinin mukaan tällä vähemmistöjen myönnytyksipolitiikalla ylläpidettiin valtiollista kokonaisuutta, rekrytointiin kansoja kommunismiin ja vallankumouksen idean levittämiseen.⁵⁸ Hänen mukaansa Leninin ja Stalinin kansallisautonomioiden tukemisen ideana oli luoda kansallisidentiteetin kehityksellä luokkaeroja kansojen sisällä. Seurauksena vähemmistökansojen proletaari olisi puhdistunut porvareista ja liittyisi Neuvostoliiton järjestelmään.⁵⁹ Tästä syystä Martin kutsuu Neuvostoliittoa ”imperiumina väärinpäin” tai positiivisen diskriminaation valtakuntana⁶⁰, jossa kansallisautonomioiden kulttuuria tuettiin ja enemmistökansan (venäläisen) kulttuuria stigmatisoitiin sarron kulttuuriksi ja syrjittiin.⁶¹ Jari Parkkinen tukee Martinin ajatusta väittäen, että Venäjä-vastaisuus on havaittavissa siinä, miten pienten kansojen kansallisuusaate toivotettiin tervetulleeksi, kun taas venäläisten kohdalla se kiellettiin. Sanat *äitimaa (rodina)* ja *isänmaa (otšestvo)*, *isänmaallisuus (patriotism)* ja itse Venäjä-sana kuvailtiin muinaisina ja vallankumousvastaisina termeinä.⁶² Neuvostoliiton koulutuksesta

⁵⁶ Suomeksi *juurruttaminen*. Tämän politiikan ideana oli edistää alkuperäiskansojen identiteettiä heidän asuinalueillaan. Jokaisessa ilmestyneessä autonomisessa tasavallassa kansallinen kieli julistettiin hallituksen viralliseksi kieleksi, minkä jälkeen Neuvostoliiton hallitus sponsoroi paikalliskielillä kirjoja, lehtiä, museota, teattereita ja muita kansalliskulttuurisia kohteita. Kun oli mahdollisuus, hallinnon virkapaikoille otettiin pienten kansojen edustajia. Suny & Martin 2001, 67, 74.

⁵⁷ Suny & Martin 2001, 78.

⁵⁸ Martinin mukaan bolševikit halusivat kontrolloida alkanutta dekolonisaation prosessia, minkä takia eivät vastustaneet vähemmistökansojen identiteettien kehitystä, vaan itse ohjasivat sitä. Martin 2017, 1–2.

⁵⁹ Suny & Martin 2001, 69–70.

⁶⁰ Terry Martin käyttää termiä Affirmative Action Empire. Martin 2017, 1.

⁶¹ Suny & Martin 2001, 78.

⁶² Parkkinen 2016, 32. Vdovin 2019, 112; 131.

vastaava kansankomissaari Anatoli Lunatšarski puhui seuraavasti Pietarissa vuonna 1918 pedagogisella kurssilla:

Historian opettaminen kansallisen ylpeyden, rationaalisen tunteen jne. luomiseen suuntauksessa on hylättävä; on luovutettava historian opetuksesta, joka pyrkii löytämään hyviä esikuvia menneisyyden esimerkeistä.⁶³

Sitaatissa näkyy kuinka Lunatšarski vaati luopumaan historian opetuksesta, jolla nostetaan kansallisylpeyttä menneisyyden esimerkkien kautta. Puheessaan hän tarkoitti etenkin Venäjän historiaa. Lunatšarskin lisäksi vallankumouksen jälkeen historianopetuksen merkittävämmäksi henkilöksi nousi marxistihistorioitsija Mihail Pokrovski. Pokrovskin näkemys on tutkimukseni kannalta merkityksellinen, koska hänen tekemänsä oppikirja oli ainoa virallinen historiankirja Neuvostoliitossa 1920-luvulla.⁶⁴ Hänen otteensa historiaan ei ollut kronologinen vaan luokkaperusteinen. Tapahtumien syy-seuraussuhteen, merkittävien henkilöiden tai tapahtumien sijaan siinä keskityttiin taloustieteeseen ja luokkataistelun teoriaan.⁶⁵ Hänen mielestään aikaisempi historianopetus ylläpiti kansallishistorian narratiiveja ja ehdotti perinteisen historian opetuksen korvaamista yhteiskuntateorian opinnoilla.⁶⁶ Useat Venäjän keisarikunnan ajalta jääneet historioitsija-akateemikot joutuivat sorretuksi ja pakkosiirretyksi Akateemiseen jutun⁶⁷ myötä, johon Pokrovski osallistui syyttäjänä. Sorrettujen listaan kuuluivat merkittävät historioitsijat Sergei Platonov ja Jevgenij Tarle, jotka olivat aikaisempien keisarikunnan historioitsijoiden Sergei Solovjevin ja Vasili Kljutševskin oppilaita.⁶⁸

Pokrovski kirjoitti teoksen *Venäjän historia ytimekkäästi*, mikä oli täydellisesti yhteyksissä marxismi-leninismien teoriaan ja sai Leniniltä positiivisen arvostelun. Esitän teoksesta pari esimerkkiä, joiden kautta uusi historiallinen lähestymistapa on havaittavissa. Teoksessa Pokrovski kuvailee Venäjän sekasorron tapahtumia talonpoikaiskapinana, jota moskovalaiset

⁶³ Matšievski, & Matšievskaja 2018, 125.

⁶⁴ Larionov & Dvorkovaja 2019, 216.

⁶⁵ Branderberger 2012, 19.

⁶⁶ Pokrovski halusi poistaa akateemisen opetuksen, josta korkeakoulutetut saivat diplomeja. Hänen mielestään *“historia on menneisyyteen kaatunut politiikka”*. <https://histrf.ru/read/articles/kak-nam-viernuli-istoriiu> [haettu 9.11.2023]

⁶⁷ Akateeminen juttu tarkoittaa vuosina 1929–1931 tapahtunutta oikeudenkäyntiä Leningradin tieteellisen älymystön edustajia vastaan, joista sorretuksi joutuivat etenkin historioitsijat. Useita tutkijoita syytettiin kuulumisesta oikeistolaismonarkistiseen järjestöön nimeltä *Taistelukansanliitto vapaan Venäjän elvyttämisen puolesta*. Nykytutkijoiden mukaan järjestö oli turvallisuusviranomaisten keksimä. Oikeudenkäynti tapahtui sääntöjen vastaisesti ja moni syytetty tunnustettiin uudelleenkäsitelyn jälkeen viattomaksi. Akateemisen jutun syytetyt rehabilitoitiin vuosina 1956–1960 ja 1965–1967. Lepehin 2015, 6; 13; 16. Vdovin 2019, 87.

⁶⁸ Mitrofanov 2019, 1406, 1417.

ja puolalaiset kapitalistit hyödynsivät.⁶⁹ Hän kuvailee sekä venäläisiä että puolalaisia neutraalisti ja jossain määrin antaa puolalaismielisemmän kuvan. Puolalaisprinssin Vladislavin kruunaamissopimusta Pokrovski esittää ensimmäisenä venäläisenä edustuslakina. Samalla hän myös mainitsee, että puolalaiset harjoittivat sortopolitiikka venäläisiä talonpoikia kohtaan, mutta painottaa luokkataistelua konfliktin ytimenä ja häivyttää kulttuurisia ja valtakunnallisia kiistoja.⁷⁰ Toisena esimerkkinä on Pokrovskin kritiikki Vale-Dmitrin nimityksestä historiassa. Hänen mukaansa Vale-Dmitrin termi oli osana Romanovien hallitsijasuvun propagandaa, koska se poisti mahdollisuuden siitä, että Dmitri olisi voinut olla aito tsaari Ivana IV:n poika. Pokrovskin versio Vale-Dmitristä sai suoraa kritiikkiä vuonna 1934 Stalinin, Kirovin ja Ždanovin johtamalta komissiolta.⁷¹

Tärkeänä Pokrovskin töiden erona myöhempiin historiallisiin teoksiin oli Pokrovskin venäläisen kansan valtakunnan yhdistäjäroolin kieltö. Neuvostoliiton historioitsijoiden kokouksessa Pokrovski muutti alkuperäisen teoksen Venäjän historia nimeksi Neuvostoliiton kansojen historia, koska Venäjän historia Pokrovskin mukaan edusti vastavallankumousta, ”yhtenäisen ja jakamattoman aatetta”.⁷² Pokrovskin historia kielsi Venäjän roolin itsenäisenä maailmanhistorian subjektina ja alensi kansallishistorian merkitystä. Sen sijaan se keskittyi maailmanväestön sosiaalisen kehitykseen.⁷³ Pokrovski vastusti vuonna 1931 Georgian neuvostotasavallan johtajan Filipp Maharadzen kuvausta venäläisten positiivista vaikutuksesta Georgian valtakunnan säilymisessä ja tuomitsi Maharadzen suurvaltasovininismien ajatuksesta, mikä Pokrovskin mielestä yhä säilyi vähemmistöedustajalla. Samassa keskustelussa Pokrovski kuvasi venäläisiä suurimpina maailman ryöstäjinä. Lisäksi Pokrovski arvosteli negatiivisesti aikaisempia venäläisiä historiallisia tieteilijöitä, kuten Boris Tšitšerinia, Sergei Solovjovia ja Vasili Kljutševskia. Hän kuvaili heitä edustaneen

⁶⁹ Nykypäivän historiantradition mukaan 1600-luvun tapahtumia, joita kutsutaan Sekasorroksi, kuvataan Moskovan valtaistuinkriisillä sekä Puola-Liettuan ja Ruotsin interventiona. Talonpoikaskapinasta on mainintoja, mutta ne eivät olleet tärkeitä tapahtumia. Sen sijaan kriisi kuvataan valtakunnan heikentymisenä ja kansallisuusnousulla, jolla saatiin hädettyä ulkomaalaisia joukkoja. Viime vuosikymmenen aikana Venäjän historiassa 1600-luvun alkua kuvataan Venäjän itsenäistymissodalla länsimaiden interventiota ja vaikutusta vastaan.

⁷⁰ Pokrovski 1929, 63.

⁷¹ Ždanov 1938, 24.

⁷² Yhtenäinen ja jakamaton oli valkoisten venäläisten fraasi sisällissodan aikana, mikä käytännössä tarkoitti yhtenäisen valtakunnan säilyttämistä ja kieltäytymistä uusien muodostuttujen valtioiden itsenäisyydestä. Branderberger 2012, 16–18. Kuznetševski 2017, 26–27.

⁷³ Larionov & Dvorkovaja 2019, 216.

lääniherrojen-porvarillisen väestön historiaa, jolla ei ollut mitään yhteyksiä internationaalisen työväen kanssa.⁷⁴

Tässä alaluvussa esitin kuinka Neuvostoliiton ideologit ja neuvostotutkijat halusivat täydellisesti katkaista yhteyden vanhan valtion kanssa ja sen tilalle rakentaa täydellistä uutta valtakuntaa luomalla luokkaidentiteettiä kansallisidentiteetin sijaan. Samanaikaisesti vähemmistöille kehitettiin kansallisidentiteetti, josta seuraisi luokkaidentiteetti. Tähän tarkoitukseen luotiin uutta historiallista näkökulmaa ja lähestymistapaa poistamalla kansallisvaltakuntakehitystä. Sen sijaan painotettiin luokkataisteluun pohjautuvaa sosiologista historiaa. Mihail Pokrovskin kirjoittama uusi historia poikkesi monin tavoin aikaisemmasta menneisyyden tulkinnasta.

2.3 Pokrovskin koulukunnan tuhoaminen

Tässä alaluvussa keskityn syihin, jotka johtivat muutoksiin Venäjän historian opetuksessa ja käsittelen myös Andrei Ždanovin roolia siinä. Vuonna 1927 tapahtui diplomaattinen kriisi, kun Iso-Britannia ja Ranska rikkoivat diplomaattisia suhteita Neuvostoliiton kanssa. Kriisin myötä ilmestyi pelko mahdollisesta sodankäynnistä. Se johti Neuvostoliiton massamobilisointiin, mikä kuitenkin epäonnistui ihmisten haluttomuuden vuoksi. Vain harvat olivat halukkaista suojelemaan Neuvostoliittoa, jonka politiikka heikensi heidän elinkeinoaan 1920-luvulla. Brandenbergerin mukaan tilanne osoitti myös, että alkuperäinen bolševikkien teoria työläisten vallannoususta länsimaissa mahdollisen uuden sodan syttyessä ei toiminut. Tästä syystä tarvittiin paljon käytännöllisempi aateteoria tulevaa mahdollista sotaa ”läntisiä kapitalistisia valtioita” vastaan, mikä saisi parannettua tulevaa massamobilisointia.⁷⁵ Stalin siirtyi Brandenbergerin mainitsemaan ”historian pragmaattiseen suhtautumiseen”, minkä myötä Pokrovskia ja hänen koulukuntansa narratiivia alettiin kritisoimaan. Historia oli tärkeä työkalu Stalinille valtakunnan rakentamisessa ja hän havaitsi oppilailla heikkoa historian tietämyksen tason. Stalinin ajan Neuvostoliiton historioitsija Fridliandin mielestä opiskelijat olivat oppineet paremmin historiaa tsaarijärjestelmän alaisuudessa verrattuna vallankumousjälkeiseen aikaan.⁷⁶

Historioitsija Andrei Jurganovin mukaan Stalinin irrottautuminen Pokrovskin narratiivista tapahtui epäonnistuneen massamobilisoinnin jälkeen. Stalin ei kuitenkaan tehnyt sitä julkisesti

⁷⁴ <https://histrf.ru/read/articles/kak-nam-viernuli-istoriiu>. [haettu 9.11.2023]

⁷⁵ Branderberger 2012, 22.

⁷⁶ Branderberger 2002, 34–35.

Pokrovskin ollessa suuri auktoriteetti aina kuolemaansa asti vuoteen 1932. Ensimmäinen epäsuora kritiikki Pokrovskin koulukuntaa vastaan oli Stalinin vuoden 1931 artikkelissa ”Joistakin bolševismien historian kysymyksistä”. Artikkelissa Stalin kritisoi historioitsija Anatoli Slutskia, jonka lähestymistapa perustui Stalinin mukaan ainoastaan asiakirjoihin eikä todelliseen historiaan ja bolševismien käytäntöön. Hyökkäyksen syynä ei ollut ainoastaan Slutskin kuuluminen Stalinin vastaiseen Trotskin ryhmään, vaan myös kuuluminen Pokrovskin koulukuntaan. Käytännössä tämä oli Stalinin viesti Pokrovskille ja hänen oppilailleen siitä, että historian lähestymistapa oli muuttumassa. Myöhemmin osaa koulukunnan jäsenistä syytettiin trotskilaisuudesta ja toisen maailmansodan jälkeen kosmopolitismista.⁷⁷

Tutkimieni asiakirjojen perusteella Ždanovin rooli oli vahvasti näkyvillä Pokrovskin koulukunnan tuhoamisessa. Vuodesta 1934 lähtien Ždanov toimi kommunistisen aatteen teoreetikkona. Ennen häntä 1930-luvun alussa teoreetikkona toimi Nikolai Buharin, kenet Stalin halusi korvata Leningradin puoluejärjestön johtajalla Sergei Kirovilla, joka sai paikan Moskovassa keskuskomiteassa. Jälkimmäinen kieltäytyi, kun ei halunnut muuttaa Leningradista Moskovaan sanoen: ”Minustako historioitsija?!⁷⁸ Stalinin määrättyä Ždanovin yhteyshenkilöksi Stalinin ja Kirovin välille Ždanovi alkoi toimia Moskovassa historia-asioiden piireissä.⁷⁹ Yhteyshenkilönä Ždanov pääsi keskuskomitean sihteeriksi, jossa hänen ensimmäinen tehtävänsä oli historian opettamisen uudistus.

Juri Ždanovin muistelmin mukaan hänen isänsä Andrei Ždanov oli Kirovin ja Stalinin kanssa Stalinin kesämökillä, jossa he puhuivat kansallishistoriasta, historian oppikirjoista, Pokrovskista ja hänen koulukunnastaan.⁸⁰ Keskustelusta syntyi 8. elokuuta 1934 Stalinin, Kirovin ja Ždanovin kirjoittama uuden historian lähestymistavan konsepti tuleville oppikirjoille, joka sisältyy kokoelmaan *Historiaopiskeluun liittyen*⁸¹. Kokoelmaan sisältyvät asiakirjat nimeltään ”Neuvostoliiton historian oppikirjan konseptin huomautukset” ja ”Uuden historian oppikirjan konseptin huomautukset”. Käyttämällä lähiluvun menetelmää voidaan havaita, että asiakirjoja kuvailtiin taisteluna ”Pokrovskin koulukunnan antileninismien perintöä” vastaan, minkä varsinaisena kritiikkinä historian vääristämisen lisäksi oli

⁷⁷ Kuznetševski 2017, 29; Brandenberger 2002, 46. Vdovin 2019, 346.

⁷⁸ Ibid., 34.

⁷⁹ Brandenberger 2002, 28

⁸⁰ Ždanov 2004, 147.

⁸¹ Kokoelman alkuperäinen nimi *К изучению истории*.

Pokrovskin sosiologinen lähestymistapa.⁸² Huomautuksissa painotettiin, että eri aikakausina vallitsi erilainen tilanne, minkä takia täytyy ottaa kronologia käyttöön. Myöhemmin Kansankomissaarien neuvosto järjesti erikseen istunnon kronologian takaisinotosta. Pokrovskin talonpoikaiskapinoiden määritelmää kritisointiin, koska luokkataistelut alkoivat vasta teollistumisen myötä 1800-luvulla.⁸³

Stalin sanoi kronologian palauttamisesta seuraavasti: “Tarvitsemme toisenlaisia oppikirjoja, joissa on tosiasioita, tapahtumia ja nimiä. Historian on oltava historiaa”.⁸⁴ Ždanov oli aktiivinen toimija uusien oppikirjojen konseptien valmistelussa, koska hän oli henkilökohtaisesti hyvin kiinnostunut Venäjän historiasta ja luki historiallisia kirjoja, kuten Aleksej Tolstoin *Venäjän valtion historia*.⁸⁵ Ždanovin myötä lehdistössä alkoi ilmestyä termi ”sosialistinen kotimaa”, jolla oli kansallishistorialliset juuret ja oma historia.⁸⁶ Tämä kuvaus tuki täydellisesti Stalinin lausahdusta ”kansallista muodoltaan, sosialistista sisällöltään”. Tämä osoittaa selkeästi sen, miten lähestymistapa historiaan muutti verrattuna 1920-lukuun.

Pokrovski ei tajunnut tilanteen muuttuvan ennen kuolemaansa eikä myöskään Nikolai Buharin. Buharin esitti samankaltaista kriittistä lähestymistapaa enemmistökulttuuria kohtaan myös historiaoppikirjojen komissiossa vuosina 1934–1937. Buharin kuvaili negatiivisesti Ukrainan liittämistä Venäjän valtakuntaan vuonna 1654, Bogdan Khemelnitskiä⁸⁷ hän kuvaili petturina ja reaktionistina. Ždanovin johtama komissio, joka vetosi vuoden 1934 konseptiin, kritisoi suoraan Buharinin näkemystä tukevia historioitsijoita ja päinvastaisesti antoi positiivisen kuvauksen Bogdan Khemelnitskin kapinasta ja Ukrainan liittamisestä Venäjään. Brandenbergerin mukaan komission kritiikki oli osana Ždanovin luomaa pienemmän pahan - teoriaa, jota käytettiin Ukrainan lisäksi myös vuoden 1801 Georgian liittämisen kuvailussa. Ždanov vetosi, että näiden alueiden oli parempi olla osana Venäjän valtakuntaa, koska paikalliset ihmiset edustivat samanlaista uskontoa kuin venäjän kansa. Kyseiset kansat olivat päinvastoin uskonnon vuoksi sorrettuina Puolan tai Turkin alaisuudessa. Ždanov ei voinut

⁸² Brandenberger 2002, 47. Kuznetševski 2017, 33, 42

⁸³ Ždanov 1938, 20, 22–24.

⁸⁴ Kotkin 2017, 179.

⁸⁵ Ždanov 2004, 420.

⁸⁶ Vdovin 2019, 137–138.

⁸⁷ Bogdan Khemelnitski oli ukrainalaisten kasakoiden kapinallisjohtaja 1650-luvulla Puola-Liettuaa vastaan. Kapinan syynä olivat sosiaaliset ja uskonnolliset ongelmat. Historiallisena henkilönä Khemelnitski on hyvin ristiriitainen ja hänen historiallinen merkityksensä eroaa eri maiden historiassa. Ukrainassa häntä pidetään kansallistaistelijana Ukrainan väestön oikeuksista. Venäjän keisarikunnassa häntä kuvailtiin Venäjän yhdistäjänä. Neuvostoliiton historiassa Khemelnitskiä pidettiin venäjän ja ukrainan kansojen liiton muodostajana. Ždanov 1938, 33. Vdovin 2019, 136.

suoraan käyttää aikaisempaa narratiivia positiivisesta Venäjän valtakunnan laajentumisesta kommunistisen antikolonialistisen politiikan takia, jossa kolonialismia kuvattiin reaktionismin politiikkana.⁸⁸ Ždanovin uuden historian lähestymistavan mukaan alueiden liittyminen ei ollut täysin hyvä asia, mutta liittyminen Venäjään oli kahdesta pahasta pienempi. Konsultoidessa Ždanovia Neuvostoliiton historioitsija Bubnov tuki tätä näkemystä. Hän moitti negatiivista kuvailua Georgian ja Ukrainan liittämistä osaksi Moskovan johtamaa Venäjän valtakuntaa epähistorialliseksi, vedoten samanlaiseen kulttuuriin ja uskontoon.⁸⁹ Uusi lähestymistapa noudatti vuoden 1934 konseptia, jonka tehtävänä oli yhdistää venäjän kansan historia muiden vähemmistöjen historian kanssa, mikä loisi historiallista yhteenkuuluvuutta.⁹⁰

Historian lähestymistavan muutos oli näkyvillä Buharinin kohtalossa. Hän kuvasi 21. tammikuuta 1936 artikkelisansa venäläisiä Oblomovin⁹¹ kansana, mikä sai vahvaa vastustusta ja kritiikkiä.⁹² Kuznetševskinin mukaan Buharin tunsu tehneensä jotain väärin. 27. tammikuuta hän kirjoitti uuden artikkelin, jossa hän kritisoi Pokrovskin näkemyksiä. Tämä ei parantanut Buharinin tilannetta, eikä hän enää osallistunut historian asioiden käsittelyyn. Samaan aikaan Ždanov kokosi erikoiskomission historian oppikirjojen parantamiseen ja päivittämiseen, johon liitettiin vuoden 1934 tehty asiakirja *Historiaopiskeluun liittyen*.

1930-luvulla alkaneiden puhdistusten kautta Pokrovskin koulukunta oli tuhottu ja alkoi uusi historianopetuksen periaate. Ždanovin vaikutuksen myötä keisarikunnan ajan historioitsijoiden Sergei Solovjovin, Vasili Kljutševskin sekä Akateemisessa jutussa menehtynen Sergei Platonovin teoksia painettiin ja otettiin käyttöön. Samaan aikaan Akateemisen jutun sorretut historioitsijat Jevgenij Tarle ja Boris Grekov pääsivät Neuvostoliiton akatemian historian instituutin johtoon ja liittyivät Ždanovin historioitsijoiden erikoisryhmään.⁹³ Nämä historioitsijat edustivat Moskova- tai venäläiskeskeistä narratiivia, mikä ei ole ihmeellistä, kun tänäkin päivänä Kljutševskin koulukunnan kuvataan ajaneen

⁸⁸ Etkind 2011, 71.

⁸⁹ Brandenberger 2002, 50–51. Vdovin 2019, 185.

⁹⁰ Ždanov 1938, 24.

⁹¹ Oblomov on Ivan Gontšarovin romaani vuodelta 1847. Romaanin päähenkilö Ilja Oblomov oli erityisesti laiska, ei tehnyt mitään ja oli apaattinen. Tämän elämäntavan kautta ilmestyi termi ”oblomovšina”, joka tarkoitti yhteiskunnallisella tasolla taantumusta ja ihmisten haluttomuutta toimia tai muuttaa asioita.

⁹² Buharin sai suurta vastustusta, vaikka hänen artikkelinsa ei eronnut suuresti aikaisemmista Leninin tekstistä.

Mehlis artikkelissaan vastusti Buharinin Oblomovien termin käyttöä ja vetosi, että venäläiset jo ennen vallankumousta olivat antaneet maailmalle merkittäviä henkilöitä, kuten Mendeleev, Lomonosov, Puškin. Lopuksi Mehlis syytti Buharinia venäläisen kansan vihaisuudesta ja fasismista. Brandenberger 2002, 49; Vdovin 2019, 164.

⁹³ Vdovin 2019, 167–169.

venäläistä nationalistista agendaa.⁹⁴ Markku Kangaspuron mukaan 1930-luvun lopulla Neuvostoliittoa kuvailtiin tästä syystä Moskovan ruhtinaskunnan jatkumona eikä ainoastaan sortovaltakuntana.⁹⁵ David Brandenberger mainitsee, että Venäjän keisarikunnalle annettiin rooli sivilisaation tuojana ja heikompien kansojen kehittäjänä, jotka uuden näkemyksen mukaan itse yrittivät yhdistäytyä ja integroitua Venäjän valtakunnan kanssa. Tästä lähtien alkoi venäläisen historian korostaminen, jolloin ei-venäläisten historia oli sulautettu osaksi Venäjän historiaa.⁹⁶ Sisällissodan sankareita, kuten teloitettut marsalkat Tukhatsevski tai Egorov, korvattiin muinaishistoriasta hahmoilla, kuten keskiajan ruhtinaat Aleksandr Nevski ja Dmitri Donskoi.⁹⁷ Vuonna 1937 avattiin museoita suurten taistelujen muistoksi ja sen kautta aikaisempia ”reaktionismin” sotapäälliköitä, kuten Katariinan II ajan marsalkka Aleksandr Suvorovia ja Napoleonin sotien marsalkka Mihail Kutuzovia alettiin käyttämään isänmaallisuuden kasvatuksessa.⁹⁸ Tarkemmin isänmaallisuuden kasvattamisesta maanpuolustuspropagandana kerron luvussa 3.

Tässä alaluvussa nostin esiin Andrei Ždanovin vaikutusta historiallisen narratiivin kääntymisestä venäläiskeskeisemmäksi Stalinin tuella. Siihen liittyivät Pokrovskin koulukunnan tuhoaminen ja paluu kronologiseen lähestymistapaan. Samalla yhteydet Venäjän keisarikuntaan alkoivat vähitellen palata. Tämä näkyi siinä, miten keisareiden kenraaleja nostettiin sankareiksi ja sisällissodan sankareiden määrää vähennettiin. Siirtyminen venäläiskeskeisyyteen ei vaikuttanut suoraan autonomisten tasavaltojen rakenteeseen, mutta valtakunnan varsinainen kulttuuri-identiteetti alkoi venäläistyä. Jälkimmäisellä oli suuri merkitys Venäjän SFNT:n alueelle etenkin silloin, kun Andrei Ždanovista tuli Leningradin johtaja.

2.4 Ždanovin henkilöstövallankumous ja Leningradin uudistukset

Historia-asioiden lisäksi Andrei Ždanov oli merkittävä tekijä Neuvostoliiton sisäpolitiikassa ja etenkin henkilöstöasioissa. 1. joulukuuta 1934 murhatun Sergei Kirovin kuolema vapautti Leningradin puoluejärjestön johtajan paikan. Stalin päätti antaa Leningradin alueen Ždanoville, joka oli tuolloin jo kokenut puoluejärjestön johtaja ja lojaali Stalinille. Käytännössä kommunistisen puoluejärjestön johtajapaikka korvasi aikaisemman

⁹⁴ Etkind 2011, 69.

⁹⁵ Kangaspuro 2020, 362.

⁹⁶ Brandenberger 2002, 48.

⁹⁷ Ibid., 40–41; 61; 278. Vdovin 2019, 201.

⁹⁸ Vdovin 2019, 198.

kenraalikuvernöörin aseman, eli Ždanov sai haltuunsa Leningradin ja Luoteis-Venäjän alueen. Trotski kutsui Ždanovia Stalinin varakuninkaaksi Leningradissa.⁹⁹ Leningradin johtajana Ždanov oli vastuussa myös raja-alueiden politiikasta, minkä takia hän oli mukana Suomeen ja Viroon liittyvissä asioissa.

Kirovin murhasta on useita versioita, joita en käsittele tässä työssä erikseen, mutta tärkeintä on mainita, että se johti kommunistisen puolueen puhdistuksiin ja Stalinin terroriin. Sen aikana teloitettiin tunnettuja poliitikkoja, kuten Zinoviev, Kamenev, Rykov, Buharin, Krestinski ja Jagoda.¹⁰⁰ Keskusvallan lisäksi neuvostotasavalloissa tapahtui puolueissa puhdistuksia. Uzbekistanin johtaja Faizulla Khodzhaev teloitettiin porvarillisesta nationalismista. Neuvostotasavaltojen johtopaikoille laitettiin joko paikallisia keskusvallalle uskollisia tai etnisiä venäläisiä.¹⁰¹

Terrorin myötä vapautui useita virkapaikkoja. Ždanov päätti täyttää niitä hänelle luotettavilla intohimoisilla, etnisillä venäläisillä. Tätä politiikkaa Venäjän historian tutkimuksessa kutsutaan nimellä Ždanovin henkilöstövallankumous.¹⁰² Ždanovilla oli kokemusta henkilöstöasioista Šadrinskissa ja Nižni Novgorodin ajoilta. Lojaaliuden lisäksi hänelle oli tärkeää henkilöiden vastuullisuus ja taidot.¹⁰³ Ždanov ei kuitenkaan pystynyt itsenäisesti valitsemaan henkilöitä puoluejärjestön asemiin ilman Stalinin suostumusta. Hyödyntämällä Stalinin luottamusta Ždanov sai nimitettyä valitsemansa henkilöt virkoihin. Vdovin kutsuu Ždanovin muodostamaa ryhmää leningradilaisiksi ja kuvaa heitä venäjän kansan intellektuaaliseksi poliittiseksi eliitiksi.¹⁰⁴ Vasiljevin mukaan Neuvostoliiton hallituksen struktuuri muodostui siten, että Stalinin lähipiirin henkilöt saivat autonomian omalla vastuualueellaan, kuten henkilöiden valinnassa, mutta olivat vastuussa alamaistaan. Stalinin lähipiirin kuuluneet, kuten Ždanov, toimivat päinvastoin alamaisten suojelijoina Stalinilta.¹⁰⁵ Tämän vuoksi Ždanovin kuolema teki leningradilaisista turvattomia Stalinin edessä.

Sivuan lyhyesti Leningradin puoluejärjestön jäsenten taustoja, joiden toiminnasta kerron enemmän seuraavissa luvuissa. Aleksandr Šerbakov oli Ždanovin lanko, joka toimi hänen alaisuudessaan Nižni Novgorodin ajoilta. Ždanovin tuella Šerbakov lähetettiin johtamaan

⁹⁹ Volynets 2013, 8.

¹⁰⁰ Hosking 2001, 463–464.

¹⁰¹ Ibid., 467.

¹⁰² Termiä Ždanovin henkilöstövallankumous (venäjäksi аппаратная революция) käyttävät teoksissaan Vladimir Kuznetševski (2016) ja Aleksei Volynets (2013).

¹⁰³ Volynets 2013, 73.

¹⁰⁴ Vdovin 2019, 368.

¹⁰⁵ Vasiljev 2017, 7.

paikallisia puoluejärjestöjä Siperiassa ja Ukrainassa. Stalinon (nyk. Donetsk) kaupungista Ždanov toi Leningradiin 30-vuotiaan Nikolai Voznesenskin ja nimitti hänet Leningradin kaupunkisuunnittelukomission johtajaksi. 19. tammikuuta 1938 Stalin siirsi Voznesenskin Ždanovin ehdotuksesta Neuvostoliiton valtiollisen suunnittelukomitean johtajaksi ja vuoden päästä Kansankomissaarien neuvoston talousasiantuntijaksi.¹⁰⁶ Toisen maailmansodan aikana hän onnistui evakuoimaan teollisuutta Volga-joen alueelle ja saattoi näin ylläpitää sota-ajan taloutta. Mikojan kuvailee Voznesenskia muistelmissaan kunniahimoiseksi ja ylimieliseksi. Mikojan kertoo Stalinin sanoneen Voznesenskista: "Hänelle", Stalin sanoi, "eivät ainoastaan georgialaiset ja armenialaiset, mutta myöskään ukrainalaiset eivät olleet ihmisiä."¹⁰⁷ Tällainen kuvailu voi mahdollisesti osoittaa myös mustamaalaamista, koska Mikojan ja Voznesenski olivat talousneuvostossa kilpailijat.¹⁰⁸ Kuitenkin vuoden 1950 Leningradin jutun protokollassa Voznesenskia syytettiin erityisesti sovinismista.¹⁰⁹

Vuonna 1937 Aleksei Kosygin nousi Ždanovin tuella Leningradin puoluejärjestön teollisuus- ja liikennehallinnon johtajaksi. Kosygin tunnetaan historiassa hänen ja Libermanin uudistuksista 1960-luvulla, jotka vaikuttivat väliaikaisesti Neuvostoliiton taloudelliseen nousuun. Ždanov nimitti Leningradin kaupunginkomitean toiseksi sihteeriksi eli varahenkilöksi Aleksei Kuznetsovin, joka oli Novgorodin läänin Borovitšin pikkukaupungista kotoisin. Sihteerinä Kuznetsov avusti Ždanovia monissa poliittisissa ja kulttuurisissa asioissa sekä toimi varahenkilönä Leningradin puolustuksessa.¹¹⁰

Vuonna 1939 Ždanov nimitti kaupunkivaltuustoon Petr Popkovin, jota Ždanov oli tarkkailut tämän Leningradin insinööri-instituutista valmistumisesta lähtien. Samana vuonna Ždanov otti ryhmäänsä insinööri Jakov Kapustinin, joka kävi harjoittelun Iso-Britanniasta. Kapustin erotettiin puolueesta syytettynä sabotoinnista, mutta myöhemmin hänet palautettiin takaisin. Lisäksi voidaan mainita Mihail Rodionov, josta tuli Venäjän SFNT:n ministerineuvoston

¹⁰⁶ Mikojan 1999, 422–423.

¹⁰⁷ Ibid., 539.

¹⁰⁸ Ibid., 345; 493.

¹⁰⁹ Lisäksi protokollassa luki, että leningradilaisten taistelu sodanjälkeisenä aikana juutalaisia kosmopoliitteja vastaan ei tehnyt heistä kommunisteja, vaan venäläisiä sovinisteja Vdovin 2019, 363.

¹¹⁰ Yhtenä esimerkkinä on Kuznetsovin historiallinen käsittely, jonka aikana väiteltiin positiivisesta-negatiivisesta tsaarivallan roolista Keski-Aasiassa ja Kaukasiassa. Venäläiskeskeinen narratiivi muutti aikaisempaa Neuvostoliiton historian lähestymistapaa. 1920-luvulla Keski-Aasian valloitusta kuvattiin liittämällä *kansojen tyrmään*, mikä oli Vladimir Leninin kuvaus Venäjän keisarikunnasta. 1940-luvulla Kuznetsovin vaikutuksen myötä Keski-Aasian valloitusta kuvailtiin paikalliskansojen progressiivisena kehityksenä, kun kehittyneempi valtakunta tarjosi progressiivisempaa kulttuuria ja hallintojärjestelmää. Brandenberger 2002, 49.

puheenjohtaja.¹¹¹ Hän syntyi Nižni Novgorodissa ja toimi Ždanovin alaisuudessa koulutus- ja pedagogia-asioissa 1930-luvun alussa. Rodionov oli leningradilaisista poliitikoista venäläismielisin. Hän halusi palauttaa kansallissymboleja ja parantaa Venäjän SFNT:n asemaa.

Olen nostanut esiin henkilöiden biografioita, joista ilmenee heidän taustansa. Suurin osa heistä oli etnisiä venäläisiä pienistä kaupungeista. He eivät olleet kasvaneet kosmopoliittisissa suurkaupungeissa, kuten vanhat bolševikit, vaan tulivat läänialueilta. Heidän politiikkansa perustui venäläisten intressien ja Venäjän SFNT:n aseman nostamiseen. Tarkemmin näiden henkilöiden poliittisesta toiminnasta kerron luvussa 4. Sodanjälkeinen valtakamppailu. Stalin käytti näiden politiikkojen toimintaa oman valtansa vahvistamisessa, kuten vuoden 1937 hyökkäyksessä kansallisautonomioita vastaan. Tilanteen voi havaita Ždanovin puheessa YKP (b) kokouksessa 26. helmikuuta 1937.

Puheessaan Ždanov selittää, mitä uusi Stalinin esittämä edustuslaki tarjosi.¹¹² Täytyy huomioda, että Ždanov käyttää institutionaalista kieltä ja vallan diskurssia, jossa hän virkamiehenä luo virallisen valtion linjan todellisuutta.¹¹³ Aluksi hän vetoaa uudessa edustuslaissa esitettyyn ”demokraattisen sentralismin periaatteeseen”. Tämän periaatteen mukaan uusi suora vaalijärjestelmä teki proletaarisen diktatuurin paremmaksi, joustavammaksi ja tehokkaammaksi. Ždanov väittää, että suoran vaalijärjestelmän sisältävä yleinen, salainen ja tasa-arvoinen äänestys johtaisi uusien ”työläiskerrostien” osallistumisen hallintoon ja antaisi heille enemmän valtion kontrollia.¹¹⁴ Aikaisempi perustuslaki, jossa vaalit olivat Ždanovin mukaan moniasteisemmat (edustukselliset) ja avoimet, johtivat sellaisten henkilöiden valintaan paikallisissa neuvostoissa, jotka tekivät virheitä, petoksia ja sabotointia.¹¹⁵ Puheessa on havaittavissa edustusperiaatteen kritiikki. Ždanovin mukaan se johtaa toimivallan vääristämiseen etenkin paikallistasolla. Hän vetoaa paikallisiin kansallisiin neuvostotasavaltojen politiikkoihin, joita 1930-luvulla syyllistettiin maanpetoksesta. Hän

¹¹¹ Mikojan 1999, 562.

¹¹² Historiassa vuonna 1937 käyttöön otettua uutta edustuslakia kutsutaan nimellä *Stalinin perustuslaki*

¹¹³ Jokinen & Juhila 1993, 76, 78.

¹¹⁴ Ždanov 1937, 12.

¹¹⁵ Ibid., 4.

mainitsee puheessaan Armenian, Karjalan sekä Ukrainan neuvostotasavallan Kiovan ja Harkovan paikalliskomitean järjestäytymisen kooptaatiosta¹¹⁶ ja korruptiosta.

Itse puhe on hyvin pitkä ja sisältää useita asioita, kuten hyökkäyksen Buharinin ryhmää kohtaan ja syytöksiä joidenkin poliitikkojen kapitalismista, joihin en keskity erikseen. Puhe toimi esimerkkinä Ždanovin poliittisesta retoriikasta. Hän, kuten muut bolševikkien puolueen jäsenet, käytti sosiaalidemokratian sanastoa ylläpitäen Lorenz Errenin mukaan ”liberaalista julkisuutta”,¹¹⁷ mikä oli käytössä vallankumouksesta alkaen. Errenin mukaan Stalin ja Neuvostoliiton hallitus pysyivät paremmin vaikuttamaan julkiseen elämään ja sosiaalisiin suhteisiin luomalla ihmisille tunteen osallisuudesta¹¹⁸ Puheessaan Ždanov hyödynsi auktoriteettiasemaansa luomalla retoriikallaan uutta sentralismin diskurssia. Tässä diskurssissa kansalaiset suorilla vaaleilla päättävät ja antavat oman edustuksen keskusvallalle ohittaen paikallisia neuvostoja. Jälkimmäiseen liittyy Ždanovin epäsuora hyökkäys autonomisia tasavaltoja kohtaan. Puheessaan hän kritisoi vain kerran suoraan kansalliskommunistisia puolueita. Muuten hän syytti paikallisia järjestöjä kooptaatiosta, korruptiosta ja maanpetoksesta. Vaikka hän mainitsee puheessa myös huonoja esimerkkejä Venäjän SFNT:stä, kritiikin painopisteenä olivat Venäjän ulkopuoliset kansalliset kommunistipuolueen järjestöt. Diskurssianalyysia käyttämällä voi havaita, että Ždanov loi uutta sosiaalista todellisuutta, yleistyvän vallan hegemonista diskurssia. Se antoi paremman kuvan keskusvallasta ja oikeutti sen puuttumista kansallisautonomioiden asioihin. Samanaikaisesti hän loi ristiriitaisuuksia, mikä on diskurssianalyysia tutkineen Jokisen mukaan tyypillistä poliitikoille.¹¹⁹ Totalitaarisen järjestelmän vuoksi tätä luotua sosiaalista todellisuutta ei voitu kyseenalaista.

Puheen myötä Ždanov kannatti kaikkien alueiden standardisoimista ja yhtenäistämistä, jolloin koko valtakunta maantieteellisistä eroista huolimatta käyttäisi samanlaista järjestelmää. Ždanov kannatti myös kielellistä yhtenäistymistä. Alueellisella tasolla Ždanov rakensi Leningradissa 220 koulua vuosina 1935–1940, jotka hyvin todennäköisesti olivat venäjänkielisiä.¹²⁰ 1. joulukuuta 1937 keskuskomitea teki päätöksen, jonka mukaan

¹¹⁶ Kooptation termillä tarkoitetaan lisätäydennystä neuvostoihin tai komiteoihin. Täydennys tapahtui ilman vaaleja jo valittujen jäsenten päätöksellä. Usein kooptatio on johtanut korruptioon tai vallan vääristämiseen, kun komiteaan ei ole jäänyt vaaleissa valittuja ihmisiä, vaan sijalle määrättiin puheenjohtajalle lojaaleja henkilöitä. Ibid., 14.

¹¹⁷ Englanniksi Liberal Public Sphere. Postoutenko 2010, 44.

¹¹⁸ Errenz 2010, 44.

¹¹⁹ Jokinen & Juhila 1993, 193.

¹²⁰ Suny & Martin 2001, 253. Volynets 2013, 120.

erikoiskansallisoppilaitokset¹²¹ tunnustettiin haitallisiksi ja ne lakkautettiin. Komitea vaati venäjän kielen käyttöä kaikissa koulussa Venäjän SFNT:n alueella. Keskuskomitean lausunnon mukaan kielierot vaikeuttivat koululaisten integroitumaan neuvostolaiseen kulttuuriin, jolloin he eristäytyivät enemmistöstä ja joutuivat vihollisten elementtien vaikutukseen.¹²² Päätös johti Leningradin alueella suomen- ja saksankielisten koulujen sulkemiseen.¹²³

Ždanovin johtama venäjän kielen opintojen komissio kuitenkin kieltäytyi koko Neuvostoliiton tasolla koulutuskomissaarin Pjotr Tjurkinin radikaalista ehdotuksesta asettaa venäjän kielen oppiaine kaikilla alueilla samalle tasolle vähemmistöjen äidinkielen opetuksen kanssa jo 1. luokasta alkaen ja luoda yhtenäinen oppikirja sekä opetussuunnitelma kaikilla alueilla.¹²⁴ Komissio hyväksyi autonomioiden ja liittotasavaltojen ehdotuksen siitä, että venäjän kielen opetus jäisi vähemmistöille vieraan kielen tasolle. Peter Blitsteinin mukaan valtakunnallisella tasolla venäjän kielen opetus ei johtanut paikallisten kielten opetuksen syrjäyttämiseen vaan jossain paikoissa niiden opetus lisääntyi. Blitsteinin mukaan Neuvostoliiton politiikka oli ristiriitainen, eikä lopullista tasapainoa venäjän kielen opetuksen ja paikallisten äidinkielen opetuksen välillä löydetty.¹²⁵

Ždanov ajoi myös hallinnollista yhtenäistämistä, minkä myötä autonomisia kansallispiirejä lakkautettiin liittämällä ne osaksi venäläisenemmistön piiriä. Leningradin alueella asuneille inkerinsuomalaisille uusi politiikka johti suomenkielisen koululaitoksen, kulttuuritoiminnan ja kansallispiirien lakkauttamiseen. Suomalaisia kyläyhteisöjä liitettiin venäläisiin, minkä avulla venäläiset saivat enemmistön päätäntäasioissa. Näin venäjän kielestä tuli ainoa käytössä oleva virkakieli.¹²⁶ Samanaikaisesti alkoivat ”epäluotettavien elementtien” karkotukset raja-alueilla. Leningradin alueella näitä olivat inkerinsuomalaiset ja muut suomalais-ugrilaiset kansat.¹²⁷

¹²¹ Neuvostoliitossa toimii esimerkiksi toiseen asteen suomalaisia, virolaisia, englantilaisia, latvialaisia ja kreikkalaisia erikoiskansallisoppilaitoksia.

¹²² Viholliselementeillä inkerinsuomalaisen tilanteessa tarkoitettiin heidän sukuyhteyksiään Suomen puolella ja suomalaisten lehtien tai radion vaikutusta rajan toisella puolella. Flink 2010, 36; Vdovin, 2001, 154, 218.

¹²³ Flink 2010, 31.

¹²⁴ Pjotr Tjurkin kuului Leningradilaisten ryhmään. Volynets 2013, 137. Suny & Martin 2001, 258–259.

¹²⁵ Kokovaltakunnallinen määräys venäjän kielen käyttöön otosta astui virallisesti 13 maaliskuuta 1938. Neuvostotasavalloissa määräys johti venäjän kielen oppituntien lisäämiseen, mutta Venäjän SFNT:n autonomisissa tasavalloissa vähenemiseen. Viranomaiset Venäjän SFNT:ssa vetosivat, että venäjän kielen opetus mahdollistaisi vähemmistöille pääsyn korkeakouluihin, jossa opetus pidettiin venäjän kielellä. Venäjän kielen opetus kärsi rahoitusongelmista ja henkilöstöpulasta. Paikallisia venäjän kielen opettajia oli hyvin vähän. Tästä syystä venäjän kielen opetuksen taso pysyi matalana, eikä tilanne johtanut opetuksen venäläistämiseen. Vaikka keskuskomitean tasolla venäjän kielen opetuksen teema oli nostettu useita kertoja, se ei koskaan saanut Stalinin aikana lopullista päätöstä. Suny & Martin 2001, 253, 258–259, 263.

¹²⁶ Flink 2010, 31.

¹²⁷ Ibid., 33.

Karkotuspolitiikkaa perusteltiin kulakkien poistamisella ja provosoinnin välttämällä. Virallisissa asiakirjoissa kyse oli talouspolitiikasta. Käytännössä karkotuspolitiikkaa kohdistui inkerinsuomalaisia vastaan etnisyyden ja kielen perusteella.¹²⁸

Kansallispiirien lakkauttaminen ja karkotuspolitiikka oli yleistä koko Neuvostoliiton alueella. Venäjän lisäksi myös Ukrainan ja Kazakstanin neuvostotasavalloissa ja muissa autonomisissa tasavalloissa vähemmistöpiirejä lakkautettiin ja alueilla siirryttiin valtaväestön kieleen.¹²⁹ Tällä tavoin neuvostotasavallat loivat alueilleen kulttuurista homogeenisyyttä. Geoffrey Hoskingin mukaan 1930-luvulla tapahtui kaksi ristiriitaista prosessia. Hallinnollista autonomiaa saaneet ei-venäläiskulttuurit kehittivät omaa kulttuuria ja kieltä ja loivat alueellista yhtenäisyyttä. Samaan aikaan yksipuoluejärjestelmä, valtakunnan yhtenäinen taloussuunnittelu ja ylöspäin suuntautuva sosiaalinen liikkuvuus edistivät yleistä neuvostovenäläistä ajattelutapaa. Hoskingin mukaan vähemmistöjä varustettiin identiteetillä, mutta samalla heiltä kiellettiin oikeus suvereeniteettiin.¹³⁰

Ždanovin vähemmistövastainen politiikka ei ilmene suoraan hänen puheissaan.¹³¹ Talvisodan jälkeen vuonna 1940 Ždanov piti puheen Karjalais-suomalaisen neuvostotasavallan muodostamisesta. Puheen alussa Ždanov kertoo karjalaisten taistelusta vuosina 1921–1922 itsenäisen kansakunnan kehityksen oikeudesta neuvostojärjestelmän alaisuudessa. Karjalaisten uhkana Ždanovin mainitsee valkosuomalaiset, jotka hänen mukaansa yrittivät kansallisuuspolitiikallaan sulauttaa Karjalan väestöä ja päinvastaisesti venäläinen kansa auttoi karjalaisia taistelussa omasta kansallisidentiteetistä. Samalla Ždanov mainitsee, että alueella asuu merkittävä suomalainen vähemmistö. Hänen mukaansa suomalaiset ja karjalaiset ovat lähisukukansat, joiden välillä kuitenkin oli historiallinen vihamielisyys, joka poistettaisiin luomalla yhteinen Karjalais-suomalainen sosialistinen neuvostotasavalta venäläisten tuella.¹³²

Puheen tarkoitus on paremmin ymmärrettävissä Neuvosto-Karjalan politiikan kontekstissa. Suomen itsenäistymisen jälkeen Vienan-Karjala jäi Neuvostoliiton hallintoon. Alueella

¹²⁸ Anni Reuter mainitsee väitöskirjassaan, että 1930-luvulla karkotetut inkerinsuomalaiset luokiteltiin kulakeiksi ja vasta 1940-luvulla pakkosiirtoja toteutettiin etnisyyden ja varaisuuden perusteella. Reuter 2023, 33.

¹²⁹ Flinkin mukaan neuvostotasavaltojen keskuskomiteat määrättiin lakkauttamaan kansallispiirejä, mikä koski etenkin Venäjän, Kazakstanin ja Ukrainan neuvostotasavaltoja. Venäjällä inkerinsuomalaisten kansallispiirien lisäksi lakkautettiin saksalaisia ja norjalaisia kansallispiirejä. Ukrainan neuvostotasavalloissa lakkautettiin puolalaisia kansallispiirejä. Poliittikana tuli käyttää kieltä, jota neuvostotasavalloissa käytti enemmistö. Flink 2010, 39.

¹³⁰ Hosking 2001, 433.

¹³¹ Nevakivi 1935, 31.

¹³² Ždanov 1940, 4.

järjestettiin Karjalan autonominen sosialistinen neuvostotasavalta, minkä johtoon määrättiin Suomesta paenneita punasuomalaisia. Kielipolitiikallaan he ”suomalaistivat” aluetta. Vuonna 1935 Ždanovin vaikutuksesta Karjalan kielipolitiikka muuttui. Suomen kieli poistettiin ja tilalle luotiin uusi karjalan kirjakieli kyrillisillä kirjaimilla. Stalinin terrorin aikana punasuomalaisia syytettiin Suur-Suomen tukemisesta ”suomalaistamisen” politiikallaan. Useat heistä saivat vuonna 1938 kuolemantuomion. Näiden toimien kautta Karjalan väestö irrotettiin kulttuurisesti Suomesta.¹³³ Uudella kielipolitiikalla pyrittiin lähentämään karjalaisia ja venäläisiä sekä luomaan vastakkainasettelua suomalaisten ja karjalaisten välille. Tästä Ždanov myös mainitsee puheessaan. Karjalan johtoon nousivat venäläiset viranomaiset ja johtajaksi määrättiin Ždanovin tukema henkilö Gennadii Kuprijanov. Hänen hallituskautensa aikana Karjalan puhdistus suomalaisten vaikutuksesta jatkui talvisotaan asti.¹³⁴ Markku Kangaspuron mukaan politiikka muuttui tuolloin väliaikaisesti suomalaismieliseksi, jotta suomalaisia olisi saatu Neuvostoliiton puolelle. Alueelle luotiin Karjalais-suomalainen tasavalta, jossa suomen kieli virallistettiin alueellisena kielenä, mutta se ei ollut samalla tasolla karjalan kielen kanssa. Sillä tavoin houkuteltiin suomalaisia Neuvostoliiton puolelle, mutta samalla säilytettiin vastakkainasettelu kahden sukukansan välillä.¹³⁵

Ždanovin puheessa on mielenkiintoinen kuvaus venäläisen kansan roolista. Siinä venäläiset esiintyvät vähemmistökansan suojelijana ja rauhantuojana kahden kansan välille. Tämä venäläiskeskeinen ”isoveljen rooli” pysyi pitkään Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikassa, jossa venäläiset toimivat valtakunnan ylläpitäjinä ilman poliittista subjektivisuutta.

Tässä luvussa osoittautui, että Ždanovin valtaantulo perustui politiikan muunnokseen. Ždanovin lapsena saama klassinen opetus ja henkilökohtainen kiinnostus historiaan tekivät hänestä Stalinille hyödyllisen henkilön Pokrovskin koulukunnan tuhoamisessa, mikä oli askel ideologisessa käänöksessä kohti valtakunnallista venäläiskeskeistä politiikkaa. Leningradin johtajana Ždanov kokosi venäläistaustaisia poliitikkoja, jotka toiminnallaan venäläistivät Luoteis-Venäjän ja tukivat Stalinin sentralismia ja yhtenäistämisen toimintoja. Siihen kuuluivat vähemmistöjen kielikoulujen lakkautus ja vähemmistöpiirien yhdistys venäläisen enemmistöpiireihin. Venäläistymisen toimenpiteet perustuivat isänmaallisuuden kasvattamisen tukemiseen, josta kerron tarkemmin seuraavassa luvussa.

¹³³ Kangaspuro 2000, 316, 318, 335, 352.

¹³⁴ Vasiljev 2017, 8.

¹³⁵ Lopulta suomen kielen asema muuttui virallisesta alueellisesta kielestä vapaaehtoiseksi opiskelukieleksi. Kangaspuro 358, 360.

3 Ždanovin kulttuuripolitiikka

3.1 Venäläisyys maanpuolustuspropagandana

Tässä käsittelyluvussa tarkastelen Andrei Ždanovin ja leningradilaisten toimintaa kulttuuripolitiikassa sekä isänmaallisuuden kasvatuksessa toisen maailmansodan ja kylmän sodan aikana. Kasvatus perustui venäläisyyden propagandan ja kansallistunteiden nostamisella, joihin käytettiin historiantapahtumia. Käsittelen myös reaktiota vähemmistöjä kohtaan, jotka ilmestyivät propagandan vaikutuksella.

Andrei Ždanov sai perheeltään klassisen kasvatuksen, johon kuului myös musiikin ja kulttuurin opetus, mikä teki hänestä Stalinin silmissä pätevän henkilön kulttuurisektorissa. 14. marraskuuta 1936 Ždanov arvosteli keskuskomitean istunnossa suositun uskonnonvastaisen runoilijan Demjan Bednyin¹³⁶ uutta näytelmää ”Sankarit”, joka kertoi Venäjän keskiajan myyttisankareista.¹³⁷ Ždanov kritisoi näytelmän kohtaa, jossa kuvattiin Kiovan kristillistä kastamista. Hän syytti Bednyita venäläisten pilkkaamisesta ja mustamaalaamisesta. Ždanovin mielestä näytelmä sisälsi historiallista vääristelyä, koska hänen mielestään siirtymä kristinuskoon oli positiivinen vaihe Venäjän historiassa. Syyte oli ihmeellinen siihen aikaan, koska Demjan Bednyi noudatti kommunistisen puolueen linjaa uskonnonvastaisessa kampanjassa. Ždanovin toiminta ei ollut ensimmäinen Bednyita kohtaan ilmestynyt kritiikki, mutta johti vuonna 1938 runoilijan erottamiseen kirjailijaliitosta sekä kommunistisesta puolueesta, minkä jälkeen Bednyi ei palannut entiseen asemaansa. Ždanov kritisoi useita näytelmiä ja muita kulttuuriteoksia epähistoriallisuudesta. Volynetsin mukaan Ždanovin kritiikki oli ensimmäinen askel Venäjän ortodoksisen kirkon rehabilitointiin ainakin historiallisessa kontekstissa.¹³⁸ Lisäksi tätä toimintaa voidaan pitää askeleena kohti hyväksyntää siihen, että Neuvostoliitto oli historiallisen Venäjän kulttuurinen jatkumo. Ždanovin kritiikkiin vaikutti mahdollisesti hänen personallisuutensa. Ateistina hän kuitenkin hyväksyi ortodoksisen kirkon perinnön Venäjän kulttuurikehityksessä. Tämän tilanteen myötä hallitus antoi Ždanovin ja keskuskomitean nimissä uudet ohjeet kulttuurihenkilöille.

Uudet kulttuuriasetukset olivat näkyvillä vuoden 1937 elokuvassa Pietari Suuri, joka kuvattiin Aleksei Tolstoin samanimisen romaanin mukaan. Elokuvan kautta haluttiin peilata keisarin

¹³⁶ Demjan Bednyi suomeksi Demjan Köyhä oli runoilijan Jefim Aleksejevitš Pridvorovin pseudonyymi.

¹³⁷ Venäjäksi *Bogatyri*.

¹³⁸ Volyents 2013, 112.

uudistuksia Stalinin ajan uudistuksiin. Sillä tavalla valtioiden hallitsijoista tehtiin yhteiskunnan kehityksen symboli ja heidän toimintansa kuvattiin esimerkkinä isänmaallisuudesta. Seuravana vuonna ilmestyi elokuva *Aleksanteri Nevski*, jonka teemana oli vuoden 1242 novgorodilaisten taistelu saksalaisia ristiretkelijöitä vastaan.¹³⁹ Venäjän historian keskiajan tapahtuman nostaminen oli osana valmistelua sotaa Saksaa vastaan. Tässä elokuvassa nostettiin ideaa, että venäläiset olivat taistelleet saksalaisia vastaan jo muinaisajoilta.¹⁴⁰

Samoina vuosina alettiin uudelleen soittamaan Bachin, Beethovenin, Verdin, Rossinin, Wagnerin, Glinkan ja Tšaikovskin sävellyksiä. Juri Ždanovin mukaan hänen isällään oli suuri vaikutus klassisen musiikin paluuseen.¹⁴¹ Vuonna 1939 tapahtui suuri skandaali *Ivan Susanin* oopperan kanssa. Se oli muokattu versio Mihail Glinkan oopperasta *Elämä tsaarin puolesta*. Alkuperäisen oopperan ensi-ilta oli Nikolai I aikana vuonna 1836. Sitä käytettiin osana Venäjän keisarikunnan kansallisuuspolitiikkaa. Ooppera sijoittuu 1600-luvun alkupuolen Venäjän ”Sekasorron” aikaan ja itse tarina kertoo talonpojasta Ivan Susaninista, joka omalla uhrauksellaan pelasti ensimmäisen Romanovien hallitsijasuvun tsaarin Mihail Romanovin puolalaisilta murhaajilta. Oopperassa oli useita teemoja, kuten eri säätyjen yhtenäistyminen kansakunnaksi ja kansannousu puolalaista interventiota vastaan. Glinka käytti oopperassa kansanperinteen melodioita, joista tuli myöhemmin klassikoita.¹⁴²

Neuvostoliiton alkuvaiheessa Glinkan oopperaa kuvailtiin tsarismmin propagandana ja tästä syystä se oli kielletty. Ždanov oli eri mieltä kiellon suhteen. Hän osallistui klassikkoteoksen päivitykseen saadakseen uudelleen käyntiin oopperan, johon runoilija Gorodetski oli keksinyt uusia sanoja. Uudessa versiossa tsaarin roolia oli muokattu. Siinä Venäjän kansa ja Moskovan kaupunki pelastuivat ei tsaarin, vaan Ivan Susanin uhrautumisella. Loppulaulun ”Eläköön tsaari” nimeksi muutettiin ”Eläköön Venäjän maa”. Muutoksista huolimatta skandaalin aiheutti ruhtinaan (aatelin) Požarskin ja kauppiaan (porvarin) Mininin positiivinen kuvailu. Oopperan loppuvaiheessa he yhdistyivät muiden säätyjen kanssa, mikä oli täysin vastoin Neuvostoliiton luokkataistelun paradigmaa. Kansallinen teema osoittautui kuitenkin

¹³⁹ Vdovin 2019, 196–197.

¹⁴⁰ Elokuvaan sisältyi myös kristinuskon vastainen propaganda. Siinä saksalaisilla ritareilla oli hyvin näkyvillä ristin symboli, mutta venäläisillä ei ollut kristillisiä symboleita, mikä on historian vastaista. Samalla Šostakovitšin sävellyksiin, joita käytettiin elokuvassa, liitettiin sanoja, jotka esittivät kansannousua vihollista vastaan. Ruhtinas Aleksanteri Nevski esiintyi enemmän sotapäällikkönä kuin hallitsijana, minkä kautta kansalle annettiin merkittävä rooli taistelussa saksalaisia vastaan.

¹⁴¹ Ždanov 2004, 83.

¹⁴² Parkkinen 2016, 20.

luokkataistelukysymystä tehokkaammaksi isänmaallisuuden kasvatuksen keinoksi. Ždanov oli henkilökohtaisesti katsomassa oopperan uutta versiota Leningradin Kirovin teatterissa¹⁴³, jossa oopperaa oli esitetty keisarikunnan aikana. Esitystä jatkettiin myös toisen maailmansodan aikana osana maanpuolustuspropagandaa. Oopperan nähtyään osa työläisistä totesi, että ”Venäjän puolesta kuoleminen kuulostaa kunniakkaalta”¹⁴⁴

Kansallisen historian käyttö isänmaallisuuden kasvatuksessa osoittautui toimivan paremmin verraten marxismileninisin teoriaan opettamiseen. Esimerkkitapauksina Brandenberger mainitsee Halhin-Holin sekä talvisodan taisteluita, joissa internationalistiset sloganit eivät saaneet sotilailta kannatusta. Kun talvisodan aikaisessa propagandassa alettiin kertoa Leningradin alueen suojelusta, sotilaiden motivaatio päinvastoin nousi.¹⁴⁵ Samanaikaisesti alkuperäinen propaganda suomalaisten työläisten vapauttamisesta nosti paljon kysymyksiä sekä sotilailla että hallituksella. Kävi ilmi, että samaan luokkaan kuuluvat henkilöt eivät liittoutuneet yhteen, vaan jakaantuivat valtakunnallisten ja kansallisidentiteettien rajojen mukaisesti. Tämä ei johtanut luokkakysymysten hylkäämiseen propagandassa, mutta siihen alettiin liittämään kansallisia teemoja. Helmikuussa 1941 Ždanov sanoi: ”Me teimme virheen kansalliskysymyksessä. Emme ole kiinnittäneet tarpeeksi huomiota kansallishetkille”. Samaan aikaa Stalin tuki nationalismin käyttöä: ”Täytyy kehittää ideoita, jotka sisältävät terveellistä ja oikein ymmärrettyä nationalismia proletaarisen internationalismin kanssa.”¹⁴⁶ Tästä syystä Puna-armeijan isänmaallisuuden kasvatuksessa ryhdyttiin painottamaan ”sankarillisia perinteitä ja Venäjän kansan sankarilliseen menneisyyteen”.¹⁴⁷

Muutos propagandassa tapahtui valtakunnallisten virkojen muutosten ohella. 4. toukokuuta 1941 Ždanov sai ylennyksen Politbyron päätöksessä ”Neuvostojen ja paikallisten instituutioiden vahvistamisesta”, jonka mukaan Ždanovista tuli ”toveri Stalinin varahenkilö keskuskomitean sihteeriasioissa” eli toinen henkilö Neuvostoliiton hierarkiassa. Samanaikaisesti Stalinin nimitti Ždanovin tuella kansakomissaarien neuvostoon varahenkilöksi Nikolai Voznesenskin. Propagandan ja agitaation osastolle Stalin määräitti Šerbakovin, joka toimi samanaikaisesti Moskovan kommunistisen puoluejärjestön johtajana.¹⁴⁸ Ylennyksestään huolimatta Ždanov ei päässyt 22. kesäkuuta tapahtuneen

¹⁴³ Alkuperäinen ja nykyinen nimi Mariinski-teatteri

¹⁴⁴ Alkuperäinen sitaatti: «лягу за родную Русь» звучит гордо. Mankov, 86–87; Vdovin 2019, 199

¹⁴⁵ Brandenberger 2002, 58–59.

¹⁴⁶ Vdovin 2019, 240–241.

¹⁴⁷ Vdovin 2005.

¹⁴⁸ Kuznetševski 2017, 45–46

saksalaisten hyökkäyksen jälkeen muodostettuun puolustusneuvostoon. Siihen pääsivät Voznesenskin lisäksi hänen poliittiset vastustajansa Georgi Malenkov ja Lavrenti Berija.¹⁴⁹ Jäätyään pois uudesta keskusvallan puolustusneuvostosta, Ždanov muodosti oman puolustusneuvoston Leningradissa.¹⁵⁰ Hänen roolinsa kaupungin puolustukseen sen piirityksen aikana on ristiriitainen. Hänen toimintaansa verrataan usein etenkin hänen varahenkilöönsä Aleksei Kuznetsoviin.¹⁵¹ Tässä tutkielmassa ei ole tarkoitus kertoa tästä tapahtumasta, mutta mainittakoon, että Leningradin vaikean tilanteen takia Ždanov ei osallistunut keskusvallan eikä puolueasioiden toimintaan vuoteen 1944 asti.¹⁵²

Natsi-Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon osoitti lopullisesti Stalinille, että kaikki puheet työläisten internationalismista jäivät toteutumatta, kun solidaarisuutta saksalaisen työväen kanssa ei muodostunut. Tästä syystä Stalin päätti täysin vedota venäläisten kansallistunteisiin.¹⁵³ Ennen Moskovan taistelua paraatissa 7. marraskuuta 1941 Stalin mainitsi Venäjän sotahistorian sankareita. Heitä olivat jo aikaisemmin nostetut ruhtinaat Aleksandr Nevski ja Dmitri Donskoi sekä sotakomentajat Aleksandr Suvorov ja Mihail Kutuzov. Mainitut henkilöt eivät olleet sattumia, sillä he toimivat valtakunnan kriittisimpinä aikoina.¹⁵⁴ Tällä tavoin Stalin halusi luoda kuvan, jossa taistelua käytiin kotimaan puolesta eikä Neuvostoliiton järjestelmän säilyttämisestä. Stalin sanoi henkilökohtaisesti amerikkalaiselle lähettiläälle Harrimanille: "Meillä ei ole epäilystäkään, että he eivät taistele meidän puolestamme," tarkoittaen kommunistista puoluetta, "he taistelevat äiti-Venäjän puolesta."¹⁵⁵

Stalinin puhe 7. marraskuuta oli monille propaganda- ja kulttuurihenkilöille merkki propagandapolitiikan muutoksesta. Larionovin ja Dvorkovajan artikkelissa mainitaan sodan luoneen uutta sosiokulttuurista ja informatiivista todellisuutta, minkä myötä monia aikaisempia strategioita ja propagandapostereita kuvailtiin ”ennen sota-aikaisiksi” eivätkä ne

¹⁴⁹ Nevakivi 1995, 36.

¹⁵⁰ Ibid., 37.

¹⁵¹ Kutuzovin artikkelissa tarkastellaan negatiivisia ja positiivisia muistoja Andrei Ždanovista. Useimmiten muistoissa kuvailtiin positiivisesti Aleksei Kuznetsovin innovatiivisuutta ja negatiivisesti Ždanovin tekemiä virheitä sekä ennen piiritystä että sen jälkeen. Kutuzov tulee johtopäätökseen, että tapaus on ristiriitainen ja monet Ždanovin kohtaan esitetyt syytökset eivät ole täysin todellisia. Hänen mukaansa Ždanovin negatiivinen arvostelu Leningradin piirityksessä kulttuurimuistossa voi johtua hänen toiminnastaan kulttuuripolitiikassa, mistä kulttuurihenkilöt olivat vihaisia. Kutuzov 2012, 200

¹⁵² Nevakivi 1995, 37.

¹⁵³ Vdovin, 2019, 394.

¹⁵⁴ Larionov & Dvorkovaja 2019, 219.

¹⁵⁵ Schlesinger 1967, 48.

olleet enää sodan alkaessa käytössä.¹⁵⁶ Ilmestyi uusia sotapropagandajulisteita, jossa puna-armeijan sotilaita liitettiin yhteen Napoleonin tai ensimmäisen maailmansodan sotilaiden kanssa.¹⁵⁷ Propagandan hierarkia muuttui merkittävästi, mutta vetoaminen venäläisten kansallistunteisiin oli artikkeliin mukaan utilitaristinen, koska se oli käytössä enimmäkseen vaikeimpina sotavuosina 1941–1942.¹⁵⁸

Leningradissa Neuvostoliiton painopisteen siirtyminen etnisiin venäläisiin johti jyrkempään linjaan vähemmistöpolitiikan suhteen. Keskuskomitean tuella Ždanov päätti syksyllä 1941 pakkosiirtää 96 000 saksalais- ja suomalaistaustaista henkilöä Leningradin alueelta Kazakstanin ja Siperian alueelle. Tämä pakkosiirto esitettiin osana evakuoointia, mutta tässä tapauksessa se johtui epäluottamuksesta vähemmistökansojen kohtaan, joiden sukukansojen kansallisvaltiot taistelivat Neuvostoliittoa vastaan. Näin osa inkerinsuomalaisista pakkosiirrettiin Leningradista jäämeren saariin eikä lähimpiin turvallisiin alueisiin. Tammikuussa 1942 valtakunnallisella tasolla kohdistui samanlainen kohtelu myös unkarilaisia, romanialaisia ja italialaisia kohtaan.¹⁵⁹

Valtakunnan politiikan lisäksi myös puna-armeijan sotilailla ilmeni negatiivisuutta vähemmistökansojen kohtaan. Juutalaisvastaisuus esiintyi, kun suurin osa juutalaisista oli evakuoitu eikä heitä lähetetty rintamalle. Ilmestyivät huhut ”sodanjälkeisestä antijuutalaista vallankumouksesta”. Šerbakov pelotteli Stalinia näillä huhuilla jo joulukuussa 1941, minkä vuoksi vuonna 1944 tuli määräys tarkkailla evakuoituja juutalaisia.¹⁶⁰ Sotilaskirjeenvaihtajat kertoivat lehdistössä upseereiden epäluulosta ja sovunistisesta käytöksestä karjalaisia kohtaan Karjalan puna-armeijan vastahyökkäyksen aikana vuonna 1944.¹⁶¹ Ždanovin varahenkilönä¹⁶² toiminut Karjalan rintaman sotaneuvoston jäsen kenraaliluutnantti Terenti Štykov vaati aktiivisesti Karjalan suomalais-ugrilaisen väestön pakkosiirtoa. Vasiljevin ja Flinkin mukaan Štykovia motivoi Karjalan johtajan Kuprijanovin aseman heikentäminen luomalla syytöksiä häntä kohtaan. Jos karjalaiset olisi hyväksytty kansan tasolla pettureiksi, se olisi tarkoittanut

¹⁵⁶ Larionov & Dvorkovaja 2019, 217.

¹⁵⁷ Ibid., 219.

¹⁵⁸ Ibid., 2019, 217.

¹⁵⁹ Kaikkien luetteloitujen etnisten ryhmien kansallisvaltiot kuuluivat akselivaltioihin. Vdovin, 2005, 44–45, Vasiljev 2020, 23.

¹⁶⁰ Vdovin 2019, 258.

¹⁶¹ Vasiljev 2020, 19.

¹⁶² Leningradin kaupunginkomitean toisena sihteerinä Aleksei Kuznetsovin lisäksi.

Kuprijanovin epäonnistumista Karjalan johtajana.¹⁶³ Tästä syystä Kuprijanov vastusti karjalaisten karkottamista.

Ždanovin mielipiteitä Karjalan pakkosiirron toimenpiteistä ei lähteistäni varsinaisesti löydy. Ždanovin keskuskomitean osastossa kysymykset pakkosiirroista poistettiin nopeasti asialistalta. Ždanov sai myös sovittua Kuprijanovin ja Štykovin erimielisyyksiä keskuskomitean istunnossa.¹⁶⁴ Toisaalta Ždanovin näkemykset Suomea kohtaan olivat ”haukkamaiset”, sillä hän vaati Suomelta ehdotonta antautumista. Stalinille päinvastoin oli tärkeää saada aselepo Suomen kanssa, jotta Karjalan rintamalta olisi vapautunut joukkoja Saksan rintamalle.¹⁶⁵ Jukka Nevakiven mukaan Stalin oli hyvin varovainen ulkopoliitikassa toisen maailmansodan lopussa. Hän näki, että karjalaisten pakkosiirto olisi johtanut aselevon epäonnistumiseen.¹⁶⁶ Tästä syystä Stalinin painotuksella karjalaisten pakkosiirrosta ei kauan keskusteltu keskuskomitean tasolla.¹⁶⁷ Näin geopolitiittinen tilanne vaikutti Karjalan väestön kohtaloon.

Leningradin alueella tilanne oli toisenlainen verrattuna Karjalaan. Vuonna 1944 Suomen valvontakomission aikana Ždanov suhtautui epäluuloisesti Suomeen Leningradin alueelta evakuoituneisiin inkerinsuomalaisiin. Saman aikaan Neuvostoliitolla oli tarve palauttaa inkerinsuomalaiset, koska sodan jälkeinen jälleenrakennus vaati työvoimaa.¹⁶⁸ Ždanovin ja Aleksei Kosyginin esityksen myötä Suomesta palanneita inkerinsuomalaisia siirrettiin Venäjän sisämaalle eikä aikaisemmille Leningradin ja Karjalan kannaksen alueille.¹⁶⁹ Anni Reuterin mukaan inkerinsuomalainen väestö koki totaalisen karkotuksen Leningradin alueelta.¹⁷⁰ Ždanovin aloitteesta ja Kosyginin johdolla 1. marraskuuta 1944 alkoi Karjalan kannakseen asutus, jolloin alueelle siirrettiin asukkaita ja puna-armeijan sotilaita Venäjän sisämaalta.¹⁷¹ Edellä mainittu politiikka johti Leningradin ja Karjalan kannakseen venäläistymiseen.

¹⁶³ Flink 2010, 233 Vasiljev 2020, 22–23.

¹⁶⁴ Flink 2010, 235.

¹⁶⁵ Vasiljev 2020, 22.

¹⁶⁶ Nevakivi 1995, 15.

¹⁶⁷ Vasiljev 2020, 23.

¹⁶⁸ Flink 2010, 148.

¹⁶⁹ 50 000 inkeriläistä siirrettiin Kalinin (Tverin), Jaroslavin, Novgorodin, Pihkovan ja Velikolukin alueelle. Flink 2010, 162.

¹⁷⁰ Reuter 2023, 75.

¹⁷¹ Karjalan kannakseen saapui venäläinen väestö Volodgdan, Arkangelin, Jaroslavin ja Kalinin alueelta sekä Valko-Venäjältä. Flink 2010, 244.

Vaikka Karjalassa ei tehty samankaltaista pakkosiirtoa, venäläistyminen oli kuitenkin käynnissä. Vuonna 1949 Keskuskomitean propaganda- ja agitaatio-osaston ohjaaja Babken Sarkisov lähetti kirjeen Mihail Susloville. Kirjeessä todettiin suomalaisen kulttuurin olevan huonossa tilanteessa. Kirjeessä esitettiin Karjalais-suomalaisen neuvostotasavallan keskuskomitean työntekijöiden laiminlyöneen ohjeistusta. Alueen lehdissä julkaistiin ainoastaan käännöksiä venäjänkielisistä artikkeleista, koska paikalla ei ollut suomalaisia reporttereita. Opetusta ei annettu suomeksi, koska kouluissa ei ollut suomenkielisiä opettajia. Jaettavaksi tarkoitettu suomenkielinen kirjallisuus jätettiin varastoon.¹⁷² Sarkisovin kirje tuo esiin mahdollisen Neuvostoliiton keskusvallan politiikan asetuksen Karjalassa, jota Kuprijanovin hallitus ei kuitenkaan noudattanut. Pitkällä aikavälillä voi havaita, että Ždanovin vaikutusalueella tapahtui merkittävä venäläistyminen.

Venäläistyminen tapahtui myös Leningradin katukuvassa. 13. tammikuuta 1944 Leningradin kaupunkipuoluejohto teki määräyksen 20 kadun nimityksen palauttamisesta. Määräyksen myötä pääkatu *25. lokakuun prospekti* sai takaisin *Nevski prospekti* -nimityksen, *Sovetskij prospektille* palautettiin nimi *Suvorovskin prospekti* Katariina II ajan sotapäällikön mukaan ja *Yritskij-aukio* sai nimityksen *Palatsiaukio*. Jälkimmäisestä käytiin vahvaa väittelyä, koska palatsi sana edusti monarkiaa. Tähän Aleksei Kuznetsov vastasi, että aukion on saatava alkuperäinen nimitys, koska palatsi pysyy kaupungissa, eikä sitä ei voi vaan heittää pois.

Katujen nimitysten muutoksista on jäänyt keskusteluja, joihin osallistui Andrei Ždanov. Sovetskij (suomeksi Neuvostoliittolaisen) prospektin nimen vaihdosta hän sanoi seuraavaa:

Antakaa kaupunkipiirien sanoa, mitkä nimitykset ovat juurtuneet ja mitkä ei. 25. Lokakuun väylä - se ei ole juurtunut... Neuvostokatu, Karl Marxin katu ovat jokaisessa kaupungissa; missä tahansa aluekeskuksessa ei löydy ainoastaan yhtä, mutta 2–3 [sen kaltaista nimitystä]. Siellä on varmasti Neuvosto[väylä], sitten Leninin, Stalinin katu jne. Tämä tarkoittaa, että tässä suhteessa Leningradin erityispiirteitä on pyyhitty pois... Neuvostoväylä on epäonnistunut nimi, ikään kuin muut väylät olisivat neuvostovastaisia tai ei-neuvostoliittolaisia.¹⁷³

Ždanovin sitaatissa on havaittavissa, että hän painotti perustelussaan katujen vanhojen nimien tuoneen Leningradin erikoisuutta. Hänen mukaansa vallankumouksen jälkeiset nimitykset tekivät Leningradista päinvastoin samanlaisen kuin muut kaupungit.

¹⁷² Dokladnaja zapiska instruktora Otdela propagandy i agitatsii TSK VKP(b) B. E. Sarkisova sekretarju TSK VKP(b) M. A. Suslovu o nedostatkah v ideologičeskoj rabote TSK KP(b) Karelo-Finskoj SSR. 22 oktjabrja 1949 g. // RGASPI. F. 17. Op. 132. D. 102. L. 63–70.

¹⁷³ Kääntänyt Sergei Smirnov. Petrov 2015, 6.

Sodan aikana historian asioissa tapahtui samanlainen ”venäläistyminen”. Akateemisessa jutussa sorretut historioitsijat Aleksei Jakovlev ja Evgenij Tarle yrittivät oikeuttaa Venäjän keisarikunnan leviämistä käyttäen marxilaista historiallista lähestymistapaa. Heidän mukaansa leviäminen oli edesauttanut paikallisen väestön identiteetin kehitystä ja materiaalisien tason nostamista.¹⁷⁴ Agitrop¹⁷⁵ tuki virallisesti Tarlen ja Jakovlevin näkemyksiä sodan aikana johtaja Georgii Aleksandrovin johdolla. Brandenberger kuitenkin huomauttaa, että hallituksen linja oli käyttää Venäjän valtakunnallisen historian lisäksi myös vähemmistöjen kansojen sankareita ja heidän muinaishistoriaansa. Siitä huolimatta suuntaus kehittyi venäläiskeskeisyyteen, mikä synnytti ristiriitoja ja käänteitä sotapropagandassa.¹⁷⁶

Venäläiskeskeisen linjan ohella kulki ”internationalistinen” tai ”sosiologinen” historiallinen näkemys Venäjän keisarikunnan sorretuista kansoista, minkä avulla Neuvostoliiton propaganda yritti mobilisoida vähemmistökansoja. ”Sosiologista” linjaa edusti Pokrovskin oppilas Anna Pankratova, joka kirjoitti teoksen *Kazakstanin SNT:n historia* ollessaan evakossa Kazakstanissa vuonna 1943. Historian lisäksi teoksessa käsiteltiin kazakstanilaisten ja venäläisten yhteistyötä taistelussa Venäjän keisarikunnan sortoa vastaan. Teoksessa Pankratova kiisti Venäjän keisarikunnan Keski-Aasian valloituksen olleen pienempi paha, mitä Ždanov käytti aikaisemmin kuvaillessaan Georgian ja Ukrainan liittämistä. Pankratovan mielestä leviämisen oikeuttaminen ja väite siitä, että kolonialismi toi edistyksen ja modernisaation kehityksen, johtaisi tilanteeseen, jossa vähemmistökansat eivät katso lokakuun vallankumouksen antaneen heille vapautta.¹⁷⁷

Jakovlev kritisoi Pankratovan työtä sen kazakstanilaisten kapinan positiivisesta kuvailusta, mikä Jakovlevin mukaan suuntautui tsaarivallan lisäksi myös etnisiä venäläisiä vastaan.¹⁷⁸ Agitropin johtaja Aleksandrov myös moitti ankarasti Pankratovan teosta. Hän syytti sitä venäläisvastaisuudesta, sympatiasta kapinallisia kohtaan ja Venäjästä irrallisesta Kazakstanin historiasta. Aleksandrovin mukaan Venäjä kehitti Kazakstanin osaksi ”nykyhistoriallisia kansoja.” Kritiikissään Aleksandrov nosti esiin Pokrovskin ja syytti hänen koulukuntaansa sekä Pankratovaa henkilökohtaisesti epäisänmaallisuudesta. Suuri syy kiistalle oli Stalinin

¹⁷⁴ Historioitsija Jevgenij Tarle yritti pitäessään Stalinin valtakunnallista mielialaa kumota vetoamalla aikaisempaan Ždanovin luomaan pienemmän pahan teoriaan, vedoten Venäjän sivistyneisyyden rooliin paikalliskansoille Aasiassa. Grisaev 2013, 135. Brandenberger 2002, 123.

¹⁷⁵ Neuvostoliiton keskuskomitean agitaation ja propagandan toimisto.

¹⁷⁶ Brandenberger 2002, 120.

¹⁷⁷ Ibid., 124–125.

¹⁷⁸ Ibid., 124.

palkinto, jonka Pankratovan työ oli alustavasti saamassa. Jakovlevin ja Aleksandrovin kritiikki johti kuitenkin siihen, että työ poistettiin ehdokaslistalta.¹⁷⁹

Kiista sai lopulta keskuskomitean (ja mahdollisesti Stalinin) huomion. 29. maaliskuun – 8. heinäkuun 1944 välisenä aikana pidettiin salainen historioitsijoiden kokous. Kiistan lisäksi kokouksessa arvioitiin Venäjän muinaishistoriaa ja vuoden 1917 tapahtumia. Arvioinnin oli tarkoitus luoda uusi historian oppikirja. Kokoukseen osallistuivat keskuskomitean jäsenet Georgi Malenkov ja Aleksandr Šerbakov. He eivät kyenneet tekemään loppuratkaisua historioitsijoiden kiistelyn suhteen. Myöhemmin Ždanov lähetettiin Leningradista ratkaisemaan kiista ja antamaan valtion linja historiallisideologisella rintamalla. Ždanov päätti luoda kompromissin syyttämällä molempia osapuolia epämarxilaisuudesta. Tarlen ja Jakovlevin linjaa Ždanov kritisoi ”porvarillismonarkistisesta Miljukovin”¹⁸⁰ koulun palauttamisesta ja Pankratovaa ”Pokrovskin sosiologisuuden” opeista.¹⁸¹ Käytännössä tämä tilanne tarkoitti status quoa, jolloin yhdenkään osapuolen linjaa ei hyväksytty. Kokous päättyi kaikkien osapuolten tyytymättömyyteen. Ždanov lähetti Stalinille useita päätöslauselmia kokouksesta ja kirjoitti ehdotuksia historiallisideologisen suuntaukselle. Arkiston työntekijän Grigorjevin mukaan virallista asiakirjaa kokouksen päätelmistä ei ole olemassa, mikä voi tarkoittaa, että kokous ei tuonut Stalinille tyytyväisyyttä.¹⁸²

Jurganovin mielestä historioitsijoiden kokouksen epäonnistuminen liittyi Stalinin päättämättömyyteen, sillä valtakunnan johtaja ei itse tiennyt mitä halusi historioitsijoilta. Kuznetševskin näkemyksen mukaan Stalin oli jo tuolloin alkanut muuttaa lähestymistapaa historiaan, jossa venäläisen kulttuurisen valtaväestön johtajuusroolin sijaan muodostettiin uusi neuvostoliittolainen historiallinen yhteisö. Sen avulla Stalin halusi saada enemmän kansoja integroitumaan sodanjälkeiseen Neuvostoliiton järjestelmään. Kuznetševskin mukaan Ždanov ei tajunnut, että muutokset olivat alkaneet ja jatkoi aikaisempaa linjaa, mikä lopulta johti hänet Stalinin epäsuosioon. Stalin syytti Ždanovia yrityksestä korvata kansojen ystävyys muun muassa tsaarien ihailulla ja ”kotikaljaisänmaallisuudella.”¹⁸³ Lisäksi Stalin pakotti poistamaan historian kokouksen päätöslauselmasta Ždanovin maininnan ”venäläisen kansan

¹⁷⁹ Ibid., 125.

¹⁸⁰ Pavel Miljukov oli venäläinen historioitsija ja edustuslaillisen demokraattisen puolueen johtaja Venäjän keisarikunnassa.

¹⁸¹ Brandenberger 2002, 129.

¹⁸² Grigorjev, 2024.

¹⁸³ Termi kotikaljaisänmaallisuus (ven. квасной патриотизм) perustuu Venäjällä pidettyyn kansallisjuomaan kotikaljaan. Termillä on negatiivinen sävy, sillä sellaista isänmaallisuutta kuvailtiin epäkulttuurisena ja haitallisena.

merkittävästä roolista Neuvostoliiton rakentamisessa” ja väitteen ”venäläisen kansan johtajuuden roolista”.¹⁸⁴ Stalinin tekoa voi selittää pelko vallan menetyksestä, mikäli venäläisen kansallisenemmistön tunteita käytettäisiin häntä vastaan. Tästä kerron tarkemmin luvussa 4. Sodanjälkeinen valtakamppailu.

Ždanovin status quo ja Stalinin uuden yhteiskunnan rakentamisen projekti ei täysin poistanut venäläiskeskeistä linjaa. Bradenbergerin mukaan häviäjänä voidaan pitää Pankratovan linjaa, kun hänen työnsä ei lopulta saanut Stalinin palkintoa.¹⁸⁵ Venäläiskeskeinen linja näytti lopulta voittaneen, kun Kazakstanin lisäksi hyökättiin Tatarstanissa ja Baškortostanissa tasavaltojen historioitsijoita vastaan, koska he ihailivat mongolialaistataarien valtakautta ja paikallisväestön kapinointia Venäjän valtaa vastaan. Näin Agitrop kielsi mongolialaisvaltakunnan kaani Ediguniin liittyviä teemoja. Aleksandrov kuvasi Tatarstanin ja Baškortostan tasavaltojen historioitsijoiden toimintaa venäläisvastaisena.¹⁸⁶

Venäläiskeskeisyyden jatkuvuuteen myös viittaa Stalinin toisen maailmansodan voittopuhe 24. toukokuuta, jossa hän nosti maljan neuvostokansan terveydelle ja erityisesti venäläiselle kansalle.¹⁸⁷ Tämä merkittävä puhe oli viimeinen Stalinin venäläismielinen toiminta. Samaan aikaan puhe osoittaa, että Stalin ei heti sodan jälkeen siirtynyt uuteen historiallisen yhteisön rakentamiseen, vaan jatkoi vielä venäläisen linjan käyttöä oman vallan säilyttämiseksi.

Tässä käsittelyluvussa osoitin, että toinen maailmansota johti vielä suurempaan Venäjän historian käyttöön, josta muodostui de facto virallinen valtakuntapropaganda. Yritykset mobilisoida vähemmistökansoja heidän oman historiansa kautta johti ristiriitoihin Venäjän historian näkökulman kanssa. Hallituksen tasolla ristiriita päättyi status quo:n, jolloin venäläiskeskeisyyttä ei täysin tuettu, mutta venäläisvastaiset teemat poistettiin vähemmistöhistoriasta. Status quo mahdollisesti rajoitetun venäläiskeskeisen linjan nousun voittajaksi, mikä ei kuitenkaan johtanut täydellisen Neuvostoliiton historian revisionismiin. Grišaevin mukaan tämä historiallinen status quo pysyi aina Neuvostoliiton kaatumiseen asti.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Kuznetševski 2017, 49–52, 67, 70.

¹⁸⁵ Lopulta Pankratova hyväksyi venäläiskeskeisen linjan kirjoittamalla vuonna 1947 teoksen *Suuri venäläinen kansa*.

¹⁸⁶ Brandenberger 2002, 130.

¹⁸⁷ Ždanov 2004, 135.

¹⁸⁸ Grišaevin mukaan marxilaishistorioitsijoilla oli pelko Neuvostoliiton legitimizeettistä, mikäli Tarlen revisionistinen näkemys keisarikunnan oikeutetusta leviämisestä olisi hyväksytty. Venäjän keisarikunnan

3.2 Kosmopolitismi vs internationalismi

Vuonna 1946 Andrei Ždanovin johdolla alkoi kulttuuripolitiikka, mitä historiassa kutsutaan termillä *ždanovštšina*.¹⁸⁹ Siihen kuului kosmopolitistisen vastainen kampanja, jolla tarkoitetaan venäläisten kulttuuriteemojen käyttöä lännen vaikutusta vastaan. Tämä politiikka alkoi kylmän sodan myötä, jolloin Neuvostoliiton hallitus ryhtyi mobilisoimaan vahvasti kulttuurisektoria. Ždanov avasi Neuvostoliiton taideakatemiaa ja sanomalehtiä, joiden tehtävänä oli toimia kylmän sodan propagandan työkaluina.¹⁹⁰ Tyypillisiä teemoja olivat Neuvostoliiton sosialistisen kulttuurin ja länsimaiden porvarillista kulttuurin vastakkainasettelu. Kampanjan myötä Ždanov loi uusia käsitteitä, joihin hän lainasi Venäjän keisarikunnan oikeistopuolueiden terminologiaa. Kulttuurien vastakkaisasettelua käsittelemässä puheessa, jonka Ždanovin piti keskuskomiteassa järjestetyssä musiikkitekijöiden tapaamisessa vuonna 1948. Diskurssianalyysin menetelmällä voin tuoda esiin niitä retorisia keinoja, joilla Ždanov pyrki puheessaan vaikuttamaan kulttuurisektorin henkilöihin ja loi ideologisia seurauksia. On mainittava, että jokainen Ždanovin puhe oli epäsuora viesti uudesta ohjeesta musiikin tai muun taiteen luontiin.¹⁹¹

Puheessa Ždanov kritisoi Vano Muradelin oopperaa *Suuri ystävyys*, joka perustuu Venäjän sisällissotaan Kaukasiassa. Ždanov havaitsi oopperassa venäjänvastaista propagandaa, jota hän jälleen kerran nimitti historialliseksi väärennökseksi. Oopperaan hyviä hahmoja olivat Moskovasta saapunut kommunistisen puolueen komissaari, sekä ossetialaiset ja georgialaiset, jotka yhdessä taistelevat neuvostotasavallan puolesta kasakoita ja etnisiä venäläisiä vastaan. Ždanovin mukaan suurin osa sisällissodan puna-armeijan sotilaista olivat etnisiä venäläisiä, jotka yhdessä muiden Kaukasian kansojen kanssa taistelivat vastavallankumouksellisia joukkoja vastaan. Ždanov mainitsee erikseen tšetšeenit ja ingušeetit, joita hän kuvaili ongelmana kansojen ystävyydelle.¹⁹² On hyvin mahdollista, että maininta liittyi tšetšeenien ja ingušeettien karkotuspolitiikan oikeuttamiseen.

pragmaattinen tai kansallinen politiikka vähentäisi heidän mukaansa oikeutettuja syitä lokakuun vallankumoukseen, jonka varaan Neuvostoliitto oli rakennettu ja mistä sen hallitus sai legitimitettinsä. Grisaev 2013, 136.

¹⁸⁹ Nevakivi 1995, 271.

¹⁹⁰ Ždanov 2004, 124.

¹⁹¹ Gruner 2010, 451.

¹⁹² Kaukasiassa sisällissodan aikana väestö jakaantui sekä etnisyyksien, että luokkaidentiteetin mukaisesti. Merkittävä osa tšetšeenistä ja ingušeeteista olivat sisällissodan alussa vuonna 1918 liitossa bolševikkien kanssa, mutta myöhemmin julistivat itsenäisen tasavallan ja taistelivat sekä punaisia, että valkoisia vastaan. Osa ossetialaisista liittoutuivat kasakoiden kanssa valkoisten puolelle ja toiset siirtyivät punaisten puolelle.

Ždanovin kritiikin kohteeksi joutui myös oopperaan musiikki, jota hän kutsui innovatiiviseksi ja formalistiseksi. Ždanovin mukaan tämä musiikkityyli ei jatkanut klassisen musiikin traditiota ja eikä ollut kansanomainen. Erityisen kritiikin kohteena oli konservatorio, josta Muradeli oli saanut koulutuksensa. Ždanov sanoi:

Muradeli väitti ymmärtäneensä melodian, tuntevansa hyvin klassista musiikkia, mutta kouluajoista lähtien konservatorio ei ollut opettanut häntä kunnioittamaan klassista perintöä. Konservatorion kuuntelijoille kerrottiin, että tämä perintö oli vanhentunut, että on välttämätöntä kirjoittaa uutta musiikkia, mahdollisimman poikkeavaa klassisesta musiikista, että on välttämätöntä hylätä "traditionalismi" ja olla aina omaperäinen. Ei pitäisi katsoa klassikoihin, vaan johtaviin säveltäjiimme.¹⁹³

Ždanovin kritiikki kohdistuu lokakuun vallankumouksen jälkeiseen musiikin kehitykseen, johon kuului ajatus uudesta innovatiivisesta musiikista. Ajatus oli osana kommunismin edistyksen ideaa, mikä käytännössä tarkoitti luopumista ”vanhasta traditionaalista porvarillista kulttuurista”, johon kuului klassinen musiikki. Tästä syystä konservatorioissa painotettiin innovatiiviseen musiikin luomiseen, jota 1930-luvulta alkaen kutsuttiin termillä formalistinen musiikki.

Ždanov kumosi aikaisempien teoreetikoiden ajatuksia. Hänen mukaansa innovatiivisuus ei tarkoita progressiivisuutta tai edistystä, koska se on hyvin kaukana ”aidosta” kansalliskulttuurista ja on vieraantunut siitä: ”Pikkuporvarillinen "innovaatio" johtaa eroon aidosta taiteesta, aidosta tieteestä, aidosta kirjallisuudesta.” Ždanovin mukaan progressiivisen musiikin pitäisi olla jatkumo klassisen musiikin perinteelle, joka oli alun perin paljon lähempänä kansalliskulttuuria. Muuten Ždanovin mukaan musiikki ei pääse kuulijaan asti. Klassista musiikkia Ždanov kuvaili seuraavasti:

”Klassisen musiikin ominaisuus on totuus ja realismi, kyky saavuttaa loistavan taiteellisen muodon ja syvän sisällön yhtenäisyys, yhdistää korkein taito yksinkertaisuuteen ja saavutettavuuteen. Klassinen musiikki yleisesti ja venäläinen klassinen musiikki erityisesti ovat vieraita formalismille ja karkealle naturalismille. Sille on ominaista korkea ideologia, joka perustuu klassisen musiikin alkuperän tunnistamiseen kansojen musiikillisessa luovuudessa, syvään kunnioitukseen ja rakkauteen ihmisiä, heidän musiikkiaan ja lauluaan kohtaan.”¹⁹⁴

Georgialaiset saivat itsenäisyyden lokakuun vallankumouksen jälkeen ja taistelivat punaisia vastaan. Edellä mainittujen perusteiden avulla ei voi selittää yksinkertaisesti, mitkä kansat olivat sisällissodan aikana täysin punaisten, valkoisten tai itsenäisyyden puolesta. Ždanovin negatiivinen maininta tšetšeneistä ja ingušeeteista toimi mahdollisesti Neuvostoliiton strategiana pakkosiirron oikeuttamiseksi käyttämällä historiallista kontekstia. Slye 2023, 175, 187, 191, 214. Ždanov 1952, 5.

¹⁹³ Ždanov 1952, 7.

¹⁹⁴ Ibid., 17.

Tässä sitaatissa hän käyttää diskurssianalyysissa kutsuttua ”itsestään selvää” retoriikan tapaa, jossa on mukana ideologinen sanasto.¹⁹⁵ Sitaatin sanat naturalismi ja formalismi olivat käytetyimpiä haukkumasanoja 1930-luvulta lähtien kansakuntaa väärin kuvaavalle taiteelle, joka yhdistettiin osaksi pikkuporvarillista kulttuuria.¹⁹⁶ Sen vastineeksi nostettiin valtakunnan tukema ”sosiaalinen realismi”. Vuonna 1936 kuuluisa Neuvostoliiton säveltäjä Šostakovitš joutui hyökkäyksen kohteeksi ”porvarillisen formalismin musiikista”, jonka jälkeen hän muutti omaa musiikkityyliään. Voidaan havaita, että Ždanov käytti samanlaista retoriikka vuonna 1948 ja muodosti ”formaalisesta musiikista” vastakkaisuuden klassiselle musiikille. Hän syytti muusikoita kansasta vieraantuneesta musiikista, jota Ždanov kuvasi köyhtyneenä verratessaan heitä 1800-luvun klassikkoihin:

Unohdamme Glinkan ihanat sanat ihmisten ja taiteilijoiden välisestä yhteydestä: ”Ihmiset luovat musiikkia, ja me taiteilijat vain ainoastaan sovitamme sitä.”... Ehkä meidän on myönnettävä, että maanomistaja Glinka, virkamies Serov ja aatelismies Stasov olivat demokraattisempia kuin te [nykyiset muusikot].¹⁹⁷

Käyttäessään sana demokraattinen Ždanov tarkoitti kansan läheinen ja syytti näin epäsuoraan muusikoita elitismistä. Ždanovin klassisen kulttuurin nosto sai myöhemmin kritiikkiä. Tästä aikakaudesta on seuraava anekdootti: ”Ždanov kutsuu meidät tulevaisuuteen takaisin Tšaikovskin luokse”. Juri Ždanovin mukaan hänen isänsä ei ollut täysin uutta musiikkia vastaan, mutta vaati uuden musiikin olevan klassista musiikkia parempaa. Vaikka Ždanov kritisoi monia säveltäjiä, kuten Šostakovitšia tai Prokofjevia, heille hän kuitenkin antoi musiikkipalkintoja.¹⁹⁸

Formalismin lisäksi Ždanov toi puheessaan syytöksen ”lännen palvonnasta”¹⁹⁹. Lännen musiikki oli Ždanovin mielestä mautonta ja kriisissä, koska siellä ei enää noudatettu perinteisen klassisen musiikin traditioita. Sellaista musiikin kulttuuria Ždanov kutsuu ”juurettomaksi kosmopolitismiksi”. Samalla hän myös antaa negatiivisen sävyn kulttuurihenkilöistä, jotka eivät arvosta omaa kansallismusiikkia:

He, jotka uskovat, että kansallisen musiikin, sekä venäläisen että Neuvostoliittoon kuuluvien neuvostokansojen musiikin kukoistaminen merkitsee jonkinlaista internationalismin vähenemistä taiteessa, ovat syvästi väärässä. Internationalismi taiteessa ei synny kansallisen taiteen vähättelyn ja köyhtymisen pohjalta. Päinvastoin internationalismi syntyy siellä, missä kansallinen taide kukoistaa.

¹⁹⁵ Jokinen & Juhila 1993, 81.

¹⁹⁶ Parkkinen 2016, 48.

¹⁹⁷ Ždanov 1952, 18.

¹⁹⁸ Ždanov 2004, 84.

¹⁹⁹ Venäjäksi: никопоклонство перед западом.

Tämän totuuden unohtaminen merkitsee ohjauslinjan menettämistä, kasvojen menettämistä, juurettomiksi kosmopoliiteiksi tulemista. Vain ne ihmiset, joilla on oma pitkälle kehittynyt musiikkikulttuuri, voivat arvostaa muiden kansojen musiikin rikkautta. Et voi olla internationalisti musiikissa, kuten kaikessa muussakaan, olematta todellinen isänmaallinen kotimaatasi kohtaan. Jos internationalismi perustuu toisten kansojen kunnioittamiseen, ei voi olla internationalisti kunnioittamatta ja rakastamatta omaa kansaansa.²⁰⁰

Tässä voimme havaita seuraavat termit: ”juureton kosmopolitsmi” ja ”internationalismi”. Näitä Ždanov käyttää diskurssianalyysin termein kutsuttuna vastapareina.²⁰¹ Jälkimmäistä kuvataan positiivisella konnotaatiolla, koska ajatus työväen internationalismista oli Neuvostoliiton ideologian ydin. Samalla voidaan havaita Ždanovin mielenkiintoinen sananyhdistelmä, jonka avulla hän syyttää epäinternationalismista ihmisiä, jotka eivät kunnioita omaa kansallista musiikkia. Tämän retoriikan myötä sana internationalismi merkitsi oman kansan ihailua ja nationalismia positiivisessa valossa. Nationalismi-sanaa oli käytetty ainoastaan negatiivisessa sävyssä Neuvostoliitossa. Ždanov onnistui muuntamaan sanan internationalismi merkitystä, jota alettiin käyttämään *kosmopolitism* vastakohtana.

Keskityn termiin *kosmopolitismi*, koska sillä on pitkä poliittinen käyttö Venäjän valtakunnan historiassa ja se vaati erillistä kontekstualisointia. Neutraalisti ilmaistuna termi kosmopoliitti tarkoittaa ”maailman kansalaista.” Termin negatiivinen konnotaatio ilmestyi 1800-luvun lopulla, jolloin kosmopoliittisuus yhdistettiin vierauteen ja valtakunnan vastaisuuteen. Siihen liittyivät vahvasti taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliset uudistukset ja modernisaation kehitys Venäjän keisarikunnassa. Venäjän keisarikunnan oikeistolaiset nationalistiset ja monarkistiset piirit syyttivät kosmopoliittisuudesta erityisesti maallistuneita juutalaisia, joita pidettiin modernisaation levittäjinä ja progressiivisten liikkeiden luojina. Venäläinen oikeisto myös syytti kosmopoliittisuudesta vuonna 1905 ilmestynyttä parlamenttia, vallankumouksellisia liikkeitä, liberaaleja ja sosialisteja. Tuolloin bolševikit kuuluivat osaksi sosialistista liikettä, joten myös heitä haukuttiin kosmopoliiteiksi. Kosmopoliitteja syytettiin myös yhteyksistä ulkomaihin, jotka ajoivat omaa agendaansa Venäjän keisarikunnan sisällä. Sen ajan liberaalit ja sosialistiset liikkeet käyttivät termiä positiivisella konnotaatiolla ja kosmopolitismi rinnastettiin useasti internationalismiin.²⁰²

Vuodesta 1945 alkaen kosmopoliiteiksi kutsuttiin henkilöitä, jotka lobbasivat liittolaissuhteita länsimaiden kanssa ja saivat vaikutteita länsimaiden kulttuureista. Useat kulttuurihenkilöt

²⁰⁰ Ždanov 1948, 20–21. Kääntänyt Sergei Smirnov.

²⁰¹ Jokinen & Juhila 1993, 100.

²⁰² Gruner 2010, 447.

toivoivat yhteyksien kehitystä länsimaiden kanssa. Tästä syystä aiemmin mainittu Stalinin maljanostopuhe ei Vdovin tulkinnan mukaan ollut ainoastaan voiton kunniaksi, vaan myös isänmaallisuuden vahvistamista varten tulevassa taistelussa länsimaita vastaan.²⁰³

Vastakkainasettelu oli tarkoitettu ulkopoliittisten syiden lisäksi myös sisäisten ongelmien ratkaisemiseksi. Lännen ihannoinnilla tarkoitettiin myös tilannetta, jossa puna-armeijan sotilaat näkivät parempaa elintasoja rintaman siirtyessä Neuvostoliiton ulkopuolelle. Sotilaille Euroopan nähtävyydet olivat šokki, koska se kumosi länsimaiden kapitalismin stereotyyppioita. Hallitus pelkäsi, että voittajina palanneet sotilaat vaatisivat uudistuksia.²⁰⁴

Neuvostoliiton hallitus päätti muokata ajatuksia länsimaiden paremmasta elintasosta käyttämällä ennen vallankumousta syntyneellä idealla suurvallasta. Ideaan yhdistettiin ajatus käyttää suurvallan vahvuutta kommunistisen ideologian levittämiseksi lähetyskäskyn omaisesti, jotta kansojen elintaso kohoaisi. Sitä varten Venäjän valtakunnan ja Neuvostoliiton onnistumisia nostettiin jalustalle. Toin esiin, että ennen vallankumousta kosmopoliiteiksi kutsuttiin maallistuneita juutalaisia. Neuvostoliitossa muodostettiin sodan aikana Juutalaisten antifasistinen komitea, joka oli yhteydessä länsimaiden juutalaistaustaisten henkilöiden kanssa. Nämä yhteydet toivat epäluottamusta Stalinin hallitukselle. Ždanov ei heijastanut henkilökohtaisesti kosmopolitismia juutalaisiin. Hänen aloittamansa kosmopolitismien vastainen kampanja kuitenkin johti epäluottamukseen juutalaisia kohtaan. Esimerkiksi lehtikirjoituksissa ilmestyi vaatimuksia poistaa virkapaikoilta juutalaisia lääkäreitä. Ždanovin kuoleman jälkeen kampanja jatkui, mikä johti juutalaisten vainoihin ja Juutalaisen antifasistisen komitean tuhoamiseen.²⁰⁵ Tämä tapahtui lähes samanaikaisesti Leningradin jutun kanssa.

Ždanov päätyi lopulta käyttämään kosmopolitismien käsitettä samoin, kuin venäläinen oikeisto ennen vallankumousta. He olivat leimanneet vihollisiksi henkilöitä, jotka eivät vedonneet kansallistunteisin tai ihailivat länsimaiden asioita. Tilanne on ironinen, koska keisarikunnan oikeisto oli pahin vihollinen bolševikeille ja venäläiselle sosiaalidemokraattiselle liikkeelle. 1950-luvulla keskuskomitealle suunnatussa kirjeessä verrattiin Ždanovin kosmopolitismien vastaisen kampanjan retoriikkaa keisarikunnan aikaiseen äärioikeistopoliitikko Vladimir Puriškevitsin sanoihin ja niiden välille löydettiin

²⁰³ Vdovin 2019, 312, 315.

²⁰⁴ Ibid., 292.

²⁰⁵ Brandenberger 2002, 236.

yhtäläisyyksiä.²⁰⁶ Ei ole tarkkaa tietoa, käyttikö Ždanov tietoisesti bolševikkien vihollisten retoriikka. Ždanovin pojan Jurin mukaan hänen isänsä taistelu ”lännen palvonta vastaan” ei ollut hänen itsensä aloittama, vaan venäläisen kulttuurisen perinnön jatkumo, koska samanlaista taistelua olivat käyneet myös keisarikunnan aikana Aleksandr Puškin ja Aleksandr Gribojedov.²⁰⁷ Osittain tämä väite todistaa, että Ždanovin länsivastaisuus näyttäisi olevan jossain määrin keisarikunnan aikaisen idean jatkumoa. Toisaalta Jurin mukaan hänen isänsä taistelu ei ollut täysin vastaan länsimaiden kulttuuria, jota Karl Marx tai Beethoven edustivat, vaan taistelu länsimaista kapitalistista kulttuuria vastaan. Samassa taistelussa oli Jurin mukaan myös sisäinen taistelu kotikaljaisänmaallisuutta ja kansallista nihilismää vastaan.²⁰⁸

Tietoisesti tai ei, Ždanov kampanjallaan muistutti ennen tsaarin äärioikeistolaisten toimintaa. Kampanja vaikutti väestön ”populaariantisemitismiin” kehitykseen. Alkanut kampanja ”länsimaiden vaikutusta vastaan” herätti suuria kansallistunteita, minkä myötä lehdistössä jokaisen venäläisen kulttuuriin kohdistuneen kritiikin väitettiin olevan lännen kapitalistisen kulttuurin palvontaa. Neuvostoliiton hallitus alkoi vähitellen menettämään kontrollia ja vaati keskittymään sosialistiseen isänmaallisuuteen eikä hiipua kotikaljaisänmaallisuuteen.²⁰⁹

3.3 Emme ole niitä venäläisiä, jotka olivat ennen vuotta 1917

Tässä luvussa esitän, kuinka venäläistä teemaa aloitettiin rajamaan, kun se ei noudattanut valtakunnallista politiikkaa. Jo syyskuussa 1945 toimittaja Protopopova valitti lehtensä päätoimittajalle, että venäläiset eivät voi ilmaista vapaasti kansallisylypeyttään. Tähän lehden päätoimittaja vastasi, että saksalaisten poistuttua Moskovan läheisyydestä se on poliittisesti haitallista.²¹⁰

Sota vaikutti siihen, että toissijaiset virkailijat ryhtyivät palauttamaan Venäjän nationalistisia ideoita. Tšernivtsin alueen opettajan Nikolai Kravtsovin ja poliittisen komissaarin Vasilii Korostelevin kirjeessä Stalinille 6. elokuuta 1946 painotetaan suurvenäläisten, ukrainalaisten ja valkovenäläisten kuulumista samaan etnisyyteen. Kirjeessä kritisoitiin toimenpiteitä, jotka

²⁰⁶ Ibid., 238.

²⁰⁷ Aleksandr Puškin on tunnetuin venäläinen runoilija ja kirjailija 1799–1837. Aleksandr Girbojedov oli venäläinen diplomaatti, näytelmäkirjailija ja säveltäjä 1795–1829.

²⁰⁸ Ždanov 2004, 120–121.

²⁰⁹ Vdovin 2019, 326.

²¹⁰ Ibid., 313.

vaikuttivat alueen ukrainalaistumiseen.²¹¹ Siinä ehdotettiin venäjän kielen käyttöönottoa alueen ainoaksi opetuskieleksi vetoamalla 1500-luvun Ranskan sekä 1800-luvun Saksan ja Romanian kielipolitiikkaan.²¹² Kirjeen kirjoittajien mukaan tämä politiikka johtaisi Valko-Venäjän ja Ukrainan alueiden sementoimiseen Venäjän kanssa ja väestön sulautumiseen venäjän kansaan.²¹³ Stalin ei vastannut viestiin eikä hänen reaktiotansa ole tiedossa.

Vuonna 1948 venäläismielistä historioitsija Jevgenij Tarlea kritisoitiin Historian kysymykset-sanomalehdessä kuvailusta Krimin sodan ja Katariina II sodista. Hän perusteli, että niiden myötä muodostuivat Venäjän valtakunnan luonnolliset rajat. Hän epäonnistui yhdessä muiden historioitsijoiden kanssa poistamaan Venäjän keisarikunnan leimaamista ”kansojen tyrmänä”. Tämän lisäksi historioitsijoiden ehdotus nostaa Venäjän keisarikunnan kenraalit Skobelev, Dragomirov ja Brusilov sankaripantheoniin tyrmättiin. Historioitsija Jakovlevin yritykset rehabilitoida opettajansa Kljutševskia johtivat syytökseen porvarillisesta metodologiasta. Tarlen ja Jakovlevin saaman kritiikin lisäksi vuoden 1944 status quo ylläpidettiin kritisoimalla lehtiartikkelissa Pokrovskin koulukunnan sosiologista metodia. Myös vähemmistöjen historia sai kritiikkiä porvarillisnationalistisesta lähestymistavasta.²¹⁴ Tästä voi nähdä, kuinka tilanne sodan jälkeen alkoi muuttua, kun venäläiskeskeisyyttä ei enää hyväksytty täydellisesti, mutta ei myöskään täysin poistettu.

Ždanov pysyi omalla vastualueellaan, joten en ole havainnut hänen venäläiskeskeistä politiikkaansa Venäjän SFNT:n ulkopuolella. Siksi hänen näkemyksensä Kravtsovin ja Korostelevin kirjeestä ei ole tiedossa. Tiedossa kuitenkin on, että hän ei pitänyt keisarikunnan kulttuurista, mikä on näkyvillä hänen kosmopoliittisen kampanjansa alkaessa hyökkäyksenä Leningradin kulttuuriälymystöä kohtaan.

14. elokuuta 1946 keskuskomitea teki Ždanovin nimissä raportin, jossa moitittiin Zvezda ja Leningrad sanomalehtiä Anna Ahmatovan ja Mihail Zoštšenkon teosten julkaisusta. Ždanovin mukaan Zoštšenko kuvasi neuvostoihmisiä laiskoina ja kummallisina, tyhminä ja primitiivisinä ihmisinä. Ždanov kritisoi Zoštšenkoa erityisesti sitä, ettei hän kuulunut

²¹¹ Osana Molotov–Ribbentrop-sopimusta Romanian Tšernivtsin alue liitettiin Ukrainan sosialistiseen neuvostotasavaltaan 7. elokuuta 1940. Kravtsovin ja Korostelvin kirjeessä mainitaan, kuinka paikalliset poliitikot muuttivat moldovan- ja venäjänkielisiä kouluja ukrainalaiskielisiksi.

²¹² Kravtsov ja Korostelev kirjeessä vetosivat Ranskan, Saksan ja Romanian esimerkkeihin kielipolitiikasta. Kirjeessä mainitaan, kuinka kielipolitiikka vaikutti burgundilaisten, gasgonialaisten ja bretonialaisten assimiloimiseen ranskaan kulttuuriin.

²¹³ Pismo N. A. Kravtsova i V. I. Korosteleva I. V. Stalinu o faktah diskriminatsii russkih na Ukraine. 5 avgusta 1946 g. // RGASPI. F. 558. Op. 11. D. 895. L. 95–100. Kopija.

²¹⁴ Voprosi istorii 1948, 4–7. Vdovin 2019, 327.

kommunistiseen puolueeseen ja eikä kunnioittanut neuvostojärjestelmää. Ždanovin kritiikki perustui Zoštšenkoon omiin sanoihin:

Itse sanon itsestäni: en ole kommunisti, en ole sosialistivallankumouksellinen, en ole monarkisti, vaan yksinkertaisesti venäläinen ja lisäksi poliittisesti moraaliton.²¹⁵

Sitaatissa Zoštšenko irtisanoutui politiikkaan kuulumisesta ja julistautui puolueettomaksi. Ždanovin mukaan tämän kaltaiselle henkilölle, joka ei arvosta Neuvostoliiton järjestelmää, ei pitäisi antaa julkaisu-oikeuksia. Ždanov totesi, että mikäli Zoštšenko ei halua integroitua ja sopeutua Neuvostoliiton järjestelmään, hän voi poistua kirjallisuudesta, koska Neuvostoliitossa ei ole paikkaa ”mädäntyneille, tyhjille, ideattomille ja vulgaarisille teoksille.”²¹⁶

Ahmatovaa Ždanov arvosteli vanhan aristokraattisen kulttuurin edustamisesta:

Anna Ahmatova kuuluu niin sanottuun kirjalliseen akmeistien ryhmään, joka aikoinaan nousi symbolistien riveistä ja on yksi neuvostokirjallisuudelle täysin vieraan tyhjän, ideattoman, aristokraattisen salonkirunouden lipunkantaja. Akmeistit olivat taiteen äärimmäisen individualistinen liike. He saarnasivat teorioita "taidetta taiteen vuoksi", "kauneutta kauneuden vuoksi", eivätkä halunneet tietää mitään omasta kansasta, sen tarpeesta ja kiinnostuksen kohteesta, julkisesta elämästä... Ahmatovan runous on täysin kaukana ihmisistä. Tämä on vanhan aatelisen Venäjän kymmentuhannen ylimysten runoutta, tuomittujen, joilla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin huokaista "vanhoja hyviä aikoja".²¹⁷

Edellinen sitaatti on tyypillinen syyte kansasta vierautumisesta. Ždanovin mukaan Ahmatovan taide ei edustanut Neuvostoliiton ajamaa sosiaalirealismia, jonka mukaan taiteen piti edustaa kansantodellisuutta. Ždanov ihmetteli puheessaan, miksi ”reaktionistisen kulttuurin” edustajille annetaan paikka lehdistössä. Ždanov hyökkäsi vahvasti keisarikunnan kulttuuria vastaan sanoen:

Emme ole enää niitä venäläisiä, jotka olivat ennen vuotta 1917. Venäjä ei ole enää sama, eikä luonteemme ole enää sama. Olemme muuttuneet ja kasvaneet niiden suurimpien muutosten mukana, jotka muuttivat radikaalisti maamme kasvot.²¹⁸

Sitaatissa Ždanov erottaa venäläisen kulttuurin, joka kehittyi vallankumouksen jälkeen vanhasta, mitä Ahmatova edusti. Tässä on havaittavissa me-sanon käyttö, minkä avulla

²¹⁵ Ždanov 1952, 6.

²¹⁶ Ibid., 7.

²¹⁷ Ibid., 9.

²¹⁸ Ibid., 28.

Ždanov esittää itseään edustaneen me-joukon hegemonisen enemmistön diskurssia.²¹⁹ Tämä puhe näyttää alustavasti Ždanovin luonnolliselta puheelta. Perestroikan aikana tämä tapaus esitettiin esimerkkinä Ždanovin kulttuuripolitiikasta ja kulttuurihenkilöiden sorrosta.²²⁰ Episodia pidetään sodanjälkeisenä stalinismin ilmiönä, mikä tukahdutti viimeisiä itsenäisiä kulttuurisia voimia ja valtion haltuunottoa kulttuurisektorissa.

Tapaus on herättänyt tutkijoissa useita kysymyksiä. Ensinnäkin se tapahtui Ždanovin vastuualueella Leningradissa. Hän kontrolloi kaikkia lehtiä ja tiesi julkaisuista. Toisin sanoen hän tai joku Leningradin puoluejärjestöstä mahdollisesti syytettyjen tekstien julkaisun. Vladislav Kutuzov väittää hyökkäyksen Zoštšenkoa ja Ahmatovaa kohtaan tapahtuneen Stalinin käskystä, koska Stalin ei pitänyt Leningradin kulttuurihenkilöiden autonomisuudesta. Esimerkiksi Ahmatova oli tavannut Iso-Britannian suurlähettilään vuonna 1945. Zoštšenkon tekstejä neuvostoihmisistä käytettiin myös ulkomailla, kuten natsi-Saksan propagandassa Neuvostoliittoa vastaan. Eräässä versiossa natsi-Saksan kansanvalistus- ja propagandaministeri Joseph Goebbels siteerasi Zoštšenkon tekstejä. Näistä Stalinille raportoi Ždanovin vastustaja Malenkov, joka halusi luoda Stalinille epäluottamusta Ždanovia ja leningradilaisia kohtaan, syyttäen heitä julkiasujen vuoksi ”liberalismista”.²²¹ Näin hyökkäys Leningradin kulttuuriälymystöä kohtaan ulottui myös paikalliseen puoluejärjestöön.

Juri Ždanoville Anna Ahmatovan ja Mihail Zoštšenko tapaus tuli yllätyksenä, samoin kuin hänen isänsä syytöspuhe. Juri väittää, että Ždanov tunsi olevansa Stalinin epäsuosiossa ja aisti tulevan Leningradin jutun lähestyvän, minkä vuoksi hän päätti itse hyökätä Ahmatovaa ja Zoštšenkoa kohtaan, ennen kuin muut antaisivat heille rankempia syytöksiä.²²² Mielestäni on mahdollisesta, että Juri Ždanov yritti näyttää isänsä paremmassa valossa. Väite epäsuosiosta ei ole oikea, sillä Ždanov ja Stalin olivat vielä hyvissä väleissä vuonna 1946. Muut tutkijat kuitenkin tukevat Jurin väitettä. Vdovinin mukaan Ždanovin hyökkäys Ahmatovaa ja Zoštšenkoa kohtaan oli itsepuolustusta.²²³ Ždanovin henkilöbiografian kirjoittaja Volynets tukee myös tätä näkemystä. Volynetsin mukaan Ždanovin perhe oli tutustunut Ahmatovaan jo ennen vallankumousta. Vaikka Ždanov arvosteli Ahmatovan elämäntyöä ja runoutta, samalla Ždanov oli pitänyt vanhasta tuttavastaan huolta evakuoitumisen aikana. Ždanov soitti Uzbekistanin kommunistisen puolueen johtajalle ja pyysi tätä järjestämään hyvät olosuhteet

²¹⁹ Jokinen & Juhila 1993, 162.

²²⁰ Sherlock 2017, 37.

²²¹ Kutuzov 2011, 147, Vdovin, 2019, 320.

²²² Ždanov 2004, 110.

²²³ Vdovin, 2019, 320.

evakuoituneelle Ahmatovalle.²²⁴ Kuznetševskin mielestä tämä tapaus ja yleisesti Ždanovin toiminta kulttuurisektorilla, oli Stalinin keino heikentää leningradilaisia. Näin Ždanov keskittyisi enemmän kulttuuripolitiikkaan, kuin kommunistisen puolueen henkilöstöjärjestelyasioiden järjestelyyn. Kuznetševskin mukaan tämä on syy siihen, että venäläinen poliittinen liike ei ehtinyt järjestäytyä sodan jälkeen.²²⁵ Alisa Amosova ja David Brandenberger omassa tutkimusartikkelissaan kritisoivat Kuznetševskin tulkintaa. Heidän mukaansa Ždanov oli rehellinen puheessansa, joka ilmentää hänen todellista ideologiaansa. He näkevät Ždanovin ja leningradilaisten venäläisyyden perustuneen täysin Neuvostoliiton multikulttuuriseen politiikkaan ja aikaisempaan keisarillisen kulttuurin vastustamiseen. Ahmatova ja Zoštšenko edustivat keisarillista kulttuuria, minkä vuoksi he joutuivat hyökkäyksen kohteeksi.²²⁶ Frank Gruner myös kuvailee tapausta luonnollisena hyökkäyksenä, jonka tehtävänä oli osoittaa julkisille henkilöille, että ei saa poistua puolueen linjauksesta.²²⁷

Mielestäni Amosova ja Brandenberger ovat oikeassa siinä, että Ždanov vihasi ennen vallankumousta vallinnutta venäläistä ”porvarillista” kulttuuria. Lisäksi Ždanovin kulttuuripolitiikka ei perustunut venäläisten etuoikeuksiin, vaan hän näki sen osana Neuvostoliiton monikulttuurisuuden ideaa. Samanaikaisesti voidaan hyväksyä Kuznetševskin ja muiden tutkijoiden väitteet siitä, että verrattuna vastustajiinsa Malenkoviin ja Berijaan, oli Ždanov kaikista neuvostopoliitikoista venäläismielisin. Käsittelen tätä tarkemmin luvussa 4.

Toinen maailmansota näytti vaikuttaneen monen ennen vallankumousta vallinneiden teemojen ja hahmojen rehabilitointiin. Kylmän sodan aikaisessa väestön mobilisoinnissa ja kosmopolitismien kampanjassa Ždanov käytti keisarikunnan aikaista termistöä. Se antoi vaikutelman siitä, keisarikunnan politiikka palaisi Neuvostoliittoon. Itsenäisen venäläisen kulttuurin kehitys ilman valtakunnan kontrollointia kuitenkin kiellettiin. Ahmatovan ja Zoštšenkon tapaus esitti, että tilanne ei silti muuttunut ja vanhan kulttuurin edustajat joutuivat sorretuksi. Luvussa esitin myös tutkijoiden näkemyksiä Ždanovin ristiriitaisesta roolista syytöskampanjassa ja kuinka politiikka on voinut vaikuttaa siihen. Hyödynsin ainoastaan saatavilla olevaa kulttuuripolitiikkaan liittyvää aineistoa. Aineiston rajallisuuden vuoksi en voinut tuoda kaikkia Ždanovin kulttuuripolitiikan ilmiöitä, jotka olivat paljon laajempia.

²²⁴ Volynets 2013, 290.

²²⁵ Kuznetševski 2017, 89.

²²⁶ Amosova & Brandenberger 2017, 104.

²²⁷ Gruner 2010, 451.

4 Sodanjälkeinen valtakamppailu

4.1 Leningradilaiset saapuvat Moskovaan

Edellisessä luvussa mainitsin miten Anna Ahmatovan ja Mihail Zoštšenkon tapauksessa oli mukana Ždanovin vastustaja Georgii Malenkov. Tämä on esimerkki siitä, miten sisäinen valtakamppailu vaikutti kulttuuripolitiikkaan. Valtakamppailu tapahtui poliittisten ryhmien välillä sodan jälkeen. Tässä luvussa käsitelen ryhmien välistä valtakamppailua ja venäläiskeskeisyyden käyttöä valtakamppailun aikana.

Anastas Mikojan mainitsee muistelmissaan, miten sosiaalinen tilanne muuttui sodan jälkeen. Tuolloin ilmestyi ajatuksia ja puheita siitä, että sortopolitiikka olisi lopetettu.²²⁸ Jo sotavuonna 1941 alettiin puhumaan ”nationalistisesta NEP:istä”²²⁹, kun ihmiset odottivat sodan jälkeistä parempaa elintasoja ja valtakunnan uudistusta.²³⁰ Vuonna 1946 Ždanov omassa vaalikampanjassaan puhui talouden siirtämisestä rauhanajan tuotantoon ja rauhallisen kehityksen aikakauden alkamisesta.²³¹ Ždanovin tukema varapääministeri Nikolai Voznesenski käynnisti keskustelun osittaisesta markkinoiden vapauttamisesta (hän ei tarkoittanut täyttä kieltäytymistä suunnitelmataloudesta) ja otti sen osaksi seuraavan 20-vuoden suunnitelmaa.²³²

Puheiden ja odotusten sijaan Stalinin totalitaarinen valta säilyi ja poliittisen sarron politiikka jatkui. Tilanne oli kuitenkin erilainen Stalinin vanhenemisen vuoksi. Lokakuussa 1945 Stalin sai sydänkohtauksen. Päämiehen sijaisena toimi väliaikaisesti Vjatšeslav Molotov, joka ei kuitenkaan yksin pystynyt päättämään asioista ilman vaikuttavien poliitikkojen Malenkovin, Berian ja Mikojanin tukea. Ždanov toimi tuolloin Suomen valvontakomissiossa eikä osallistunut Moskovan tapahtumiin. Toivuttuaan Stalin vaati heti Ždanovia palaamaan Moskovaan ja tämä palasi 29. joulukuuta 1945. Vladislav Kutuzovin mukaan Ždanovin paluu johtui Stalinin pelosta, sillä sodan aikana Malenkovin-Berijan asema oli voimistunut merkittävästi. Stalin ei pitänyt yhden ryhmän monopolista. Tasapainottaakseen poliittista kenttää Stalin päätti käyttää Ždanovia ja leningradilaisia.²³³

²²⁸ Mikojan 1999, 513.

²²⁹ Vuonna 1941 nationalismin kontekstissa NEP:llä tarkoitettiin, että suurvenäläissovionismin vastainen kamppailu lopetettiin ja useat venäläiskansalliset toimijat pystyivät vetämään vapaammin omaa linjaansa.

²³⁰ Vodvin 2019 327; Kuznetševski 2017, 62.

²³¹ Hahn 1982, 21.

²³² Flink 2010, 239.

²³³ Kutuzov 2013, 164.

Vuoden 1946 kaksikamarisen Neuvostoliiton korkeimman neuvoston vaaleissa Ždanov valittiin korkeimman neuvoston kahden kamarin puheenjohtajaksi.²³⁴ Samanaikaisesti 18. maaliskuuta 1946 Ždanovin varamies Aleksei Kuznetsov siirrettiin Moskovaan, jossa hänet nimettiin keskuskomitean henkilöstöasioiden sihteeriksi. Sihteerinä Kuznetsovin pääsi valitsemaan kommunistisen puolueen tulevia jäseniä. Osa tutkijoista ja Juri Ždanov väittävät, että Kuznetsovin ja Ždanovin väliset suhteet huonontuivat Leningradin piirityksen aikana, minkä takia Ždanov ei suoraan vaikuttanut Kuznetsovin siirtoon, vaan se oli enimmäkseen Stalinin henkilökohtainen määräys.²³⁵

Anastas Mikojanin muistelmien mukaan Ždanov yritti Kuznetsovin siirrolla vahvistaa omaa vaikutusvaltaansa keskuskomiteassa eristämällä Malenkovin ja Berijan. Toinen syy Kuznetsovin nousuun liittyi kysymykseen Stalinin tulevasta seuraajasta. Mikojan mainitsee, että sodan jälkeen poliittisessa piirissä ilmestyi näkemys, jonka mukaan Stalinin jälkeen Neuvostoliiton johtajana piti olla etninen venäläinen. Mahdollisena seuraajana nähtiin Molotov, jonka auktoriteettia Stalin pelkäsi. Stalin päätti vastapainoksi vahvistaa Ždanovin mahdollista seuraajaroolia, minkä vuoksi hän hyväksyi Kuznetsovia keskuskomiteaan.²³⁶ Ždanovin vastustajat, Malenkov ja Berija, nähtiin myös mahdollisina perillisinä. Lavrenti Berijan ongelma oli hänen georgialaistaustansa, minkä takia hän päätti olla liitossa venäläistaustaisen Malenkovin kanssa. Berija tuki Malenkovia poliittisissa asioissa aina Stalinin kuoleman asti.²³⁷

Näin muodostui kaksi Stalinin perillisen roolista taistelevaa ryhmää, jonka toisessa laidassa olivat Malenkov-Berija, joita Mikojan kutsui kaukasialaisiksi. Toisessa laidassa olivat leningradilaiset (Ždanov, Kuznetsov, Voznesenski), jotka edustivat Venäjän SNFT:n hallitusta.²³⁸ Kutuzov väittää ryhmien edustaneen erilaista moraalista ja poliittista kulttuuria. Hänen mukaansa Ždanov, Molotov ja Voznesenski olivat poliittinen älymystö, joille velvollisuus, työ ja palvelus olivat ideologinen dogmi. Hruštšov, Berija ja Malenkov taas

²³⁴ Neuvostoliiton korkein neuvosto on toiminut Neuvostoliiton parlamenttina, joka muodosti neuvostoministeriön eli Neuvostoliiton hallituksen. Korkein neuvosto jakaantui kahteen kamariin, jotka olivat nimeltään liittoneuvosto ja kansallisuuksien neuvosto. Ždanov oli vaalien jälkeen toiminut samanaikaisesti molempien neuvostojen puheenjohtajana. Kuznecheveskij 2017, 47.

²³⁵ Kutuzov mainitsee omassa artikkelissaan Ždanovin ja Kuznetsovin välisten suhteiden huonontuneen Leningradin piirityksen jälkeen. Kuznetsov halusi vahvistaa asemaansa Leningradin puolustuksen ansiosta ja syytti Ždanovia toimetttömyydestä Leningradin piirityksen aikana. Vuonna 1950 Leningradin jutun aikana Stalin syytti Ždanovia tämän määrättyä Kuznetsovin keskuskomiteaan, vaikka Stalin oli itse henkilökohtaisesti määrännyt Kuznetsovin siirron. Kutuzov 2013, 165.

²³⁶ Mikojan 1999, 564.

²³⁷ Ibid., 566.

²³⁸ Ibid., 568.

käyttivät poliittisena työkaluna juonittelua.²³⁹ Werner Hahn kuvasi kirjassaan *Postwar Soviet Politics: The Fall of Zhdanov and the Defeat of Moderation, 1946–53* (1982), Ždanovin leningradilaisia “maltillisiksi” ja heidän vastustajiansa Malenkovin-Berijan ryhmää ”dogmaatikoiksi”.²⁴⁰ Hahnin mukaan Leningradilaiset edustivat talouspainotteesta ryhmää, joka näki kylmän sodan työkaluna taloudelliseen nousuun ja kulttuuriseen vaikutukseen. Malenkov-Berijan ryhmä päinvastoin vetosi sotateollisuuden voimaan.²⁴¹ Molemmat ryhmät toimivat vastapainona toisilleen, minkä avulla Stalin ylläpiti valtaansa. Kuznetševskin mukaan Stalin halusi käyttää Leninin mallia perinnönjaosta. Sen mukaan Stalinin kuoleman jälkeen Neuvostoliittoa johtaisi kollektiivinen politbyroo, joka muodostuisi kahden taistelevan ryhmän henkilöistä. Tällä estettäisiin Stalinin seuraajaa saamasta samanlaista yksinvaltaa kuin Stalinilla itsellään oli.²⁴²

Valtakamppailun alkaessa leningradilaiset vahvistivat asemiaan. Kuznetševin lisäksi kaksi muuta leningradilaista Šerbakov ja Patolitšev pääsivät keskuskomiteaan.²⁴³ Pavel Popkov sai Leningradissa Kuznetševin paikan. Samaan aikaan leningradilaiset Josef Turko ja Nikolai Solovjov nousivat Jaroslavin ja Krimin läänien johtajiksi. Myös Ždanov onnistui saamaan puna-armeijassa omia liittolaisiaan korkeisiin virkapaikkoihin. Kenraali Govorovista tuli vara-asevoimien ministeri ja kenraali Sikin sai puna-armeijan poliittisen hallinnon. Korkeiden virkapaikkojen lisäksi leningradilaiset onnistuivat siirtämään henkilöstöään Moskovan ja muiden paikallisten hallintojen paikoille sekä neuvostoihin. Vuonna 1948 Popkov ilmoitti ylpeästi, että Leningradin puoluejärjestö onnistui saamaan 12 000 henkilöä johtajapaikoille. Kuznetševskinin mukaan Stalinilla ei ollut mitään leningradilaisten nimittämistä vastaan, koska heistä jokainen osoitti ammattitaitoa omassa virkapaikassaan.²⁴⁴

Leningradilaisten leviäminen tapahtui sodan jälkeisen poliittisen kulttuurin muutoksen kautta. Stalin alkoi itse kritisoida omaa toimintaansa pienessä politbyroon jäsenten piirissä. Juri Ždanov kuvali tilannetta seuraavasti:

Analysoidessaan sodan tuloksia Stalin sanoi: “Sota osoitti, että maassa ei ollut niin paljon sisäisiä vihollisia kuin meille kerrottiin ja kuten uskoimme. Monet ovat kärsineet turhaan. Tästä syystä ihmisten olisi pitänyt potkia meidät ulos.

²³⁹ Kutuzov 2013, 166.

²⁴⁰ Hahn 1982, 10.

²⁴¹ Ibid., 20.

²⁴² Kuznetševski 2017, 64.

²⁴³ Patolitšev sai keskuskomiteassa järjestely- ja opetusosaston paikan. Ibid., 47,52.

²⁴⁴ Ibid., 47–49.

Lyömällä polvella perseeseen. Meidän täytyy tehdä parannusta.” Isäni rikkoi hiljaisuuden:

– Sääntöjen vastaisesti emme ole kutsuneet puoluekokousta koolle pitkään aikaan. Meidän on tehtävä tämä ja keskusteltava kehityksen ja historian ongelmistamme.

Isääni tuki Nikolai Voznesenski. Muut pysyivät hiljaisina, Stalin heilutti kättään:

- Puolue... Mikä on puolue... Siitä on tullut psalminlukijoiden kuoro, kehujien joukko... Tarvitaan alustava syvälinen analyysi...

Palattuun kotiin ja kertoessaan äidilleen tapahtuneesta isäni huokaisi: "He eivät anna [järjestä puoluekokousta] ..." ²⁴⁵

Näistä tapahtumista Juri Ždanov tekee seuraavan johtopäätöksen:

Itse asiassa Hruštšov otti Stalinin mielialan ("meidän täytyy parantua") ja isäni aloitteen ("järjestää puoluekokous"), ja toteutti niitä rumassa muodossa, mikä aiheutti vain haittaa kommunistiselle puolueelle. ²⁴⁶

Sitaateista voidaan selvittää, kuinka sodan jälkeen Neuvostoliiton hallituksessa uudelleen arvioitiin tehtyä sortopolitiikkaa. Stalin ja muut politbyroon jäsenet halusivat myöntää tehneensä virheitä. Arviointi jäi kuitenkin vain puheen tasolle. Monet tutkijat ovat suhtautuneet kriittisesti Juri Ždanovin kertomukseen, koska vastaavaa keskustelua ei ole mainittu missään muualla. Kuitenkaan ei täysin kiistettä, että sodan jälkeen ei olisi käyty tämänkaltaista keskustelua puoluekokouksesta. ²⁴⁷ Voimme hyväksyä ajatuksen, että Ždanov olisi puoluekokouksen myötä pystynyt parantaa valtaansa, koska leningradilaiset olivat onnistuneet hyvin henkilöstöasioissa kyettyään muodostamaan oman enemmistön kommunistisessa puolueessa. Tätä näkemystä tukee myös se, että seuraava puoluekokous järjestettiin vuonna 1952. Tuolloin Ždanov oli jo kuollut ja Leningradin puoluejärjestön johtajia oli teloitettu. Ždanovin, Kuznetšovin ja Voznesenskin ideoita, joita ne tekivät puolueohjelman komissiossa tulevaa puoluekokousta varten, ei heidän kuoltuaan enää käsitelty. ²⁴⁸ Heidän näkemyksiään puolueohjelmasta selvitän tarkemmin seuraavassa luvussa.

²⁴⁵ Ždanov 2004, 227.

²⁴⁶ Ibid., 227.

²⁴⁷ Kuznetševski 2017, 64.

²⁴⁸ Ibid., 71, 74.

4.2 Venäläisistä takaisin neuvostoliittolaisiin – identiteetti osana politiikkaa

Luvussa 3.1 Venäläisyys maanpuolustuspropagandana toin ilmi, kuinka Stalin aloitti hitaan siirron venäläiskeskeisyydestä monikulttuuriseen neuvostoidentiteetin rakentamiseen, mikä johti ristiriitaan Ždanovin ja Stalinin välillä. Ždanov ei kuitenkaan muuttanut omaa poliittista näkemystään. Hänen ohjelmapuheensa Volodarskin vaalialueella 6 helmikuuta 1946 sisälsi seuraava sitaatin: ”Meidän suuri neuvostoliittolainen kansamme ja sen johtajavoima venäläinen kansa.” Leningradilaiset usein tukivat tätä retoriikkaa. Kuznetsov sanoi keskuskomiteassa:

Voidaan liioittelematta sanoa, että yksi venäläisen kansan etujoukoista, joka on rohkea ja samalla vaatimaton, aktiivinen, eikä pidä ääntä itsestään, on leningradilaisten [kaupunkilaisten] joukko, joka on kärsinyt sodan vaikeammista koettelemuksista.²⁴⁹

Kuznetsov viittaa sitaatissa sodan aikaiseen venäläisten leningradilaisten uhruukseen. Sen avulla Kuznetsov viittaa epäsuorasti, että tämä vaatimaton kansallisryhmä on kuitenkin etusijalla kaiken kokemansa jälkeen. Voidaan sanoa, että käyttämällä oman kaupunkiväestönsä uhrauksia, Kuznetsov nostaa itselleen poliittisia pisteitä.

21. helmikuuta Stalin järjesti 21. helmikuuta 1947 YKP(b):n täysistunnon, jossa käsiteltiin puolueen ohjelman komissiota, keskusteltiin sen järjestyssäännöistä ja tulevasta YKP(b):n puoluekokouksesta. Viiden päivän kuluttua Ždanov ja Kuznetsov olivat YKP(b):n puolueohjelman ja järjestyssääntöjen valmistelun komission johdossa. Vaikka komissioon kuului muita merkittäviä henkilöitä, kuten Malenkov ja Hruštšov, sen johdossa olivat leningradilaiset. Kuznetsevskin tulkinnan mukaan Stalin antoi komission täydellisesti Ždanovin käsiin. Komission toiminta alkoi vasta 15. heinäkuuta 1947.²⁵⁰

Puolueohjelmaan kuului suunnitelmat seuraaville 20–30-vuodelle, historiallinen analyysi lokakuun vallankumouksesta ja Neuvostoliiton historiallisesta kehityksestä. Tässä vaiheessa Stalinin ja Ždanovin välillä on havaittavissa ristiriita historian näkemyksistä. Jos vuonna 1934 heillä oli lähes samankaltaiset näkemykset historiasta, vuodesta 1944 alkaen näkemyserot kävivät selkeiksi. Stalin halusi luoda neuvostoliittolaista isänmaallisuutta, joka oli monikulttuurinen ja osana globaalista ihmiskuntaa. Ždanov päinvastoin näki lokakuun

²⁴⁹ Demidov & Kutuzov 1990, 37.

²⁵⁰ Kuznetševski 2017, 67–68.

vallankumouksen sekä Neuvostoliiton valtion osana venäläisen kansan kehitystä ja antoi jälkimäiselle merkittävän roolin Neuvostoliiton rakentamisessa.²⁵¹

Vuoden 1947 alun tapahtumat antavat sellaisen kuvan, että näkemyseroista huolimatta Stalin luotti Ždanoviin, koska Stalin ei osallistunut henkilökohtaisesti ohjelmakomission toimintaan. Mutta vuoden 1947 elokuussa näkemysten erot nousivat uudelleen. Stalin ei hyväksynyt Ždanovin tekemää puolueohjelmaa, eikä hänen historiallista narratiiviaan. Stalin laittoi puolueohjelman kokonaan arkistoitavaksi. Hän häivytti puolueohjelmasta Ždanovin sanoja venäläisen kansan roolista:

Erityisen merkittävä rooli Neuvostoliiton kansojen perheessä on ollut ja on suurella venäläisellä kansalla, joka on oikeutetusti johtavassa asemassa Neuvostoliiton kansanyhteisössä. Venäjän työväenluokka ja talonpojat YKP(b) johdolla antoivat kaikille maailman kansoille esimerkkejä ihmisen riistosta vapauttamisen taistelusta, sosialistisen järjestelmän voitosta, aikaisempien sorrettujen kansallisuuksien täydellisestä vapauttamisesta... YKP(b) tulee rohkaisemaan kaikkia Neuvostoliiton kansoja opettelemaan venäläistä kulttuuria ja venäjän kieltä.²⁵²

Stalin käsialallaan merkkasi: ”Ei tuota”.²⁵³ Suoraan ei ole todisteita puolueohjelman vaikuttaneen suhteiden heikentymiseen, mutta aikajana viittaa epäsuorasti siihen. Vedoten Stalinin tyttären Svetlana Allilujevan sanoihin Vladislav Kutuzov väittää, että Ždanovin ja Stalinin suhteet rikkoutuivat syksyllä 1947, minkä jälkeen Stalin kääntyi Ždanovia vastaan.²⁵⁴

Leningradilaisten puolueohjelmassa oli Ždanovin nostaman venäläisen kansan roolin lisäksi useita teorioita Neuvostoliiton kehityssuunnasta. Siinä mainitaan proletaaridiktatuurista siirtymistä sosiaalidemokraattiseen kehityksen, jolloin Neuvostoliiton kansallinen diktatuuri muodostuisi julkisen mielipiteen avulla. Toisin sanoen julkisella mielipiteellä olisi vaikutusta sekä sisä- että ulkopolitiikkaan. Puolueohjelmassa oli johtajien valintaan ja johtamiskauden pituuteen liittyviä ehdotuksia. Viimeistä ehdotusta Stalin ei myöskään hyväksynyt. Lisäksi puolueohjelmassa mainittiin taloudellinen ja poliittinen autonomia. Sen mukaan poliittisista asioista olisivat päättäneet paikalliset neuvostot kaikkialla Neuvostoliitossa. Siihen ei merkitty erikseen kansallisautonomioita, vaan ajatuksena oli, että jokaisella kunnalla olisi samanarvoinen neuvosto riippumatta alueen etnisyydestä. Ohjelman mukaan uudistus olisi

²⁵¹ Kuznetševski 2017, 70.

²⁵² Vdovin 2019, 326.

²⁵³ Volynets 2013, 254.

²⁵⁴ Väitettä todistaa aikajana, kun on näkyvillä samanaikaisuus puolueohjelmasta kieltäytymisellä elokuussa ja suhteiden heikentymisellä syksyllä. Kutuzov 2013, 168.

hyväksyttävä uudessa Neuvostoliiton edustuslaissa, jota oli valmisteltu muiden uudistusten ohella vuonna 1947. Tässä voidaan myös mainita, että puolueohjelman yhtenä talousuudistusten tekijänä oli Aleksei Kosygin, joka Voznesenskin lisäksi oli markkinoiden osittaisen vapauttamisen puolesta.²⁵⁵ Mahdollisesti osa Kosyginin taloudellisen uudistuksen ideoista toteutettiin myöhemmin vuonna 1965 Leonid Brežnevin valtakauden aikana. Tarkastelemalla edellä mainittuja puolueohjelman osia, voidaan päätellä sen edustaneen vallan siirtymistä Stalinin lähipiiriltä leningradilaisten johtamalle kommunistiselle puolueelle.

Vaikka leningradilaiset puhuivat diktatuurin purkamisesta ja demokratisoitumisesta, käytännössä se ei tarkoittanut sortojärjestelmän poistamista tai länsimaiden monipuoluedemokratian hyväksymistä. Puheet koskivat keskusvallan siirtämistä kommunistisen puolueen enemmistölle, johon he itsensä luokittelivat edustaessaan suurinta etnistä ryhmää. Leningradilaiset itse käyttivät syytöksiä ja puhdistuksia omia vastustajiaan vastaan valtakampailun aikana. Kuznetsov aloitti kamppailun Ždanovin tuella hyökkäämällä Malenkovia päin. Huhtikuussa 1946 Kuznetsov järjesti Neuvostoliiton valtioturvallisuuden ministerin Viktor Abakumovin tuella "ilmailujutun."²⁵⁶ Sen avulla havaittiin monen sotalentokoneen huono laatu. Toiminta oli suoraan Malenkovia vastaan, koska Stalin oli nimittänyt hänet avainhenkilöksi ilmailuteollisuuden asioissa. Ždanov tuki omaa liittolaistaan Kuznetsovia, koska halusi kostaa Malenkoville vuoden 1926 kuulustelun. Lopulta Malenkov poistettiin keskuskomiteasta ja hän siirtyi raketitekniseen komissioon, jossa pysyi vuoden 1948 heinäkuuhun asti. Ilmailujuttu käynnisti uuden poliittisen puhdistuksen. Samalla tavalla Stalin toimi suosittua toisen maailmansodan marsalkka Georgi Žukovia kohtaan. Helmikuussa 1947 Ždanov poisti keskuskomitean kandidaattien listalta Malenkovin ja Žukovin, mikä ajoi sekä hänen omia että Stalinin intressejä.²⁵⁷

Poistaessaan Malenkovin Ždanov ryhtyi järjestämään "kunniauoimioistuimia", joiden juuret juontavat keisarikunnan aikoihin. Marraskuussa 1947 maatalousakateemikka Žerbakovia syytettiin, koska hän kritisoi Stalinin tukemaa akateemikko Lisenkoa Neuvostoliiton ulkopuolella amerikkalaisessa Science-lehdessä. Monia muitakin vangittiin, kuten laivastovoimien amiraalit, Galler, Kuznetsov, Alafuzov ja Stepanov. Lopulta Kuznetsov meni liian pitkälle, kun tietämättään syytti Konstantin Kuzakovia, joka oli Stalinin avioliiton

²⁵⁵ Kuznetševski 2017, 74–76.

²⁵⁶ Lentojuttu oli valtiollisen turvallisuuden ministerin Viktor Abakumovin luoma tilanne, jonka myötä monia merkittäviä lentovoimien henkilöitä, kuten lentovoimien päämarsalkka Aleksandr Novikov ja ilmailuteollisuuden ministeri Aleksei Šahurin tuomittiin vankeuteen.

²⁵⁷ Kuznetševski 2017, 53–55.

ulkopuolinen lapsi.²⁵⁸ Tämä tapahtuma käänsi Stalinia Kuznetsovia vastaa. Emme voi täysin tietää, vaikuttiko tämä tilanne Ždanovin ja Stalinin suhteeseen. Tilanne johti kuitenkin siihen, että Stalin vaikutti henkilökohtaisesti Kuznetsovin kuolematuomioon Leningradin jutussa.

Valtakamppailun aikana leningradilaiset ehdottivat useita uudistuksia puolueohjelman lisäksi. Nikolai Voznesenskin veli opetusministeri Aleksandr Voznesenskin ehdotti vuonna 1948 uutta opetusjärjestelmää, jonka mukaan koko paikalliskielten opetus vähemmistökouluissa lopetettaisiin neljännellä opetusvuonna, minkä jälkeen opetus alkaisi täysin venäjän kielellä.²⁵⁹ Stalin kieltäytyi tästä.²⁶⁰

Leningradin kunnallis- ja kaupunkipuoluekomitean ensimmäinen sihteeri Petr Popkov ja Venäjän SFNT:n ministerineuvoston puheenjohtaja Mihail Rodionov ehdottivat venäläisen kommunistisen puolueen luomista, joka olisi samanlainen kuin muissa neuvostotasavalloissa. Venäjän SFNT:n hallituksen ja puolueen päämaja olisi ehdotuksen mukaan ollut Leningradissa, mikä olisi käytännössä tarkoittanut samanlaisen autonomian saamista Venäjälle, kuin muissa neuvostotasavalloissa. Vuonna 1947 Mihail Rodionov teki Venäjän SFNT:n lippuprojektin, jossa Neuvostoliiton punaisen lipun alapuolelle oli lisätty nykypäivän Venäjän valkosinipunainen kansallislippu. Lipun olemassaoloa kyseenalaistettiin pitkään, mutta se tuli julkisesti näkyville Venäjän valtakunnallisen keskusarkiston 100-vuotis-esittelyssä vuonna 2020, joka on nähtävissä keskusarkiston verkkosivuilta.²⁶¹ Venäjän valtakunnallisen keskusarkiston työntekijä ja historioitsija Marina Sidorova todistaa keskusarkiston materiaalien ja lippuprojektiin osallistuneiden viestien perusteella lipun olevan Rodionovin ja leningradilaisten projekti.²⁶² Sidorovan mukaan Rodionov halusi tuoda lippuun venäläisiä kansallisjuuria. Rodionovilla oli myös projekti Venäjän SFNT:n kansallislaulusta. Hänen projektejaan käytettiin osana Leningradin jutun syytösmateriaaleissa. Jutussa Rodionovia syytettiin negatiivisesta suhtautumisesta Neuvostoliiton keskuskomiteaa kohtaan.²⁶³

²⁵⁸ Kuznetševski 2017, 57.

²⁵⁹ Suny & Martin 2001, 264.

²⁶⁰ Vasta Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1958 palattiin kysymykseen venäjän kielen opetuksesta. Suny & Martin 2001, 267.

²⁶¹ Virtuaaliesittelyn voi katsoa osoitteesta <https://statearchive.ru/100100grf/>. Esittelyssä on nähtävissä Rodionovin ehdottama lippu.

²⁶² Vkontakte. https://vk.com/wall-164851212_2684 .

²⁶³ Rodionov kertoi vihanneensa keskuskomiteaa ja Neuvostoliittoa Venäjän SFNT:n välinpitämättömyyden ja muiden neuvostotasavaltojen etuoikeuksien vuoksi. Rodionov sanoi nämä sanat mahdollisesti painostuksen alaisena. Muut syytökset, kuten uusi lippu, kansallislaulu ja Venäjän SFNT:n byron muodostaminen, perustuivat

Rodionovin suhtautumista keskuskomiteaan voidaan pitää luonnollisena. Geoffrey Hosking artikkelissa “Rulers and Victims: Russians in Soviet Union” (2006) mainitsee, että verrattuna muihin neuvostotasavaltoihin, kuten Ukrainaan, Georgiaan tai Armeniaan, Venäjällä ei ollut omaa kommunistista puoluetta. Venäläisille kommunistisena puolueena esiintyi Yhteisliittolainen kommunistinen puolue (YKP), joka ajoi koko valtakunnan intressiä eikä ainoastaan Venäjän intressiä. Venäläisillä ei ollut täysin omaa aluetta, koska Venäjän SFNT sisälsi useita autonomisia tasavaltoja. Venäjän SFNT:llä ei myöskään ollut omaa hallitusta keskusvallan edessä verrattuna muihin tasavaltoihin. Sillä tavoin Venäjä ei voinut puolustaa aluemenetyksiä, mikäli keskusvalta oli sellaisista päättänyt.²⁶⁴ Tutkijat Suny ja Martin tulivat Hoskingin kanssa samoihin johtopäätöksiin.²⁶⁵ Hosking kuvaa neuvostotasavaltojen tilannetta asuntona, jossa muilla neuvostotasavalloilla oli omaa huone, mutta venäläisillä ei ja he joutuivat olemaan keittiössä tai eteisessä.²⁶⁶ Tästä syystä venäläiset eivät Hoskingin mukaan pitäneet Venäjän SFNT:tä omana kotimaanaan.²⁶⁷ Alexander Etkind toteaa teoksessaan *Internal colonization: Russia's imperial experience* (2011), keisarikunnassa venäläisten tunteneen olevansa ulkomaalaisia omassa valtakunnassaan ja pitäneen hallitusta muukalaisena.²⁶⁸ Vaikka hänen teoksensa käsittelee eri aikakautta, samankaltainen mentaliteetti on havaittavissa myös Neuvostoliiton aikana.

On mahdollista, että leningradilaiset yrittivät projekteillaan parantaa Venäjän SFNT:n asemaa käyttämällä kansallisia teemoja. Stalinille leningradilaisten ehdotukset ja toiminnot tarkoittivat, että hänen venäläisellä kansallishengellä pelaamisensa meni liian pitkälle, kun Venäjän poliitikot alkoivat vaatia enemmän valtaa ja pyrkivät irrottamaan osan keskusvallan toiminnoista. Stalin alkoi nähdä venäläisen teeman uhkana omalle vallalleen.²⁶⁹

On havaittavissa, että kaikki edellä esitetyt toiminnot kuvastavat leningradilaisten valtapyrkimyksiä. He onnistuivat poistamaan useita henkilöitä keskuskomiteasta ja sotavoimien asemista. Ždanov ja Kuznetsov saavuttivat aseman, jossa he pystyivät vaikuttamaan kommunistisen puolueen henkilöstöön ja valmistelivat uusia tulevia

hänen lailliseen toimintaansa, mikä on löydettävissä asiakirjoista Venäjän kansallisarkistosta. Boldovski & Brandenberger 2019, 1010. Kuznetševski 2017, 137–140.

²⁶⁴ Hosking mainitsee useita Venäjän SFNT:n aluemenetyksiä Neuvostoliiton aikana, kuten Kazahstanin autonomian muutoksen neuvostotasavallaksi ja Krimin niemimaan siirron vuonna 1956. Hosking 2006, 13–14.

²⁶⁵ Suny & Martin 2001, 67, 80.

²⁶⁶ Hosking 2001, 427.

²⁶⁷ Hosking 2006, 13–14.

²⁶⁸ Etkind 2011, 17, 65.

²⁶⁹ Vdovin 2019, 363

osastojohtajia. Historioitsijan Kirill Boldovskin mukaan Ždanov ja Kuznetsov käyttivät Leningradin puoluejärjestöä polygonina, jossa paikallistasolla kokeiltiin erilaisia uudistuksia, joita siirrettiin kommunistisen puolueen ja keskuskomitean tasolle. Kuznetsov loi henkilöosastokoulun ja Ždanov järjesti keskuskomitean propaganda- ja agitaatio-osastolle Yhteiskuntatieteen akatemian ja sotavoimille Sotapoliittisen akatemian. Ždanov ajatteli, että seuraavan neljän vuoden aikana korkeakoululaitoksista valmistuisi heille lojaaleja poliitikkoja. Näin Neuvostoliiton johtajuus siirtyisi leningradilaisten käsiin.²⁷⁰

Toimenpiteet olivat mahdollisesti leningradilaisten keino varautua Stalinin kuoleman jälkeiseen valtakamppailuun. Suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut, koska 31. elokuuta 1948 Ždanov kuoli ja 1. lokakuuta 1950 Kuznetsov teloitettiin yhdessä useiden muiden leningradilaisten kanssa.²⁷¹ Tilanteeseen vaikutti myös alkanut kylmä sota. Tuolloin Malenkovin-Berijan idea aseistumisesta voitti leningradilaisten näkemyksen talouden vahvistamisesta. Heti Ždanovin kuolemaan jälkeen Malenkov sai takaisin paikan keskuskomiteassa ja hän alkoi järjestämään syytöksiä Leningradilaisia kohtaan.²⁷² Pelätessään vallan siirtymistä leningradilaisille Stalin ryhtyi tukemaan Malenkovin-Berijan linjaa.

4.3 Ždanovin kuolema ja Leningradin juttu

Virallisen version mukaan Andrei Ždanov kuoli 31. elokuuta 1948 sairastettuaan pitkään. Kuoleman syyksi luokiteltiin sydänkohtaus. Juri Ždanovin mielestä hänen isänsä kuoli luonnollisesti heikentyneen terveyden ja huonojen elintapojen takia. Juri kertoi lääkäreiden sanoneen hänen isälleen, että tämä kuolee vuoden sisällä, mikäli ei lopeta rankkaa työntekoa. Ždanov vastasi, että mieluummin fyysinen kuin poliittinen kuolema.²⁷³ Tutkijat ovat skeptisempiä Ždanovin kuoleman suhteen. He havaitsivat erikoisia sattumia kuoleman aikana. Vladislav Kutuzov toi tutkimusartikkelissaan esiin useita versioita Ždanovin kuolemasta. Ensimmäisessä versiossa lääkärit olisivat antaneet Stalinin käskystä väärää hoitoa. Toinen versio on lääkäreiden väärä diagnoosi. Kolmannessa versiossa lääkärit pidättäytyivät antamasta oikeaa hoitoa, mikä edesauttoi Ždanovin kuolemaa. Yksikään versio ei ole aukottomasti todistettavissa, joten Ždanovin kuolemaa ympäröivät huhut jatkuvat edelleen. Leningradilaisille Ždanovin kuolema tuli yllätyksenä. Ždanovin sisko väittää, että hänen

²⁷⁰ Kuznetševski 2017, 60–61.

²⁷¹ Ibid., 60–61.

²⁷² Ibid., 88, 90.

²⁷³ Ždanov 2004, 363.

veljensä oli täysin eristettynä ennen kuolemansa.²⁷⁴ Kuznetševskin mukaan Ždanovin terveyteen vaikutti hänen poikansa Jurin toiminta. Juri teki virheen väitellessään genetiikasta Stalinin lempitutkijaa Trofim Lysenkoa vastaan tieteellisessä väittelyssä. Tämä toi Ždanoville paljon stressiä.²⁷⁵

Ždanovin kuolema vaikutti joka tapauksessa suoraan muutoksiin valtakamppailussa. Juri Ždanov väittää, että hän itse kuuli Lavrenti Berija nauravan, kun tämä sai tietää Andrei Ždanovin kuolemasta.²⁷⁶ Siihen on hyvät syyt. Ždanovin kuolema merkitsi leningradilaisten suojan menettämistä Stalinin edessä, mikä johtaisi heidät ongelmiin. Malenkov ja Berija alkoivat syksyllä 1948 keräämään materiaalia leningradilaisia vastaan.²⁷⁷ Ottaessaan leningradilaisten johdon Kuznetsov teki useita virheitä Neuvostoliiton valtaistuinpelissä. Kuten aikaisemmin kerroin, hän vangitsi epähuomiossa Stalinin aviottoman pojan Konstantin Kuzakovin. Stalin antoi vangita oman poikansa, mutta ei antanut sitä anteeksi. Kostaakseen Kuznetsoville Stalin käytti hyväkseen leningradilaisten vastustajia Berijaa ja Malenkovia. He syyttivät useita leningradilaisia kuulumisesta Leningradissa muodostuneeseen ”vihamieliseen vakoojateroristiryhmään”. Heidä syytettiin vakoilu-, maanpetos- ja talousrikoksesta. Viimeisin perustui Leningradin tukkumessujen suunnitelmaan vuodelle 1949. Messut haluttiin järjestää ilman keskusvallan lupaa. Leningradilaisia myös syytettiin venäläisestä nationalismista ja Venäjän irrottamisesta Neuvostoliitosta, johon viitattiin Venäjän kommunistipuolueen projektin kautta. Merkittävät leningradilaiset Voznesenski, Kuznetsov, Popkov, Rodionov ja Kapustin saivat syytteitä ja heidät teloitettiin 1. lokakuuta 1950. Rangaistuksen toteuttamiseksi palautettiin vuonna 1947 poistettu kuolemanrangaistus.²⁷⁸ Gennadii Kuprijanov joutui sorretuksi Leningradin jutussa, mutta häntä ei teloitettu. Hänet rehabilitointiin vuonna 1957. Rehabilitoinnista huolimatta Kuprijanov ei päässyt takaisin johtopaikalle. Aleksei Kosyginin vaiheista ei Leningradin jutun ajalta ole tietoa. Tämä aukko hänen henkilöbiografiassaan on auki yhä tänä päivänä.

Jurin mukaan Leningradin jutun tarkoituksena oli tuhota vaikuttavia leningradilaisia ja häivyttää hänen isänsä muisto.²⁷⁹ Leningradin jutun aikana Stalin väitti Ždanovin olleen vastuussa Kuznetsovin keskuskomitean nimittämisestä, vaikka se oli ollut itse Stalinin

²⁷⁴ Kutuzov 2013, 172, 174.

²⁷⁵ Kuznetševski 2017, 66.

²⁷⁶ Ždanov 2004, 123.

²⁷⁷ Vdovin 2019, 367.

²⁷⁸ Brandenberger 2004, 245.

²⁷⁹ Ždanov 2004, 304.

henkilökohtainen määräys.²⁸⁰ Näin Stalin yritti vierittää syyn kuolleen Ždanovin harteille. Historioitsija Vladislav Kutuzov väittää, että jos Ždanov ei olisi kuollut vuonna 1948, hän olisi joutunut samalle teloituslistalle muiden leningradilaisten työtovereidensa kanssa.²⁸¹ Viitaten Kuznetsevskiin, Vdovin väittää Ždanovin kuoleman merkinneen venäläiskeskeisen politiikan loppumista ja venäläisen poliittis-intellektuaalisen eliitin tuhoamista. Leningradin jutun jälkeen positiiviset maininnat venäläisestä nationalismista kiellettiin.²⁸²

Leningradilaisten juttua verrataan samoina vuosina tapahtuneeseen juutalaisen antifasistisen komitean tuhoamiseen. Jos komitean tuhoamista perustellaan Stalinin antisemitismillä, voidaan Leningradin juttua pitää todisteena Stalinin venäläisvastaisuudesta. Vdovin mukaan Stalin ei ollut antisemiitti eikä venäläisvastainen, mutta hän näki molemmat tapaukset uhkana vallalleen, kun liikkeet kasvoivat ja alkoivat harjoittaa itsenäistä politiikkaa.²⁸³

David Brandenbergerin mielestä Leningradin juttu perustuu enimmäkseen valtakamppailun prosessiin ja vähemmän Stalinin venäläisvastaiseen taisteluun. Hän kuitenkin hyväksyy väitteen siitä, että leningradilaisten piirissä liikkui venäläismielisiä ja nationalistisia ajatuksia.²⁸⁴ Brandenbergerin mukaan tärkeimpänä syynä leningradilaisten tuhoamiseen oli heidän projektinsa venäläisestä kommunistisesta puolueesta. Tämä projekti olisi luonut Leningradiin autonomisen hallituksen, jolle Venäjän SFNT:n hallinto ja resurssit olisivat siirtyneet. Näin Leningrad ei olisi ollut riippuvainen Moskovasta ja se olisi saanut etnisten venäläisten intressien puolustajan roolin, mikä oli alun perin keskusvallalla. Venäläisyyden monopolin epäminen keskusvallalta olisi vaatinut uuden valtakuntaa yhdistävän tekijän luomisen. Yhtenä vaihtoehtona olisi ollut siirtyminen alkuperäiseen marxismi-leninismiin oppiin. Venäjän SFNT:n hallitus oli vahvempi verrattuna muihin liittotasavaltoihin ja olisi voinut kaapata vallan keskusvallalta kokonaan itselleen. Brandenbergerin mukaan Stalin erotti venäläiskeskeisyyden venäläisestä nationalismista estääkseen tätä tapahtumaketjua käynnistymästä. Stalinille venäläisyyden piti toimia keskusvallan puolustajana eikä valtaväestön intressien ajajana. Näin hallituksen intressit olivat enemmistökansan intressien

²⁸⁰ Boldovski & Brandenberger 2019, 997.

²⁸¹ Kutuzov 2011, 151.

²⁸² Vdovin 2019, 368, 373.

²⁸³ Monet juutalaiset olivat sodan jälkeen yhteydessä muiden maiden juutalaisten kanssa, etenkin tiede- tai kulttuuriyhteisöissä. Nämä yhteydet antoivat liekkejä kosmopolitismien vastaiselle kampanjalle. Stalinin suhtautuminen juutalaisiin vaikutti myös ulkopoliittikka, kun alustava Israelin tuki ei johtanut Neuvostoliiton vaikutusvallan nousuun Lähi-Idässä. Tämän myötä Neuvostoliitto ryhtyi tukemaan arabeja. Saman aikaan Neuvostoliitossa alettiin suhtautua negatiivisesti juutalaisiin, koska alkoi pelko, että Israelin ja juutalaisten yhteyksien kautta länsimaiden tiedustelu saisi vaikutusvaltaa Neuvostoliitossa. Vdovin 2019, 368, 393.

²⁸⁴ Brandenberger 2004, 247.

yläpuolella. Leningradilaiset eivät ymmärtäneet Stalinin ajamaa politiikkaa ja joutuivat siksi sorretuksi.²⁸⁵

Leningradilaisten tuhoamisen jälkeen Malenkovin-Berijan ryhmä sai puolueohjelman ja edustuslain laatimisen lisäksi vastuun kylmästä sodasta. Kuten edellä mainitsin, ryhmässä oli merkittävä osa sotateollisuuden edustajia, jotka painottivat sotateollisuuden käyttöä.²⁸⁶ Tästä syystä alkoi vahva aseistuminen kylmä sotaa varten. Stalin alkoi kuitenkin pelätä Berijan vahvistumista ja järjesti häntä varten mingreliläisen jutun, jossa Berijan läheisiä kumppaneita vangittiin.²⁸⁷ Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1953 Berijasta tuli Neuvostoliiton johtaja Malenkovin ja Hruštšovin lisäksi. Osittainen paluu 1920-luvun vähemmistöpolitiikkaan alkoi välittömästi. Monen vähemmistökansan asema alkoi parantua neuvostotasavaltojen hallinnossa ja instituuteissa. Berijan ensimmäiset toiminnot olivat kosmopolitismien vastaisen kampanjan lopettaminen, Juutalaisen antifasistisen komitean syytettyjen armahtaminen ja hallituksen uudelleenjärjestämiseen.²⁸⁸

Vdovin mukaan tästä alkoi toinen *korenizatsijan* aalto. Neuvostotasavalloissa kirjanpitoa alettiin tehdä paikalliskielellä. Berijan johtamassa Neuvostoliiton turvallisuusministeriössä alueellisiin osastoihin otettiin venäläisten sijaan paikallisia, mikä oli vahvasti esillä etenkin Baltian maissa. Monessa neuvostotasavallassa venäläisten toimijoiden ja virkailijoiden paikalle otettiin paikallisia. Ukrainassa venäläisen Melnikovin sijaan Ukrainan kommunistisen puolueen johtajaksi nousi ukrainalainen Kiritšenko. Samoin Valko-Venäjällä venäläisen Patolitševin sijaan määrättiin valkovenäläinen Zimjanin. Valko-Venäjällä määräystä ei ehditty toteuttaa Patolitševin suosion ja Berijan murhan takia, mikä tapahtui 23. joulukuuta 1953.²⁸⁹ Berijan jälkeinen Hruštšovin kansallisuuspolitiikka vaatisi erillistä tutkimusta, mutta lyhyesti sitä voi kuvata keskipisteenä Berijan ja Stalinin aikaisen politiikan välillä.²⁹⁰

²⁸⁵ Brandenberger 2004, 253–255.

²⁸⁶ Vdovin 2019, 368.

²⁸⁷ Berija oli taustaltaan mingreli. Mingrelit ovat georgialaisille hyvin läheinen Georgian vähemmistökansa. Stalin vuonna 1951 järjesti oikeudenkäyntiä useita Georgian neuvostotasavallan NKVD:n mingrelitaustaisia työntekijöitä vastaan, joita on syytetty mingrelinationalismista. Historiassa tapahtumaa kutsutaan Mingrelialainen juttu. Syytetyt suurimmalta osalta olivat Berijan kannattajat. Sillä tavalla Stalin halusi saada tasapainoa Leningradin jutun jälkeen. Ibid., 377.

²⁸⁸ Ibid., 404–405.

²⁸⁹ Ibid., 404–405.

²⁹⁰ Esimerkiksi voidaan nostaa Hruštšovin kritiikkiä Azerbaidžanissa tapahtunutta venäläisten sortoa kohtaan. Ibid., 406.

Tässä luvussa toin esiin ryhmien välistä valtakamppailua ja näkemyksiä venäläiseen kysymykseen. Ždanovin leningradilaiset ajoivat Venäjän SFNT:n etuja ja halusivat uudessa puolueohjelmassa nostaa venäjän kansan roolia ja painottaa talouspolitiikkaa. Tästä olisi mahdollisesti seurannut Neuvostoliiton siirtyminen Venäjän kansallisvaltioon, jos leningradilaiset olisivat voittaneet valtakamppailussa. Ždanovin kuolema ja leningradilaisten tappion jälkeinen poliittinen muutos todistaa väitöstäni siitä, että politiikan voittajaryhmä vaikutti vahvasti Neuvostoliiton sisä- ja ulkopolitiikkaan. Näen, että tästä syystä Stalinin aikakaudella tapahtui useita poliittisia käännteitä. Näin ollen Neuvostoliiton politiikka ei perustunut ainoastaan hallitsijan näkemyksiin.

5 Lopuksi

Tutkielmassa olen käsitellyt Andrei Ždanovin toimintaa ja vaikutusta Neuvostoliiton politiikassa sekä kulttuurin ja ideologian muutoksessa, joissa siirryttiin venäläiskeskeisyyteen. Tutkielman tehtävänä oli arvioida Ždanovin myötä Neuvostoliiton sekundaaristen poliitikkojen vaikutusta sisä- ja ulkopoliitiikkaan. Keskityin keinoihin, joilla Ždanov ajoi muutoksia Neuvostoliiton hallintoon, kulttuuripoliitiikkaan, ideologiaan ja historian tulkintaan. Tutkimus toteutui analysoimalla Ždanovin puheissa venäläiskeskeisen politiikan ilmiöitä, ja selvittämällä miten ne näkyivät Neuvostoliiton kulttuuri- ja ideologian muutoksessa. Tämä muutos ilmeni kommunistisen puolueen diskurssissa. Vallankumousidealismista siirryttiin sosialistisen isänmaan puolustuksen ideaan, mikä perustui ajatukseen venäläisen enemmistökansan valtakunnasta kommunistisen idean sävyttämänä.

Tutkimus jakaantui kolmeen teemaan: kansallishistoriallinen muutos, kulttuuripoliitiikka ja valtakamppailu. Teemojen käsittely toteutui aineiston lähiluvun ja diskurssianalyysin tarkastelun avulla. Tutkielmassani olen selvittänyt retoriikkaa, jota Ždanov käytti vahvistaakseen omaa ideologista näkemystään. Nämä retoriset keinot sisälsivät käsitteiden muutosta ylläpitämällä Neuvostoliiton ideologisia narratiiveja.

Tutkimuksessa selvitin Ždanovin venäläisen kulttuuri-identiteetin muotoa ja sen roolia valtakunnassa. Ždanoville vallankumous oli Venäjän valtakunnan kehityksen etappi. Tästä syystä hän halusi palauttaa Venäjän historian kronologisen jatkumon, mikä oli tuhottu lokakuun vallankumouksen aikana. Ždanov ei pitänyt Leninin ja Buharinin tulkinnasta suurvenäläisestä sovinismista. Päinvastoin hän suhtautui positiivisesti Venäjän keisarikunnan aikaiseen näkemykseen venäjän kansan enemmistöroolista valtakunnan yhdistäjänä. Hän ei kuitenkaan ollut täysin revisionisti eikä halunnut palauttaa Venäjän keisarikunnan kulttuuria ja politiikkaa takaisin. Hän ei pitänyt vanhasta aatellisesta ja porvarillisesta kulttuurista. Tähän vaikutti hänen kokemuksensa köyhyydestä ja epätasa-arvosta. Tästä syystä hän tuki sosialismin ja vallankumouksen ideaa. Kuitenkin jossain poliittisissa toimissa, kuten hänen kosmpolitismien vastaisessa kampanjassaan, hän palautti joitain keisarikunnan ajan ilmiöitä.

Löytämieni asiakirjojen ja puheiden lähilukemisen ja diskurssianalyysin avulla selvitin keinoja, joita Ždanov käytti ajaessaan politiikkaa. Kaikissa tarkastelemassani aineistoissa hän vetosi Venäjän historiaan, marxismioppeihin ja kulttuurien jatkuvuuteen. Hän käytti usein ilmaisuja kansan vieraantuneisuudesta ja historian väärentämisestä etenkin niissä tapauksissa,

joissa historiankirjoitus, kulttuuri tai taide oli venäläisvastaista. Ilmaisuisaan Ždanov pyrki antamaan itsestään kuvan asiantuntijana ja painotti asemaansa auktoriteettina, jolloin hänen väitteitään oli vaikea vastustaa. Hän onnistui kääntämään historiallisen lähestymistavan sellaiseksi, jossa kolonialistinen valloitus tulkittiin pienempänä pahana. Kielletty nationalismin käsite korvattiin käsitteellä internationalismi, luomalla jälkimmäisen vastakohtaksi kosmopolitismien käsite.

Muutokset historian lähestymistavassa ja uudet käsitteet olivat Ždanovin keinoja venäläiskeskeisyyden luomisessa. Käytännössä Ždanovin venäläiskeskeisyys ei tarkoittanut keisarikunnan aikaista venäläistä nationalismia, jota hän kritisoi henkilökohtaisesti. Se sijaan hän näki venäläiset valtion vetäjinä ja yhdistäjinä, jolla oli suuri rooli monikansallisen Neuvostoliiton rakentamisessa. Venäläisten merkittävän roolin takia Ždanov kuitenkin suhtautui kriittisesti sellaiseen kritiikkiin, joka kohdistui venäläiseen kulttuuriin ja historiaan. Tällä tavoin vielä ennen 1930-luvun alkua sallittuja ja tuettuja Venäjän suhteen kriittisiä teemoja kiellettiin Neuvostoliitossa. Vaikka uusi politiikka ei perustunut täysin venäläiseen nationalismiin, Ždanovin siirtyminen venäläisen enemmistön identiteetin kohottamiseen on tyypillinen tapa kansallisvaltion rakentamisessa. Ždanovilla se perustui kansallisidentiteetin vahvistamiseen, jota peitettiin vahvasti sosialismin termistöllä.

Tutkielman tehtävänä oli arvioida Ždanovin vaikutusta Neuvostoliiton politiikkaan. Olen asettanut tutkimukseeni kysymykseen siitä, minkälainen vaikutus toissijaisten poliitikoiden toiminnalla oli Neuvostoliitossa. Aihetta tarkastelemalla olen selvittänyt valtakamppailua, jossa ilmeni, että yhden kamppailevan ryhmän hävittyä Neuvostoliiton politiikka muuttui, vaikka johtaja pysyi samana. Tästä tilanteesta on ristiriitaisuuksia eri maiden tutkimuksissa, koska usein poliittisia tapahtumia liitetään valtakunnan hallitsijaan eikä hänen ympärillään oleviin henkilöihin. Monessa länsimaisissa tutkimuksissa Ždanovin toiminta on liitetty stalinismiin, vaikka tutkimukseni esimerkeissä todistin, että Ždanovin näkemykset erosivat Stalinilta näkemyksistä. Näen, että tutkijoiden keskittyminen Staliniin aiheuttaa eroja tutkimustuloksiin ja erilaisiin johtopäätöksiin. Venäläiset tutkimukset pyrkivät kuvaamaan Neuvostoliiton poliitikkoja enemmän itsenäisinä. Virheellisten olettamusten välttämiseksi koen, että on syytä tarkastella myös muita neuvostopolitiikkoja. Stalinilla ja Ždanovilla oli yhteiset näkemykset 1930-luvulla ja 1940-luvun alussa. Tilanne sodan jälkeen johti heidät erimielisyyteen. Tutkimuksessani ilmeni, että Stalinille venäläiskeskeisyys oli työkalu sotaan varten, kun taas Ždanoville se oli poliittinen näkemys.

Tutkimani venäläiskeskeinen politiikka osoittautui monimutkaiseksi. Tämän politiikan myötä monien vähemmistöjen vaikutusvalta pieneni ja osa jopa karkotettiin. Karjalassa ja Inkerissä tilanne johti sodan jälkeen venäläistymiseen. Venäjän kielestä ja kulttuurista tuli valtakunnan yhdistävä tekijä. Se ei kuitenkaan parantanut venäläisten tilannetta. He eivät saaneet poliittista vaikutusta Neuvostoliiton politiikkaan. Heillä ei myöskään ollut autonomiaa keskusvallalta. Venäjä myös koki aluemenetyksiä, joita tapahtui Karjalan tapauksessa. Venäläisiä teemoja ei myöskään voitu korostaa ilman keskusvallan suostumusta, minkä vuoksi itsenäisiä venäläisen kulttuurin tai politiikan keskuksia ei muodostunut. Samaan aikaan venäläistä politiikkaa ajaneita henkilöitä syytettiin lopulta nationalismista ja heitä teloitettiin. Venäläiskeskeinen politiikka pysähtyi ja kuten Berijan politiikassa oli havaittavissa, se kääntyi päinvastaiseen suuntaan. Tällä tavoin venäläiskeskeinen politiikka pysyi ristiriitaisena.

Andrei Ždanovista ei ole tähän päivän mennessä tehty yhdenmukaista historiallista arviointia. Osa tutkimuksista kuvailee häntä itsenäisenä toimijana, toiset täysin Stalinista riippuvaisena. Mielestäni tulkintaa on keskellä. Venäläiskeskeinen politiikka on monitulkinnallinen ja monitasoinen ilmiö tutkimuskirjallisuudessa. Omassa tutkielmassa käsittelin sitä tutkielmassani Ždanovin toiminnan ja keskusvallan käytön näkökulmasta. Käytössäni olleen rajallisen lähdeaineiston lähiluvun ja laajan tutkimuskirjallisuuden avulla olen tutkielmassani osoittanut Ždanovilla olleen merkittävä rooli venäläiskeskeisessä politiikassa. Samalla olen tuonut esiin sitä, kuinka Neuvostoliiton viranomainen saattoi vaikuttaa politiikan muutokseen myös totalitaarisessa järjestelmässä.

Ždanovin kuolemaan jälkeen Neuvostoliiton kansallisuuspolitiikka siirtyi jatkuvasti yhdestä laidasta toiseen. Vuonna 1980 Vjatselav Molotov haastattelussa sanoi seuraavasti: “Kommunistinen puolue ei koskaan kyennyt ratkaisemaan Venäjä-kysymystä eli minkälaisen pitäisi olla Venäjän SFNT:n ja venäläisen kansan asema Neuvostoliitossa”. Molotovin sanoista voidaan löytää totuuden siemen. Kuten edellä mainitsin, Nikita Hrutšovin politiikka oli tasapainoinen ilman yhdensuuntaista siirtymistä. Leonid Brežnevin valtakaudella alkoi toinen venäläisen kulttuuri-ihailun renessanssikausi, jolloin venäläismielinen kulttuurista älymystöä ei sorrettu. Juri Andropov, joka aikoinaan kuului Malenkovin ryhmään, aloitti oman lyhyen valtakautensa aikana 1980-luvulla taistelun ”rusismia” vastaan, mikä jossain määrin jatkui myös Gorbatšovin aikana. Kuitenkin myös näiden johtajien lisäksi oli poliitikkoja, jotka toimivat johtajien alaisuudessa ja vaikuttivat Neuvostoliiton ideologian ja kulttuurin kehityksen kulkua suuntaan tai toiseen. Näen tärkeänä jatkaa muiden Neuvostoliiton politiikkaan vaikuttaneiden sekundääristen poliitikkojen tutkimista.

Lähteet

Alkuperäislähteet:

Julkaisut alkuperäisaineistot:

Pismo N. A. Kravtšova i V. I. Korosteleva I. V. Stalinu o faktah diskriminatsii russkih na Ukraine. 5 avgusta 1946 g. RGASPI. F. 558. Op. 11. D. 895. L. 95–100. Kopija.

Ždanov, Andrej Aleksandroviš. Doklad O žurnalah "Zvezda" I "Leningrad": Sokrašennaâ I Obobšennaja Stenogramma Dokladov Tovariša A. A. Ždanova Na Sobranii Partijnogo Aktiva I Na Sobranii Pisatelej V Leningrade. Gospolitizdat, 1952.

Ždanov, Andrej Aleksandroviš. Ždanov, et al. K Izučeniû Istorii: sbornik. Gosudarstvennoe izdatel'stvo političeskoj literatury, 1938.

Ždanov, Andrej Aleksandroviš. Podgotovka Partijnih Organizatsij K Vyboram V Verhovnyj Sovet SSSR Po Novoj Izbirateľnoj Sisteme I Sootvetstvuûšaâ Perestrojka Partijno-političeskoj Raboty: Doklad Na Plenumе CK VKP(b) 26 Fevralâ 1937 Goda. Partizdat, 1937.

Ždanov, Andrej Aleksandroviš. O Preobrazovanii Karelskoj Avtonomnoj Sovetskoj Socialistišeskoj Respubliki V Sojuznuju Karelo-Finskuju Sovetskiju Socialistišeskuju Respubliku. Doklad Na VI Sessii Verhovnogo Soveta Sojuza SSR 31 Marta 1940 G. Gospolitizdat, 1940.

Ždanov, Andrej Aleksandroviš. Vstupitel'naâ Reš' I Vystuplenie Na Sovešanii Dejatelej Sovetskoj Muziki V CK VKP(b) V janvare 1948 Goda. Gospolitizdat, 1952.

Muistelmat:

Mikojan, Anastas. Tak bilo. M.: Vagrius, 1999.

Ždanov, Juri. Vzgljad v prošloe: vospominanija oševidtsa. Feniks 2004

Sanomalehdet:

Statji. ”Protiv Objektivizma v istoritšeskoj nauke”. Voprosi istorii, 31.12.1948, <https://dlib-eastview-com.libproxy.helsinki.fi/browse/doc/7138296>.

Verkkosivut:

Marxist Internet Archive -sivusto.

<https://www.marxists.org/suomi/lenin/1913/arvostelevia-huomautuksia-kansallisuuskysymyksesta.htm> [haettu 15.11.2023]

Istoria.rf, Glavnij istoritšeskij portal strani.

<https://histrf.ru/read/articles/kak-nam-viernuli-istoriiu>. [haettu 9.11.2023]

Venäjän federaation kansallisarkisto (GARF).

<https://statearchive.ru/100100grf/> [haettu. 10.9.2024]

Tutkimuskirjallisuus:

- Adamec, Jana. *Courts of Honour in the Post-War Soviet Union*. *Dvacáté století-The Twentieth Century* 6.1 (2014): 74–84.
- Amosova, Alisa & Brandenberger, David. "Novejšie podhody k interpretacii «Leningradskogo dela» kontsa 1940-h - natšala 1950-h godov v rossijskih nautšno-populjarnyh izdanijah" *Novejšaja istorija Rossii*, no. 1 (18), 2017, 94–112.
- Balakirev, Nikita. *Osobennosti provedenija nacional'noj politiki RSFSR* Ogarëv-Online, no. 12 (197), 2023.
- Brandenberger, David. 'Basically, It's a History of the Russian State': *Russocentrism, Etatism, and the Ukrainian Question in Stalin's Editing of the 1937 Short History of the USSR*. *Nationalities Papers* (2023): 1–20. Web.
- Brandenberger, David. *National Bolshevism: Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931–1956*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 2002.
- Brandenberger, David. *Stalin, the Leningrad Affair, and the Limits of Postwar Russocentrism*. *The Russian Review*, vol. 63, no. 2, 2004, 241–255. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/3664083>. [Haettu 28 elokuuta 2024.]
- Boldovski, Kirill. *Apparat Leningradskoj gorodskoj partijnoj organizatsii v 1945–1948 gg*. *Novejšaja istorija Rossii*, no. 2, 2011, 149–162.
- Boldovski, Kirill & Brandenberger, David. *Obvinitelnoe zakljušenie "Leningradskogo dela": kontekst i analiz soderžanija*. *Novejšaja istorija Rossii*, vol. 9, no. 4, 2019, 993–1027.
- Danielsbacka, Mirkka, et al. *Avaimia menneisytyen: opas historianitutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus, 2022.
- Demidov, Viktor, & Kutuzov, Vladislav. *Detskie i junošeskie gody A. A. Ždanova* *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*. *Istorija*, no. 3–4, 2004, 35–44.
- Demidov, Viktor & Kutuzov, Vladislav. *Leningradskoe delo*. *Stranitsy istorii*. Èkspress-vypusk. Leninzdat 1990.
- Etkind, Alexander. *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*. Polity, 2011.
- Flink, Toivo. *Kotiin karkotettavaksi: inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944–1955*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010.

- Grigor'ev, E.M, Sovešanie istorikov v TSK VKP(b) v 1944 g. Rossijskij gosudarstvennyj arhiv sotsial'no-političeskoj istorii (RGASPI). 2024.
- Grišaev O.V. "Rol' sovešanija istorikov 1944 goda v TSK VKP (b) v razvitii sovjetskoj istoriografii ruskoj istorii" *Via in tempore. Istorija. Politologija*, vol. 25, no. 1 (144), 2013, 132–136.
- Gruner, Frank. 'Russia's Battle against the Foreign': *The Anti-Cosmopolitanism Paradigm in Russian and Soviet Ideology*. *European Review of History = Revue Européenne d'histoire*, vol. 17, no. 3, 2010, 445–72,
<https://doi.org/10.1080/13507486.2010.481943>.
- Hahn, Werner. *Postwar Soviet Politics: The Fall of Zhdanov and the Defeat of Moderation 1946–53*. Cornell University Press, London 1982.
- Hannikainen, Matti O., et al. *Menneisyyden rakentajat: teorian historiantutkimuksessa*. Gaudeamus, 2018.
- Hosking, Geoffrey A. *Rulers and Victims: The Russians in the Soviet Union*. Belknap Press of Harvard University Press, 2006.
- Hosking, Geoffrey. *Russia and the Russians: A History from Earliest Times to 2001*. Penguin, 2002.
- Hoffmann, David L. (David Lloyd). *Stalinism the Essential Readings*. Blackwell, 2003.
- Jokinen, Arja, et al. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, 1993.
- Kangaspuro, Markku, ym. *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta: nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä vuosina 1920–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2000.
- Ghazandjyan, Rem. *K voprosu ob otsenke Moskovskogo russko-turetskogo dogovora 1921 g.* *Vostokovedtšeskij sbornik*. Erevan 2001, 106–124.
- Kotkin, Stephen. *Stalin. Volume 1, Paradoxes of Power, 1878–1928*. Penguin Press, 2014.
- Kotkin, Stephen. *Stalin. Vol. II, Waiting for Hitler, 1928–1941*. Allen Lane, 2017.
- Kutuzov, Vladislav. "Zagadošnaja smert A. A. Ždanova" *Novejšaja istorija Rossii*, no. 1 (6), 2013, 164–177.
- Kutuzov, Vladislav. *A. A. Ždanov ili A. A. Kuznetsov? k voprosu o liderstve v blokirovannom Leningrade* *Novejšaja istorija Rossii*, no. 1, 2012, 193–203.
- Kutuzov Vladislav Aleksandrovič. "A. A. Ždanov i postanovlenie TŠK VKP(b) o žurnalah "Zvezda" i "Leningrad" *Novejšaja istorija Rossii*, no. 1, 2011, 146–152.
- Kuznetševski Vladimir. *Leningradskoe delo*. M.: RISI, 2016.

- Kuznetševski, Vladimir. *Stalin i "ruskij vopros" v polititseskoj istorii Sovetskogo Sojuza 1931–1953 gg.* Tsentrpoligraf, 2016.
- Larionov, Aleksei & Dvorkovaja, Marina. *Obrazy russoj istorii v sovetskoj propagande perioda Velikoj Otetšestvennoj vojny (tšast' I).* Vestnik Gosudarstvennogo universiteta prosvješeniija. Serija: Istorija i političeskie nauki, no. 4, 2019, 213–225.
- Lepehin, Mihail. *Akademišeskoe delo, 1929–1931 gg.: dokumenti i materiali sledstvennogo dela, sfabrikovannogo OGPU. Vyp. 9. Čast' 1–3.* BAN, Sankt-Peterburg 2015.
- Mankov, Andrej. "Kak ruskij «Ivan Susanin» nemetskogo «Loengrina» pobedil. Patriotišeskoe vospitanie sovetskih graždan sredstvami muzikalnoj kulturi v 1939–1941 gg" *Voenno-istoričeskij žurnal*, no. 6, 2022, 84–95.
- Martin, Terry & Suny, Ronald Grigor. *A State of Nations: Empire and Nation-making in the Age of Lenin and Stalin.* Oxford University Press, 2001.
- Martin, Terry. *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939.* 1st ed., Cornell University Press, 2017, <https://doi.org/10.7591/9781501713323>.
- Matšievski, German & Matšievskaja, Galina. *Idei otešestva i patriotizma pervoj sovetskoj političeskoj elity.* *Sovremennye issledovanija socialnyh problem*, vol. 10, no. 2–1, 2018, 114–131.
- Mitrofanov, Viktor. *Osobennosti vzaimootnošenij istorikov Platonova i Ključevskogo.* Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Istorija. 2019.
- Nevakivi, Jukka, ym. *Ždanov Suomessa: miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu?* Otava, 1995.
- Ohrvik, Ane. *What is close reading? An exploration of a methodology.* *Rethinking History*, 28(2), 2024, 238–260. <https://doi.org/10.1080/13642529.2024.2345001>
- Petrov D.V. *Na uglu "3 Ijulja" i "25 Oktjabrja": blokadnyj povorot toponimiki.* Toponimitšeskij al'manah. 2015. 1–14.
- Sherlock, T. *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia: Destroying the Settled Past, Creating an Uncertain Future.* 1st ed., Palgrave Macmillan, 2007, <https://doi.org/10.1057/9780230604216>
- Simonov, Maksim. *Proekt Programmy VKP(b) 1947 g: pritšiny i hod razrabotki.* Manuskript, no. 3–2 (77), 2017, 157–161.
- Reuter, Anni. *Inkerinsuomalaisten Karkotus, Hajaannus Ja Vastarinta Stalinin Ajan Neuvostoliitossa Aikalaiskirjeiden Ja Muistitiedon Valossa.* Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, 2023.

- Schlesinger, Arthur. "Origins of the Cold War." *Foreign Affairs*, vol. 46, no. 1, 1967, 22–52. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/20039280>. Accessed 17 Apr. 2024.
- Slye, Sarah. *A regional framework for historical developments in the Caucasus, 1917–1921*. Diss. 2023.
- Šmatov, Mihail. "Velikoe otstuplenie" ili "Velikij manëvr": konceptsiya N. S. Timaševa i ideologičeskie transformacii v SSSR 1930-h gg. *Idei i idealy*, vol. 2, no. 3 (37), 2018, 169–184.
- Tuomi, Jouni, & Sarajärvi, Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 6. uud. laitos., Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2009.
- Vasiljev, Juri. "Polititšeskaja elita Karelo-Finskoj SSR v period pozdnego stalinizma" *Ušenye zapiski Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 5 (166), 2017, 7–14.
- Vdovin, Aleksandr. *Nacional'nye izmerenija pobedy v Velikoj Otetšestvennoj vojne 1941–1945 godov*. *Vestnik Rjazanskogo gosudarstvennogo universiteta im. S. A. Esenina*, no. 1 (11), 2005, 33–54.
- Vdovin, Aleksandr. *Russkaja natsija v XX-veke (russkoe, sovetskoe, rossijskoe v ètnopolititšeskoj istorii Rossii)*. Monografija. Izdatel'stvo "Prospekt", 2019.
- Volynets, Aleksei. *Ždanov*. Molodaja gvardija, 2013.